

Onderzoek naar de werking der wetten op lager- en middelbaar onderwijs, ingesteld van wege de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

<https://hdl.handle.net/1874/234590>

mm 11017

BR.1875. III.22

1875, III, 22.

C. Pijnacker Hordijk

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3147 358 4

RAPPORT: ONDERWIJS.

I.

ONDERZOEK

NAAR

DE WERKING

DER

WETTEN OP LAGER- EN MIDDELBAAR ONDERWIJS,

INGESTELD VAN WEGE DE

MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

~~~~~
I.
—————

AMSTERDAM,

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

1875.

Het hiernavolgend rapport is door de Commissie, — benoemd naar aanleiding van het besluit der Algemeene Vergadering 1874, — het Hoofdbestuur aangeboden, en aan de Departementen der Maatschappij ter kennisneming toegezonden.

AMSTERDAM,
Juni 1875.

DE ALGEMEENE SECRETARIS.

P. M. van Hees. s.

RAPPORT:

*Onderzoek van de werking der wetten
op Lager en Middelbaar Onderwijs,
en van haar onderling verband.*

Aan

HET HOOFDBESTUUR DER MAATSCHAPPIJ:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

M. H.

Het door U onder N°. VI op de punten ter beschrijving van de Algemeene Vergadering van 1874 gebrachte voorstel, strekkende om gemachtigd te worden namens de Algemeene Vergadering eenige deskundigen buiten uw kring uit te noodigen in overleg en samenwerking met enkele leden uit het Hoofdbestuur, in 't algemeen de werking der schoolwetten van 1857 en 1863, en in 't bijzonder het verband tusschen Lager en Middelbaar Onderwijs, alsmede den staat van 't voorbereidend onderwijs te onderzoeken, en van hun bevinding aan U een gedetailleerd rapport uit te brengen, werd bij acclamatie aangenomen. Krachtens de machtiging, door deze beslissing aan U gegeven, werden wij, ondergeteekenden, uitgenoodigd het bedoelde onderzoek in te stellen. Aan die uitnoodiging gevolg gevende, hebben wij onze taak met ingenomenheid aanvaard.

Deze taak is zeer zeker een vereerende. Maar zij is meer. De belangrijkheid van 't onderwerp, de uitgebreidheid van 't onderzoek, het gewicht van de te nemen beslissingen maken haar bovendien tot een moeilijke, omvangrijke en ernstige. En daarbij zal er wel nauwelijks een gebied aan te wijzen zijn, waar, als op dat van 't onderwijs, zooveel uiteenlopende meeningen elkander kruisen, slechts zelden elkander ontmoeten.

't Geheele onderwerp in eens te overzien mag dan ook vrij wel als onmogelijk aangemerkt worden. Waar zooveel stof te beschouwen is, doet zich van zelf de noodzakelijkheid eener splitsing gevoelen. Wij hebben daarom gemeend ons in de eerste plaats te moeten bepalen tot datgene wat voor 't geheele volk gelijkelijk bestemd is, n. l. het

Lager Onderwijs, en de besprekingen over dezen belangrijken tak hebben een omvang gekregen, wel niet te groot voor het gewicht der zaak, maar toch groot genoeg dat wij kunnen meenen in uw geest te handelen, wanneer wij U de resultaten van die besprekingen reeds thans in een afzonderlijk verslag aanbieden, ons voorbehoudende die over het Middelbaar Onderwijs en de aansluiting van dit aan het Lager Onderwijs later te doen volgen.

Bij de bespreking van de belangrijke quaestie, die thans meer dan eenige andere op den voorgrond treedt, hangt zeer veel af van het standpunt, waarop men meent zich te moeten plaatsen. Wij onderscheiden in dit opzicht drieërlei. Sommigen meenen alleen een gewenschte oplossing te kunnen verkrijgen door een wijziging van de beginselen, neergelegd in art. 194 der Grondwet; anderen beweren, dat door zekere, door hen aangegeven uitlegging van dit artikel aan hun wenschen kan worden voldaan; nog anderen zien alleen in een volledige en onbekrompen toepassing van het besproken artikel de zekerheid van degelijk volksonderwijs.

Het mag schier overbodig geacht worden te verklaren, dat wij ons bij de beoordeeling van den toestand van ons onderwijs en bij onze voorstellen tot verbetering op het laatste standpunt geplaatst hebben. Onze opdracht ontvangende van een Maatschappij, die sedert bijna een eeuw zich de zaak der openbare school heeft aangetrokken en het beginsel waarop zij werd gebouwd, met klem verdedigd, hebben wij gemeend diezelfde beginselen te moeten huldigen, hetgeen ons te gemakkelijker viel, omdat wij allen van de deugdelijkheid dier beginselen ten volle overtuigd zijn. Maar wij mogen ons, met het oog op het gewicht der zaak, toch niet ontslagen rekenen van de verplichting, in het kort de redenen bloot te leggen, waarom wij meenden ons op dat standpunt te moeten plaatsen.

Het welzijn van den Staat, dat is zijn welvaart, zijn innerlijke kracht, hangt ten nauwste samen met, of liever is het noodwendig gevolg van de intellectueele ontwikkeling van al zijn burgers. Het hoogste staatsbelang valt hier samen met het belang van elk individu. Door het peil der algemeene volksontwikkeling te verhoogen, wordt tevens de innerlijke kracht van den Staat vermeerderd, verlagings van dat peil is tevens verzwakking en eindelijke vernietiging van het zelfstandig volksbestaan.

Waar het zoo de hoogste belangen van den Staat geldt, zou deze zich aan zelfmoord schuldig maken, indien hij de behartiging dier belangen overliet aan de meerdere of mindere werkzaamheid, aan de

inzichten en de vaak uiteenlopende bedoelingen van bijzondere personen of vereenigingen. Evenmin als aan dezen de defensie tegen zee en vijand kan worden overgelaten, mag de Staat, waar het de weerbaarheid in geestelijken zin, de oefening van het volk voor den strijd op maatschappelijk en zedelijk gebied geldt, lijdelijk toezien. Zoo ergens dan is hier *staatszorg*, *staatsplicht*. Een blik op de vroegere geschiedenis van ons schoolwezen zoowel als op den toestand waarin nog heden veel landen van ons werelddeel zich bevinden, leert ten overvloede wat de gevolgen zijn, indien de Staat dien eersten en voornaamsten zijner plichten verwaarloost en de hoogste belangen van het volk prijs geeft aan de willekeur van persoonlijke inzichten of aan de hartstochten van partijen.

Alzoo: de zorg voor het onderwijs *staatsplicht*. Is dit zoo, dan volgt hieruit, dat de Staat te zorgen heeft, dat dit onderwijs zoo *algemeen* en zoo *goed mogelijk* zij. Dit beginsel vinden we neergelegd in art. 194: *Overal voldoende Openbaar Lager Onderwijs*.

Maar de Staat, zich kwijtende van dien plicht en optredende voor het volk *in zijn geheel*, moet ook zijn onderwijs voor dit volk in zijn geheel toegankelijk maken. Geroepen boven alles staatseenheid te bevorderen, als Staat onbevoegd zich te mengen in de verschillende godsdienstige denkwijzen zijner burgers, mag hij bij de inrichting van zijn onderwijs alleen in zóó verre met die verschillende denkwijzen rekening houden, als zij hem ten plicht maken uit zijn organisatie alles verwijderd te houden wat tot uitsluiting van zijnentwege zou kunnen leiden. Daarom: *het openbaar onderwijs toegankelijk voor allen door dwijdelijk voorschrift en strenge handhaving van de Neutraliteit der Openbare School*. Het onderwijs in den godsdienst en wat daarmee in verband staat, blijven overgelaten aan de kerkgenootschappen; een welontwikkeld en vormend degelijk onderwijs is te eischen van den Staat.

Heeft zóó de Staat zijn onderwijs ingericht, overal en voldoende, en toegankelijk voor ieder, hij mag *dán*, maar ook *dán* alleen, de vrijheid geven, naar de inzichten van enkelen, daarnevens bijzondere scholen op te richten. Aan die vrijheid mogen geen andere beletselen worden in den weggelegd, dan die hun grond ontleenen aan de *algemeene* eischen van goed onderwijs. Daarom: *het geven van onderwijs vrij*, mits bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid overgelegd worde door hen, die dit onderwijs geven, en de Overheid toezicht houde, dat dit bijzonder onderwijs, met handhaving van zijn recht zich op bijzon-

der godsdienstig terrein te bewegen, toch de mate van kennis doe verwerven, die de Staat, als onmisbaar voor zijn burgers, moet eischen.

Genoemde hoofdbeginselen huldigende, hebben wij getracht ons, zooveel mogelijk, vrij te houden van individueele wenschen en meeningen, en onze besluiten te gronden op ervaringen die voor ons geen tegenspraak toelaten. Wij willen een onbevangen, zelfstandig en onpartijdig oordeel uitspreken en ons daarbij alleen laten leiden door de hoop, dat het ons gegeven moge zijn door onzen arbeid bij te dragen tot verheffing en verbetering van het onderwijs in ons vaderland.

Dat in de laatste jaren zooveel punten betreffende het Lager Onderwijs ter sprake gebracht zijn, is een aanwijzing dat er gevonden worden, 't zij weinigen of velen, die meenen dat ons volksonderwijs gebreken aankleven. Wij hebben het daarom goed geacht deze punten, die als zoovele van verschillende zijden ingebrachte bezwaren en klachten kunnen aangemerkt worden, aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen, ten einde daardoor in staat gesteld te worden de gebreken van 't onderwijs te constateeren.

Tot dat onderzoek gaan wij thans over.

I.

Wanneer wij de bezwaren en klachten over het Lager Onderwijs nagaan, dan zien wij dat sommige komen van de zijde der vrienden en voorstanders der openbare school, andere van een zijde waar minder ingenomenheid met die school bestaat. Doch onverschillig van welken kant zij ingebracht worden, zij hebben recht op gehoor en onderzoek. Wij hebben dan ook gemeend alleen te moeten nagaan of zij gegrond zijn, en of een tegemoetkoming daaraan kan strekken tot verbetering van 't onderwijs, of in allen gevalle kan geschieden zonder schade daarvoor.

Wanneer wij op de oorzaak der klachten letten, bevinden wij dat deze in een enkel geval te zoeken is in 't geen in de Wet ontbreekt, in de overige gevallen in hetgeen in de Wet gebrekkig is.

Een zeer algemeene en algemeen als gegrond erkende klacht is die over het **Schoolverzuim**, zoowel het betrekkelijke als het volstrekte. Het laatste verslag van den staat der Hooge, Middelbare en Lagere Scholen in het Koninkrijk der Nederlanden maakt van het eerste

geen bijzondere melding, maar de cijfers die daarin gegeven worden over het volstreekte schoolverzuim, zijn somber welsprekend. Daaruit toch blijkt dat er in het jaar 1872 nog altijd 84000 kinderen tusschen de 6 en 12 jaar waren, die geheel verstoken bleven van onderwijs, d. i. ruim 18 pCt. van 't vermoedelijk aantal kinderen van dien leeftijd. Tegenover zulk een treurigen toestand staat de Wet van 1857 geheel machteloos. Wel wordt aan sommige autoriteiten de bevordering van het schoolbezoek tot plicht gemaakt, maar zij geeft aan die autoriteiten geen voldoende wapenen in de hand om de kwaal met goed gevolg te bestrijden. De zedelijke middelen die te hunner beschikking staan, en waardoor, wij erkennen het, soms veel kan gedaan worden, vorderen veel inspanning van den kant dergenen die ze toepassen, en langen tijd vóór zij hun volle werking kunnen uitoefenen. Bovendien onderstellen zij een zekeren graad van ontwikkeld zedelijkheidsgevoel bij hen die men wil overtuigen. En nu valt het niet te ontkennen dat juist bij die standen waaruit het grootste getal schoolverzuimers voortkomt, dat gevoel nog zeer weinig ontwikkeld is, stellig niet sterk genoeg om zegevierend den strijd vol te houden tegen drijfveeren als: de noodzakelijkheid den kinderen eenvoudige werkzaamheden in huis of op den akker op te dragen, de behoefte door hun arbeid in loondienst het inkomen van het gezin te vermeerderen, en dergelijke, die de ouders er toe nopen hun kinderen van de school te doen wegblijven. Ofschoon dan ook het absolute schoolverzuim van 25 pCt. in 1868, 23 pCt. in 1869 en 20 pCt. in 1870 tot 18 pCt. in 1872 is afgenomen, en er dus in 't algemeen verbetering blijkt, zien wij echter in enkele provinciën, zooals Noord-Brabant en Drenthe het schoolverzuim met 1 pCt., in Gelderland en Limburg met $\frac{3}{4}$ pCt. toenemen. Het officieele verslag over 1871 zegt dan ook, naar onze meening terecht, dat "het kwaad van ernstigen aard is, vooral omdat het nog wordt vermeerderd door ongeregeld en afgebroken schoolbezoek, welk laatste zich dan vooral laat waarnemen als de veldarbeid tot zelfs de hulp van 6—8-jarige leerlingen in beslag neemt, en menige school ten platten lande grootendeels ontvolkt."

Blijft zoo tengevolge van het schoolverzuim een niet onaanzienlijk deel der nederlandsche jeugd ten eenenmale van onderwijs verstoken, een ander evenmin onbelangrijk deel daarvan trekt er slechts zeer weinig vrucht van omdat het 't onderwijs niet tot het einde toe bijwoont. Wanneer wij zeggen tot het einde toe, dan bedoelen wij daarmede niet dat er in de Wet van 1857 een zekere grens gesteld

zou zijn waar het Lager Onderwijs ophoudt; — maar eenvoudig dit, dat niet alle leerlingen de school blijven bezoeken totdat zij den 12-jarigen leeftijd bereikt hebben, waarop traditioneel en vrij algemeen geacht wordt dat het gewone Lager Onderwijs een einde neemt. Wanneer wij voor een oogenblik toegeven dat de traditie in dezen gelijk heeft, dat namelijk leerlingen van 12 jaar kunnen geacht worden de Lagere School doorloopen te hebben, dan nog is er een zeer groot aantal leerlingen dat dezen termijn niet afwacht alvorens de school te verlaten. Deze kinderen hebben dan iets geleerd, maar dat iets heeft geen soliditeit genoeg om den tijd weerstand te bieden en, indien niet buitengewoon gunstige omstandigheden het in bescherming nemen, blijft er doorgaans zeer weinig van over. En deze kwaal is des te erger en gevaarlijker, daar het niet alleen de allerlaagste standen zijn — bij wie het volstreckte schoolverzuim voorkomt — die zich aan dit vergrijp schuldig maken, maar omdat zij zich ook openbaart bij lieden van wie men beter inzicht zou verwachten in de wezenlijke belangen hunner kinderen. Er zijn zelfs ouders, leden van het Schoolverbond, van wie men dus verwachten zou dat zij weten hoeveel waarde 't onderwijs voor kinderen heeft, die toch meenen genoeg gedaan te hebben wanneer zij hun eigen kroost tot hun 10de jaar op school laten. Doch gesteld eens dat alle leerlingen zonder uitzondering de Lagere School tot hun 12de jaar bezochten, en geregeld bezochten, ook dan nog meenen wij dat de klacht over het te vroeg verlaten der school gewettigd is. Immers kinderen van 12 jaar kunnen niet als volleerd beschouwd worden. Wat zij tot dien tijd leeren is eigenlijk alleen een voorbereiding, een inleiding tot hetgeen zij moeten weten en kunnen om in elken stand der maatschappij met vrucht voor zich zelven en hen met wie zij in aanraking komen, werkzaam te zijn. Het leeren voor de practijk moet juist daar beginnen waar het thans voor de meerderheid eindigt. Daar om meenen wij dat er wel degelijk grond bestaat voor de klacht dat de school veelal te vroeg verlaten wordt. Mag de twaalfjarige leeftijd al beschouwd kunnen worden als de meest geschikte tijd voor leerlingen om tot eenigen anderen tak van onderwijs over te gaan, hij is niet de tijd waarop alle onderwijs een einde mag nemen.

Ofschoon Art. 23 der Wet van 1857, waarin het beginsel der neutraliteit van het openbaar onderwijs wordt vastgesteld, als een der loffelijkste bepalingen van die Wet te beschouwen is, heeft

juist datzelfde artikel aanleiding gegeven tot klachten van den meest verschillenden aard. Er is over dat artikel zelfs veel strijd gevoerd, soms met een heftigheid die alleen verklaard kan worden uit het feit dat het een der grondslagen bevat waarop de openbare Lagere School in ons land gevestigd is, en zonder welchen grondslag deze niet bestaanbaar is. Zonder hier in gedetailleerde beschouwing te willen treden van den aard der klachten of van 't verloop des strijds, meenen wij dat het voldoende zal zijn als onze meening uit te spreken dat de onbepaalde bewoordingen van dit artikel het hare er toe hebben bijgedragen om dien strijd zoo al niet te doen ontstaan, dan toch minder zuiver te maken.

Een der leemten van de wet op het Lager Onderwijs alsmede van die op het Middelbaar Onderwijs, is dat in geen van beide een **grenslijn** is aangewezen, waar het eerste kan geacht worden te eindigen, het laatste te beginnen. De Minister van Binnenlandsche Zaken, THORBECKE, wees indertijd tweërlei hoofdkenmerk van het Middelbaar Onderwijs aan. Het waren niet zoo zeer de vakken waarin het onderwijs gegeven werd, als wel het verband waarin het onderwijs in die vakken gebracht was, en de bestemming van dat onderwijs die als eerste hoofdkenmerk moesten aangenomen worden, terwijl een tweede kenmerk bestond in de akten van bekwaamheid. Deze omschrijving, zoo ze al den naam van bepaling kan dragen, laat echter nog veel onbepaald. Men kan dan ook nog Lagere Scholen aanwijzen die in omvang van onderwijs met Middelbare Scholen nagenoeg gelijk staan. De twijfel die in dit opzicht is blijven bestaan, strekt zeer zeker tot schade van 't onderwijs op veel plaatsen.

Een noodzakelijk, maar daarom niet minder treurig gevolg van die onbepaaldheid, is dat de School van meer uitgebreid Lager Onderwijs te zeer met vakken overladen werd om te kunnen voldoen aan het haar in Art. 23 der Wet van 1857 gestelde doel. Volgens dit artikel moet het schoolonderwijs, onder het aanleeren van nuttige en gepaste kundigheden, dienstbaar worden gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen. Ontwikkelen is dus bij het Lager Onderwijs het wachtwoord. Maar die ontwikkeling lijdt schade, omdat zij niet op den voorgrond kan staan, wanneer de school zich tot taak stelt haar leerlingen een groote massa van zeer uiteenlopende kundigheden te doen opnemen. Voor het bijbrengen van veel kennis binnen een beperkt tijdsbestek moet een

onderwijsgang gevolgd worden die niet past bij ontwikkelend onderwijs.

Een bezwaar van een geheel anderen aard dan de bovenvermelde, maar dat stellig op veel plaatsen een flinke ontwikkeling van het Lager Onderwijs tegenhoudt, vindt zijn grond in den drukkenden last die ter bestrijding der **kosten** van het openbaar onderwijs op de gemeenten gelegd is en waaronder, het valt niet te ontkennen, veel gemeenten gebukt gaan, zonder dat zij geacht worden te vallen in de termen van Art. 36 der Wet. De gevolgen van dezen druk openbaren zich op verschillende wijzen, doch allen ten nadeele van het onderwijs. Hier beletten zij de oprichting van nieuwe, of de verbetering en uitbreiding van oude schoollokalen; dáár de behoorlijke bezoldiging der hoofd- en hulponderwijzers, zoodat niet altijd met den vereischten spoed in ontstaande vacatures voorzien kan worden; elders weer het aanschaffen der noodige schoolmeubelen en hulpmiddelen bij het onderwijs; in vele plaatsen zijn zij oorzaak dat alles wat de openbare school betreft, zoo zuinig mogelijk, ja met zekere bekrompenheid behandeld wordt. Nu willen wij niet dat men in het andere uiterste vervalle, dat men voor het onderwijs slechts zooveel geld mogelijk uitgeve. Evenzeer als wij overtuigd zijn dat bekrompenheid bepaald nadeelig op het onderwijs werken moet, weten wij dat men het door geld uit te geven alleen niet tot een hooger peil verheffen kan. Maar het eene uiterste moet vermeden worden, en men kan dat, zonder in het andere te vervallen. Naar onze meening is dit bezwaar maar al te zeer gegrond. Art. 36 wordt wel toegepast; maar de krachtens dat artikel verleende hulp is betrekkelijk zeer gering. In 1872 werd door het Rijk en de Provincie ieder als gewone subsidiën aan 48 gemeenten niet meer betaald dan *f* 14,285,— en als buitengewone subsidiën aan 36 gemeenten *f* 132100,87 zoodat de geheele bijdrage van Rijk en Provincie te zamen bedroeg *f* 292771,74. Het zuiver bedrag van de uitgaven der gemeenten, na aftrek van alle baten, bedroeg in dat jaar *f* 4101417,47½; wat voorzeker een belangrijke som mag heeten, als men haar zoo op zich zelf beschouwt, maar die niet groot genoeg is, indien men wil dat overal goed openbaar onderwijs gegeven worde.

Bij onze beoordeeling van den tegenwoordigen toestand van het Schooltoezicht gaan wij uit van de stelling dat het toezicht tot taak heeft te zorgen voor strenge opvolging der wettelijke voorschrif-

ten, flinke organisatie der school, degelijke behartiging der volksopvoeding.

Wat het oppertoezicht van den **Minister van Binnenlandsche Zaken** betreft, wij meenen dat dit ministerie zulk een veelomvattend departement is, en van den minister zulk een mate van arbeid op verschillend gebied eischt, dat het zelfs den bekwaamsten, en welwillendsten staatsman niet mogelijk is aan het groote volksbelang, dat in het enkele woord onderwijs begrepen is, al die zorg en kracht te wijden waarop het gewicht der zaak haar aanspraak doet hebben. Hiervan is het gevolg dat het oppertoezicht niet alles doen kan wat noodig en wenschelijk is om het peil der volksopvoeding te verheffen. De centrale macht wordt als 't ware verlamd, zoodat zij niet altijd met den noodigen klem kan optreden, en hierin ligt een der oorzaken van de minder goede werking der onderwijswetten. In dezen zin mag dan ook de eerste bepaling van Art. 52 minder gelukkig geacht worden.

Wat de werking der **plaatselijke schoolcommissiën** aangaat, deze *is niet van dien aard dat haar invloed altijd een heilzame kan genoemd worden. Vooreerst verdient het afkeuring dat in plaatsen beneden 3000 zielen het plaatselijk toezicht berust bij het dagelijksch bestuur der gemeenten. Daardoor toch is de uitvoering en het toezicht in dezelfde handen gebracht, wat altijd aan eigenaardige bezwaren onderhevig is. In plaatsen boven 3000 zielen wordt een schoolcommissie benoemd. In een zeer enkel geval zal men daarvoor mannen genoeg kunnen vinden die niet geheel onbekend zijn met het onderwijs. In dit geval leert de ervaring dat deze commissie zeer naijverig is op haar macht en invloed, en dikwijls meer scheidend dan verbindend tusschen gemeentebestuur en hoofdonderwijzer zich stelt, zoodat de belangen van het onderwijs niet altijd in de eerste plaats behartigd worden. Van het initiatief der schoolcommissie is weinig te wachten; daartoe is zij te vaak aan verandering onderhevig en mist dus in 't algemeen vastheid en kracht van beginselen en richting. Daar het een onbezoldigde betrekking is, zijn de gemeentebesturen dikwijls genoodzaakt de schoolcommissie ten zeerste te ontzien, omdat het niet gemakkelijk is andere geschikte personen te vinden, zoodat de schoolcommissie ofschoon volgens de Wet bijna zonder eenigen rechtstreekschen invloed, toch dikwijls indirect grooten invloed oefent. In de meeste gevallen echter zal men niet in staat zijn voor het lidmaatschap der schoolcommissie mannen te vinden die meer van de school weten dan ze uit hun eigen jeugd er van onthouden hebben; en de zoodanigen keuren

of alles onvoorwaardelijk goed, en rapporteeren in dien zin over soms slecht ingerichte scholen, waardoor zij 't aanbrengen van verbetering beletten, of alles af, soms in goede scholen en bij flinke onderwijzers, waardoor zij dezen ontmoedigen en vernederen.

De betrekking van districts-**schoolopziener** is een onbezoldigde post, die doorgaans als bijbetrekking wordt waargenomen. Wij gelooven intusschen dat het schoolopzienerschap, om goed waargenomen te worden, den geheelen mensch vereischt. Een gevolg van den tegenwoordigen toestand is dat voor die betrekking alleen personen in aanmerking kunnen komen die of fortuin of een andere betrekking als middel van bestaan bezitten, maar die niet altijd toegerust zijn met de noodige kennis van het schoolwezen om met goed gevolg op te treden in de belangrijke taak die hun bij de Wet is opgedragen. Ook zijn des schoolopzieners macht en invloed te beperkt.

Omtrent het toezicht door **provinciale inspecteurs** geoefend, is ons oordeel daarentegen, dat dit in 't algemeen gunstig mag genoemd worden. Om echter de ongelijkheid in den omvang van de werkkringen der verschillende inspecteurs weg te nemen, alsook ter verkrijging van meerdere eenheid in verschillende zaken die op het onderwijs betrekking hebben, zou het wenschelijk zijn hun getal te beperken.

In 't algemeen is het onze overtuiging dat bij het toezicht het paedagogisch element te veel ontbreekt.

Een bijna noodzakelijk gevolg van het onvoldoende toezicht is dat de **akte-examens** op veel plaatsen te wenschen overlaten. Er is geen eenheid in de eischen die in verschillende provinciën gesteld worden; de onbekendheid van veel schoolopzieners met het schoolwezen, maakt dat zij, lid der examen-commissie zijnde en als examinatoren optredende, niet altijd op hetgene voor de onderwijzers hoofdzaak is, den meesten klem leggen, en dat het examen in enkele zeer belangrijke vakken vaak tot een zeer laag peil afdaalt; in geval er deskundigen gebruikt worden voor het examen, wordt er door dezen, die niet verantwoordelijk zijn, geëxamineerd, terwijl de beslissing wordt uitgesproken door niet-examinatoren. Ook mag het minder goed geacht worden dat er tweemaal 's jaars gelegenheid tot het doen van examen wordt gegeven; dit toch geeft, in verband met de bepaling dat niet voor het examen, maar voor de verkregen akte een zekere geldsom betaald wordt, en bij de onbeperkte vrijheid die een afgewezenen heeft zoo dikwijls hij verkiest, een nieuwe poging tot het verkrijgen der begeerde akte te wagen, aanleiding

dat het werk der examen-commissiën onnoodig uitgebreid en door de veelvuldige afwijzingen zeer onaangenaam wordt. Bovendien is het wenschelijk den tijd der akte-examens in overeenstemming te brengen met den cursus der Rijkskweekscholen.

Wij moeten echter nog op een bepaling der Wet wijzen, die naar onze meening allernadeeligst is. In Art. 48 toch wordt bepaald dat aan **huisonderwijzers** een akte kan uitgereikt worden voor één of meer der vakken, vermeld in Art. 1 der Wet, zoodat men kan verkrijgen een akte alleen voor schrijven, of voor lezen, enz., terwijl zoodanige akte krachtens Art. 51 bevoegd maakt ook schoolonderwijs te geven in het vak of de vakken waarvoor zij verkregen is. Van deze omstandigheid is dikwijls misbruik het gevolg. Wie een huisonderwijzersakte heeft, kan niet uit de school geweerd worden, en bij afwezigheid van 't toezicht, kunnen werkzaamheden hem worden opgedragen waartoe hij niet bevoegd is.

Ook mag het aantal **examen-commissiën** een bezwaar geacht worden tegen de eenheid van examen en behoort ook hierin verbetering aangebracht te worden.

Het misbruik dat van de 2de al. Art. 7 der Wet van 1857 gemaakt wordt, waardoor **kweekelingen**, die nog tot de onderwezenen moesten behooren, verheven worden tot den rang van onderwijzenden, is zoo algemeen bekend en erkend dat wij het onnoodig achten daaromtrent in bijzonderheden te treden. Het zij voldoende hier te constateeren dat wij het als een der groote gebreken van de tegenwoordige organisatie beschouwen.

De benoeming der hoofdonderwijzers doorloopt thans drie stadiën: ten eerste een vergelijkend examen, waarbij alleen de schoolopziener actief optreedt, de andere autoriteiten moeten of kunnen tegenwoordig zijn; ten tweede de voordracht, op grond van 't vergelijkend examen op te maken door burgemeester en wethouders in overleg met den schoolopziener, die dan reeds op den achtergrond treedt; ten derde benoeming door den raad, waarbij de schoolopziener geheel verdwijnt.

Over de **vergelijkende examens** zijn zeer veel klachten geuit, zoodat de wensch naar afschaffing daarvan luide en krachtig is uitgesproken; wij haasten ons echter er bij te voegen, niet minder krachtig is bestreden. De tegenstand dien de benoeming na gehouden vergelijk-

kend examen ontmoet, is gegrond op de volgende beschouwingen. Tengevolge van de gebrekkige wijze waarop deze examens veeltijds worden afgenomen, geven zij niet altijd den noodigen waarborg dat de bekwaamsten en geschiktsten op de voordracht komen. Verscheiden schoolopzieners doen zich voortdurend door dezelfde deskundigen bijstaan, die, zonder eenigen wettelijken invloed op het opmaken der voordracht of zonder eenige verantwoordelijkheid, toch als het ware een vaste examencommissie vormen in een district, en te veel indirecten invloed op de benoemingen verkrijgen, zonder dat men nog de mogelijkheid aanneemt dat de onpartijdigheid nu en dan te wenschen zou kunnen overlaten. De groote onkosten, aan het bijwonen van een vergelijkend examen verbonden, zijn een zeer groot bezwaar voor gevestigde hoofdonderwijzers, die, allicht verzorgers van een gezin, reeds moeite hebben in de behoeften der hunnen te voorzien, ook zonder dat er buitengewone uitgaven bijkomen. Voor gevestigde hoofdonderwijzers, wier werk- en denkkraft schier geheel door de practijk, door de eischen der school wordt ingenomen, is het moeilijk met jeugdige onderwijzers, die meer tijd en kracht aan wetenschappelijke studie kunnen wijden, in het strijdperk te treden. Indien een gevestigd hoofdonderwijzer bij een vergelijkend examen niet slaagt, of soms zelfs niet in aanmerking komt, lijdt zijn prestige in de gemeente daaronder. De toestand waarin de onderwijzer verkeert, in onderscheiding van alle andere betrekkingen als zijnde hij als 't ware veroordeeld voortdurend geëxamineerd te worden, is geheel exceptioneel. Op grond van hetgene men bij het Middelbaar Onderwijs waarneemt, zijn de vergelijkende examens onnoodig, of wel, indien zij zoo voortreffelijk zijn, zou men ze ook bij dezen tak van onderwijs moeten wenschen in te voeren. Het is onmogelijk uit een soms zeer groot aantal sollicitanten door het vergelijkend examen den rechten man te vinden voor de te vervullen betrekking. Menig schoolopziener — 't zij met alle achting voor den stand gezegd — is onbekwaam een vergelijkend examen af te nemen, of ook slechts over de resultaten te oordeelen. De school ondervindt groot nadeel wanneer de hoofdonderwijzer wegens deelneming aan een vergelijkend examen herhaaldelijk afwezig is. Deze beschouwingen en misschien nog enkele andere zijn de hoofdbezwaren tegen de vergelijkende examens.

Bij de aanstelling der **hulponderwijzers** acht men den invloed, door Art. 22, 2de al. der Wet van 1857 zoowel aan het dagelijksch bestuur als aan den raad der gemeente toegekend, niet wenschelijk.

Daarentegen meent men dat bij het opmaken van de voordracht de hoofdonderwijzer meer invloed moet kunnen oefenen.

De bepalingen omtrent het **getuigschrift van zedelijk gedrag**, hoe goed in abstracto, en indien zoodanig bewijs alleen na grondig onderzoek werd afgegeven, blijken in de practijk niet voldoende te zijn. Zooals die attesten nu worden afgegeven, hebben zij geen andere waarde dan dat zij dienen om te voldoen aan de letter der Wet. Indien zulk een getuigschrift dan ook niet meer kan zijn dan een vorm, zou het zelfs wenschelijk kunnen geacht worden, het eenvoudig niet meer als eisch te stellen. Maar aan het weglaten zijn groote bezwaren verbonden. Een onderwijzer is een man aan wien groote en gewichtige belangen zijn opgedragen, en aan wien de ouders het dierbaarste dat zij hebben, hun kinderen, in een leeftijd zoo vatbaar voor allerlei indrukken, toevertrouwen. Geen wonder dan ook dat er algemeen op de zedelijkheid des onderwijzers ten nauwste gelet wordt, en dat ieder die een onderwijzer voor zijn kinderen zoekt, daarnaar in de eerste plaats vraagt. Ook met het oog op het bijzonder onderwijs kunnen zoodanige getuigschriften niet wel gemist worden. Daar nu bovendien de Grondwet een onderzoek naar de zedelijkheid der onderwijzers eischt, schijnen de bezwaren tegen zoodanig getuigschrift niet op te heffen, maar meent men dat het afgegeven moet worden onder voorwaarden die een betere waarborg aanbieden, dan tot nog toe het geval is.

De **financiële toestand der onderwijzers**, zooals hij onder de werking van Art. 19 der Wet van 1857 op vele plaatsen geworden is, is zoo algemeen bekend en erkend treurig, dat het overbodig kan geacht worden in eenige beschouwing te treden, te meer daar over dit punt afzonderlijk reeds vroeger door een van Uwentwege benoemde commissie is gerapporteerd. (Zie Punten van Beschrijving van de Algemeene Vergadering 1872, Bijlage Rapport: Onderwijzersbezoldigingen). Wij zijn van meening dat er reeds veel gewonnen zou zijn, voor de verbetering van ons onderwijs wanneer in dien allertreurigsten toestand een afdoende verbetering kon worden aangebracht. Wij laten dan ook voor 't oogenblik alles rusten, waardoor zedelijk de positie des onderwijzers in de samenleving zou kunnen verheven worden, ofschoon wij het betreuren dat de onderscheidingen, die verdienstelijken onderwijzers na jarenlange getrouwe plichtsbetrachting worden toegekend, zoo ongunstig afsteken

bij die welke vaak ten deel vallen aan personen, werkzaam op vrij wat minder belangrijk gebied dan het onderwijs. Een boekwerk na veertigjarige getrouwe plichtsvulling!

Een der artikelen der Wet van 1857 die den meest schadelijken invloed op ons lager onderwijs hebben geoefend, is art. 18. Behalve dat daarin de kweekeling bepaald als werkkracht tot een integreerend deel van het onderwijzend personeel wordt gemaakt, wordt er de mogelijkheid in ondersteld dat **één onderwijzer 70 leerlingen**, verdeeld over al de klassen en afdelingen eener school, behoorlijk onderwijs kan geven, een onderstelling die reeds te dikwijls als onhoudbaar is bewezen, dan dat het voor ons noodig zou zijn er hier breedvoerig op neer te komen.

Art. 12 der Wet van 1857, waardoor tot heden de **opleiding** der onderwijzers in ons land beheerscht wordt, wijst daartoe drie wegen aan: kweekschool-opleiding, opleiding door normaallessen, en opleiding op de lagere scholen. Het is echter niet volstrekt noodzakelijk een dier drie wegen te volgen. Wanneer iemand slechts bij het examen aan de gestelde eischen voldoet, wordt hem de gevraagde akte uitgereikt, onverschillig hoe of waar hij zich voor dat examen heeft bewaam gemaakt.

Met betrekking tot de opleiding der onderwijzers kan men zich twee vragen stellen: 1°. Hoe zal men de *meest geschikte* onderwijzers verkrijgen? 2°. Hoe zal men een *voldoend aantal* geschikte onderwijzers verkrijgen? Wanneer men in een geheel zuiveren toestand verkeerde, geheel vrij was van den invloed door de behoefte aan onderwijzend personeel geoefend, dan zou alleen de eerste vraag in aanmerking komen. Daar men echter rekening heeft te houden met de eischen der werkelijkheid, verdient ook de tweede vraag ten zeerste overweging. Dit schijnt ook door den wetgever bedoeld te zijn. Hij heeft zeer waarschijnlijk de rijkskweekscholen gewild als ideaal van opleiding, maar daarnaast andere wegen opengelaten om een voldoende getal onderwijzers te verkrijgen.

Wat heeft nu de ervaring omtrent de verschillende wijzen van opleiding geleerd? De geheel **vrije vorming** is zoo bij uitzondering voorgekomen dat daaromtrent weinig te zeggen valt; de meesten toch die aldus een examen deden waren niet zoozeer van plan zich bepaald aan het onderwijs te wijden, maar dongen naar een akte meer uit liefhebberij, of wel met het doel daarin een waarborg te hebben tegen mogelijke eventualiteiten.

De opleiding aan een Lagere School was vóór de Wet van 1857 de meest algemeene. Toen echter was de verhouding tusschen hoofdonderwijzer en hulppersoneel een andere, meer intieme, dan tegenwoordig. Thans, nu reeds kweekelingen door de gemeente gesalarieerd en de hulponderwijzers als ambtenaren door den gemeenteraad benoemd worden, is dat anders geworden. De invloed van den dagelijkschen vertrouwelijken huiselijken omgang, waardoor veel kwaads geneutraliseerd werd, ontbreekt. De kweekelingen zijn te veel aan eigen krachten overgelaten; de theoretische opleiding is gebrekkig, en men stelt zich tevreden met hun eenvoudig een zekere routine te geven, waardoor zij zooveel te spoediger in staat zijn door den hoofdonderwijzer, vaak ondanks hem zelf, als werkkracht in de school gebruikt te worden.

Veel van wat tegen de practische opleiding aan de Lagere School gezegd is, geldt ook voor de **normaallessen**. De opleiding door deze is eigenlijk niets dan een verbeterde, doch altijd gebrekkige, practische opleiding aan een school. Alleen voor het theoretische gedeelte wordt eenige zorg gedragen. Wij willen hiermede niets zeggen tegen de verdienstelijke mannen die zich met de leiding der normaallessen belasten. Zij doen wat zij kunnen, en het is te verwonderen dat er met zoo gebrekkige hulpmiddelen — verreweg de meesten missen instrumenten, bibliotheek, enz. — nog zooveel verkregen wordt; wij zijn tegen het stelsel. Bovendien het gebruiken van den kweekeling als werkkracht bestaat ook hier, en kan de hoofdonderwijzer aan wiens school de kweekeling geplaatst is, zich moeilijk met de opleiding van den kweekeling inlaten; hij mist daartoe den tijd en zou allicht het gebied der normaallessen betreden, wat misschien tot onaangename botsingen kon leiden. Indien echter de hoofdonderwijzer in de school den tijd had den kweekeling onder zijn toezicht voor de klasse te laten werken, en hem daarna in overleg met de onderwijzers der normaallessen de noodige op- of aanmerkingen te maken, dan zou, bij flinke toepassing, deze wijze van opleiding niet zoozeer af te keuren zijn; immers langs dien weg is menig kweekeling een degelijk onderwijzer geworden. Maar er is verbetering in verschillende opzichten noodig.

Als meest gewenschte, immers beste, gelegenheid voor de opleiding van onderwijzers, moeten de **kweekescholen** beschouwd worden, waar door personen die alleen daarvoor en daarvan leven, les wordt gegeven aan kweekelingen die al hun tijd kunnen wijden aan hun vorming. De eenige klacht die men over de bestaande kweekescholen met recht

mag uiten, is dat zij slechts een zeer klein aantal onderwijzers leveren. In 1872 verkregen slechts 28 harer kweekelingen de hulponderwijzers-akte, ofschoon niemand afgewezen werd. Sedert is hierin eenige, ofschoon nog altijd onvoldoende, verbetering gekomen.

De hier en daar uitgesproken meening dat de practische opleiding aan de kweekscholen minder tot haar recht komt dan de theoretische, is niet genoeg door feiten gestaafd. In allen gevalle mag een gebrekkige practische opleiding niet als inhaerent aan de kweekscholen beschouwd worden.

III.

Hebben wij in het voorafgaande getracht U een overzicht te geven van de voornaamste leemten en gebreken die door ons en anderen in den tegenwoordigen toestand van ons volksonderwijs worden waargenomen, en van de klachten die met meer of minder recht, door weinigen of velen, over de Lagere School zooals zij onder de werking der Wet van 1857 bestaat, worden aangeheven, het zij ons thans vergund in 't kort mededeeling te doen van wat er naar onze bescheiden meening zou kunnen, ja moeten gedaan worden om het peil onzer volksopvoeding aanzienlijk te verhoogen. Wij zullen daarbij, zooveel mogelijk, de orde volgen waarin de klachten en gebreken door ons zijn opgenomen.

A. LEERPLICHT.

Het schoolverzuim, absolute zoowel als relatieve, en het te vroeg verlaten der school zijn twee hinderpalen, die aan het welslagen van algemeene volksopvoeding storend in den weg staan. Wij hebben boven aangetoond welken omvang deze kwaal nog in ons land heeft, en niemand, die ook slechts eenige aanspraak maakt op den naam van beschaafd of ontwikkeld mensch, durft dien toestand verdedigen of ook maar vergoelijken. Ieder gevoelt dat daar waar een deel der bevolking blijft beneden het peil van ontwikkeling dat allen moeten bereiken, om zoowel voor zichzelf als voor anderen zoo nuttig mogelijk te werken, de geheele maatschappij mede lijdt onder de verwaarloozing van de belangen der individuën. Het komt er slechts op aan een middel te vinden om aan dien kanker der maatschappij, waardoor het pauperisme bestendig en bevorderd wordt, een einde te maken. Er zijn naar onze meening twee wegen om tot het door allen gewenschte doel te geraken. De eene weg, die der zedelijke overreding, is reeds sedert langer of korter tijd bewan-

deld. De andere, die van wettelijken leerplicht, is in ons land althans nog nieuw. Het zij ons vergund beide wat nader te beschouwen.

De zedelijke middelen van het wettelijk toezicht zijn gebleken onvermogen te zijn. Daarentegen hebben de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen en later het Schoolverbond zich de zaak aangetrokken, met zooveel kracht en ijver dat zij alle andere pogingen hebben in de schaduw gesteld. Wij kunnen dan ook, gelooven wij, volstaan met na te gaan wat er van de voortdurende werking van deze en soortgelijke vereenigingen te wachten is, om over de afdoende waarde der zedelijke middelen een oordeel te mogen vellen.

Terwijl wij volle recht laten wedervaren aan beider loffelijk streven en gaarne erkennen dat haar werkzaamheid gestrekt heeft om de kwaal eenigszins te beperken, vooral om ze goed te doen kennen in al haar omvang, schromen wij niet het als onze overtuiging uit te spreken, dat deze vereenigingen niet bij machte zijn het schoolverzuim zoo ooit, althans binnen een niet al te lang tijdsbestek te doen ophouden. Wanneer wij mochten aannemen dat zij voortdurend, zooals in den laatsten tijd, jaarlijks het schoolverzuim met 2 pCt. zouden doen verminderen, dan zou binnen een tiental jaren het gewenschte doel kunnen bereikt worden. Doch deze onderstelling schijnt ons zeer gewaagd. Immers, men zal telkens moeten afdalen tot lagen van zedelijk steeds minder ontwikkelde personen, op wie zedelijke invloed krachteloos blijkt, zoodat er altijd een zeker getal kinderen zullen overblijven die door de stompheden en de zelfzucht der ouders onttrokken worden aan den heilzamen invloed van 't onderwijs. Bovendien deze vereenigingen kunnen nimmer algemeen werken. Er zullen altijd plaatsen overblijven waar geen afdeling kan opgericht worden, of, werd zij al opgericht, iets zou kunnen uitwerken. Het wordt dan ook in den laatsten tijd gevoeld en openlijk erkend, dat het onmogelijk is door zedelijke middelen het kwaad met kracht tegen te gaan en eindelijk uit te roeien, en dat men naar een ander middel, n. l. verkrijging van leerplicht zal moeten uitzien. Wij willen hiermede niet zeggen dat het Schoolverbond dat meer bepaald opgericht werd met het uitsluitend doel om het schoolverzuim tegen te gaan, geen reden van bestaan meer heeft, of zou ophouden die te hebben zoodra andere meer afdoende maatregelen zullen in 't leven geroepen zijn. Ook na het tot stand komen van strengere bepalingen ter bestrijding van het schoolverzuim kan het Schoolverbond, zoowel als de Maat-

schappij: Tot Nut van 't Algemeen, nog altijd als zedelijke macht optreden om het opvolgen van die bepalingen te helpen bevorderen en het toepassen van eventueel in te voeren strafbepalingen tot een minimum te beperken.

Daarentegen is op enkele plaatsen gebleken wat wettelijke dwang vermag. De sedert eenigen tijd in werking getreden wet op den fabrieksarbeid van kinderen, heeft op plaatsen, zooals Moordrecht en Gouda waar het Schoolverbond krachtig met alle het ten dienste staande middelen is opgetreden, waar niets verzuimd is wat geschikt geacht kan worden om het beoogde doel te bereiken, het getal schoolgaande kinderen sedert zijn in werking treden aanzienlijk doen toenemen. Doch ook deze wet, ofschoon zij kan doen zien wat tusschenkomst van staatswege vermag, is onvoldoende om het kwaad in den wortel aan te tasten en te vernietigen. Immers uit andere plaatsen wordt bericht, dat de kinderen die niet meer op fabrieken mogen komen, nu op de straten rondloopen en door bedelen trachten goed te maken wat zij aan verdiensten op de fabriek derven. Hoe goed deze en soortgelijke wetten op zich zelf mogen zijn, zij hebben een leemte.

Op grond van de ervaring hebben wij gemeend te mogen besluiten dat zedelijke middelen onvoldoende zijn tot wering van 't schoolverzuim. Daarom hebben wij de quaestie van den leerplicht tot een onderwerp van ernstige overweging gemaakt, en ons daarbij in de eerste plaats als vragen gesteld of de Staat het recht heeft tot invoering van den leerplicht, en of de leerplicht uitvoerbaar is en het gewenschte doel zal doen bereiken.

Het recht van den Staat den leerplicht in te voeren is, onzes erachtens, aan geen twijfel onderhevig. Immers het algemeen belang eischt dringend dat alle kinderen gedurende voldoende tijd geregeld onderwijs ontvangen, zoodat zij en voor zich zelf en voor de maatschappij nuttig kunnen arbeiden. Indien nu door particuliere krachten aan de bevrediging van dien eisch kon voldaan worden, dan zou de Staat de zorg daarvoor aan het particulier initiatief kunnen overlaten. Doch wij hebben boven reeds, naar wij ons vleien, voldoende aangetoond dat die bevrediging niet te verwachten is van de werkzaamheid van vereenigingen. Waar het nu zulk een groot belang geldt als de volksopvoeding, heeft de Staat volkomen recht aan alle ouders de verplichting op te leggen hun kinderen behoorlijk te laten onderwijzen. Dit kan in geen deele geacht worden te zijn het geven van een nieuwe bevoegdheid aan den Staat:

in verschillende opzichten wordt thans reeds de individueele vrijheid beperkt ten bate van het geheel. Wij wenschen alleen deze bevoegdheid uitgebreid te zien tot het onderwijs. De ouders moeten echter steeds vrij blijven hun kinderen te zenden naar welke school zij verkiezen, of ze te laten onderwijzen op welke manier hun het liefst is; alleen moet en mag hun de vrijheid ontnomen worden hun kinderen in onwetendheid te laten opgroeien.

Kan dus aan den Staat het recht niet ontzegd worden leerplicht in te voeren, iets anders is het of de leerplicht uitvoerbaar is en het doel zal doen bereiken en of hij niet is een inbreuk op de vaderlijke macht.

Voorstanders en tegenstanders beiden hebben zich beroepen op de goede of gebrekkige werking van den leerplicht in het buitenland, en zij voeren uit de daaromtrent bestaande statistiek gegevens aan, die voor ieders meening pleiten. Wij gelooven ons daarom van mededeelingen omtrent de werking van den leerplicht in 't buitenland te mogen onthouden, en ons te kunnen vergenoegen met de opmerking dat het decreeteeren van leerplicht alleen niet voldoende is.

De groote vraag waar het vooral op aankomt, is of men bij de invoering van leerplicht in ons land niet op groote bezwaren zal stuiten, krachtige tegenwerking ondervinden, jammerlijke nalatigheid bij de ambtenaren met het toezicht belast, aantreffen.

Dat alles zou mogelijk zijn, maar noodzakelijk is het niet. Ja, wij durven zelfs beweren dat het niet waarschijnlijk is, wanneer slechts de regeering tot krachtig handelen gezind is, de invoering van leerplicht gepaard gaat met de oprichting van een voldoende aantal scholen en het toezicht wordt toevertrouwd aan goede ambtenaren.

Er zijn er die beweren dat leerplicht is een inbreuk op de vaderlijke macht. Misschien is hij dit; maar dan toch alleen om misbruik van die macht te beletten. Het is den vader bij de wet verboden zijn kinderen lichamelijk te verwaarloosen; waarin bestaat de grootere inbreuk op de macht des vaders, indien de wet hem belet dit ook intellectueel of moreel te doen?

Ofschoon de invoering van leerplicht in 't algemeen geen wijziging zal brengen in de verhouding tusschen de openbare en de bijzondere school, zal toch op veel plaatsen leerplicht feitelijk schoolplicht worden. Toch gelooven wij dat dit bezwaar niet al te hoog moet aangeslagen worden. Immers tot nog toe hebben slechts weinigen van hen die over gewetensdwang zouden klagen, d. i. de kerkelijken, gezegd dat zij liever geen onderwijs voor hun kinderen willen,

dan neutraal onderwijs. Trouwens wanneer men de klacht over gewetensdwang nader onderzoekt, dan blijkt ze meer fictief dan reëel te zijn. Waarin toch bestaat zij? Er wordt gezegd dat het onderwijs op de openbare school, die het kind ten gevolge van leerplicht zou moeten bezoeken, van dien aard is dat het strijdt met de overtuiging der ouders. Misschien; maar wanneer het onderwijs werkelijk neutraal is, welke overtuiging zou er dan door kunnen gekwetst worden, tenzij dat het een zoodanige ware, waarmede de Staat geen rekening behoeft te houden of liever mag houden.

Een niet gering te achten bezwaar, aan de invoering van leerplicht verbonden, is de winstderving der ouders wanneer hun kinderen de school moeten bezoeken. Doch het verbod van den kinderarbeid zal al zeer spoedig loonsverhooging van de volwassenen ten gevolge hebben, of wel men zal door tijdelijke uitbreiding der armenzorg of op eenige andere wijze wellicht daaraan kunnen te gemoet komen. Maar zelfs wanneer dit niet kan, dan meenen wij nog dat dit niet een reden mag zijn een algemeenen maatregel tot welzijn der maatschappij en der individuen achterwege te laten. Bovendien zal de tijdelijke winstderving meer dan opgewogen worden door de meerdere bruikbaarheid van het kind op lateren leeftijd.

Het is meermalen voorgekomen dat in de practijk bezwaren, die men vooraf onoverkomelijk achtte, geheel wegvallen. Men denke slechts aan de wet op de koopkoninging. Het is te verwachten dat men bij invoering van leerplicht dezelfde ervaring zal opdoen.

Wij meenen dus dat leerplicht uitvoerbaar is, en dat hij het gewenschte doel zal doen bereiken. Daarmede echter hebben wij niet gezegd dat wij ons vleien met de hoop dat met de invoering van leerplicht in eens de volmaaktheid zal bereikt zijn: in zekere mate zal hij onvolkomen werken; maar dat neemt het wenschelijke en mogelijke van de invoering niet weg. Met leerplicht zal men in allen gevalle in zeer korten tijd verder komen dan ooit zonder hem, en het gezond verstand gebiedt tevreden te zijn met het ideaal zoo veel mogelijk te benaderen. Ook de best georganiseerde politie kan niet alle misdaden en overtredingen der wet voorkomen; toch is er niemand — behalve de misdadigers zelf — die de politie zouden willen afschaffen.

Wanneer men het goede wil, dan moet men het goed willen. Als wij de wenschelijkheid van het invoeren van leerplicht uitspreken, dan bedoelen wij niet het nemen van halve maatregelen

of het opdragen van het toezicht aan commissiën of personen van wie men geen nauwgezette plichtsbetrachting eischen of verwachten kan. Neen, wij willen leerplicht voor goed, en afdoend toezicht door ambtenaren wier eigenbelang stipte plichtsvervulling medebrengt. Wij laten hier een beknopt overzicht volgen van de wijze waarop wij de uitvoering en stipte handhaving mogelijk achten.

De leerplicht moet bij een algemeene rijkswet worden gedecreteerd en geregeld. De invoering facultatief aan de gemeentebesturen over te laten, verdient om meer dan één reden afkeuring. Vooreerst zouden die gemeenten waar hij het meest noodig is, er het minst toe overgaan; ten andere zou een onvoldoende handhaving de zaak in discrediet brengen en de verkrijging van algemeenen leerplicht bemoeilijken. De leerplicht moet gelden voor alle kinderen van het 7de tot het 15de jaar. Voor kinderen van 5—7 jaar behoort van overheidswege overal waar het noodig blijkt, gelegenheid gegeven te worden tot het genieten van voorbereidend onderwijs, 't zij aan afzonderlijke voorbereidingscholen, 't zij aan een voorbereidingsklasse verbonden aan de Lagere School. Het bezoeken van die voorbereidingsinrichtingen wordt echter niet verplichtend gesteld. Maar van het 7de tot het 15de jaar *moeten* alle kinderen een openbare of een bijzondere Lagere School bezoeken, tenzij zij voldoende huisonderwijs ontvangen van denzelfden omvang als het openbare onderwijs, of wel op een inrichting van middelbaar of hooger onderwijs gaan. Blijken kinderen die geen inrichting van voorbereidend onderwijs bezocht hebben, op hun 7de jaar niet voldoende ontwikkeld om het onderwijs op de Lagere School te volgen, dan moeten zij eerst nog voorbereidend onderwijs ontvangen, terwijl de duur van den leerplicht voor dezen verlengd wordt met evenveel tijd als het voorbereidend onderwijs voor hen na hun 7de jaar geduurd heeft. Wij wenschen dus het doorloopen van den geheelen cursus voor allen verplichtend te stellen. Bij twijfel omtrent het al of niet voldoende van het huisonderwijs, treedt het toezicht in een nader onderzoek. Wordt hierdoor het onvoldoende bewezen, dan kunnen ouders of voogden gedwongen worden hun kinderen naar een school te zenden, tenzij zij afdoende verbetering aanbrengeu.

Naar gelang van plaatselijke omstandigheden kan de regeering of het schooltoezicht voor elke gemeente afzonderlijk gedurende een zeker gedeelte van het jaar, het wettelijk voorschrift geheel of gedeeltelijk buiten werking stellen, of wel er wordt in de wet een minimum van schooltijden bepaald, dat door de gemeentebesturen,

onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, over het schooljaar verdeeld wordt. Het toezicht op den leerplicht wordt in elke gemeente opgedragen aan ten minste één bezoldigd persoon, daartoe van regeeringswege aangesteld, en aan de schoolopzieners. De medewerking der hoofdonderwijzers kan ook met vrucht ingeroepen worden. Het schoolverzuim wordt strafbaar zoodra het na ontvangen waarschuwing blijft voortduren. De strafbepalingen bestaan in vermaning door het plaatselijk toezicht, bekendmaking van de namen der ouders en kinderen, door wie in strijd met de bepalingen der wet gehandeld wordt; boete en subsidiaire gevangenisstraf voor ouders of voogden bij herhaling van 't schoolverzuim, en bij recidive binnen het jaar gevangenisstraf. De vervolging geschiedt door den schoolopziener voor den kantonrechter, met beroep op de arrondissementsrechtbank. Blijkt de schuld van het verzuim te liggen, niet aan de ouders of voogden, maar aan het kind, dan kan dit in een huis van verbetering en opvoeding worden geplaatst.

Het komt ons voor dat, wanneer een wet op leerplicht in den geest van het bovenstaande mocht worden ingevoerd, deze wet niet alleen uitvoerbaar zal blijken, maar ook sympathie vinden bij het betere gedeelte van het volk, en dat bijzondere vereenigingen of genootschappen gaarne zullen willen medewerken den heilzamen invloed eener zoodanige wet zooveel mogelijk te bevorderen.

Op dit oogenblik echter zal een wet op den leerplicht nog niet in al haar omvang uitvoerbaar zijn. De toestand der schoollokalen is daartoe op veel plaatsen te gebrekkig, het aantal scholen te gering en het onderwijzend personeel nog te weinig talrijk. Indien dus leerplicht bij de wet werd gedecreteerd, dan zou er altijd een termijn moeten aangewezen worden, binnen welken alles gereed moet zijn om de wet in volle kracht te kunnen doen werken. Intusschen is het wenschelijk dat reeds zoo spoedig mogelijk in die richting maatregelen worden genomen.

B. NEUTRALITEIT VAN 'T OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

Wanneer wij de neutraliteit van 't openbaar lager onderwijs tot een punt van beschouwing maken, dan geschiedt dit niet omdat wij meenen dat dit voornamelijk beginsel der wet van 1857 verdediging zou behoeven.

Doch de uitdrukking neutraliteit van 't openbaar onderwijs, waar-

door in 't kort de zin der 2de al. van Art. 23 der wet wordt terug gegeven, heeft vooral in verband met de opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, waarvan in de 1ste al. van dit artikel gesproken wordt, tot zeer verschillende opvattingen omtrent dit hoofdbeginsel der wet geleid. De een stelt neutraal onderwijs synoniem met dogmenloos, een ander met godsdienstloos, een derde met goddeloos onderwijs, terwijl nog anderen meenen dat de neutraliteit geschonden wordt ook dan wanneer sommige punten, uit onverschillig welk vak van onderwijs, besproken worden in een zin, waartegen op onverschillig welke gronden nog hier of daar oppositie gevoerd wordt. Daarom achten wij het wenschelijk te kennen te geven in welken zin wij meenen dat neutraliteit is op te vatten.

Neutraliteit der school hangt ten nauwste samen met, is zelfs in zeker opzicht ondergeschikt aan het doel der school. Welk is dat doel?

Bij de opvoeding van het kind, opvoeding in verband met onderwijs, komen in onze hedendaagsche maatschappij verschillende factoren voor, waarvan de voornaamste zijn het huisgezin en de school. Het huisgezin, d. i. de vader en moeder, waarop eigenlijk de plicht der opvoeding geheel rust, is ten gevolge van de inrichting en de eischen der samenleving, niet in staat zijn plicht naar behooren te vervullen, en geeft daarom al zeer spoedig een deel zijner taak uit de handen. De zoogenaamde bewaarschool neemt ten deele de taak der moeder over; de school een deel van die des vaders. Hieruit ontstaat een zekere band tusschen school en huisgezin, en een zekere verplichting van de eerste tegenover het laatste. De taak des huisgezins, voor zooverre zij door de lagere school wordt overgenomen, beoogt in de eerste plaats veelzijdige verstandelijke ontwikkeling der kinderen, waartoe het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden een middel is. Het mededeelen van wetenschappelijke kennis komt als doel hoofdzakelijk in zooverre in aanmerking, dat zij het middel tot verdere ontwikkeling na het verlaten der school moet kunnen zijn. Maar ook de zedelijke opvoeding is een deel van de taak der school, in zooverre zij met het huisgezin samenwerkt om den zin voor huiselijke en maatschappelijke deugden bij de leerlingen te bevorderen. Zonder schade voor het individu, zoowel als voor den Staat, kan de veelzijdige verstandelijke en zedelijke ontwikkeling niet achterwege blijven, en in het aanbrengen van die ontwikkeling ligt het doel der school.

Kan nu in de school het streven naar de bereiking van dat doel samengaan met neutraliteit? Wij meenen: ja.

Immers daar het bijbrengen van kennis meer als middel tot ont-

wikkeling dan als einddoel van het onderwijs te beschouwen is, kan zonder schade voor deze ontwikkeling den onderwijzer de verplichting opgelegd worden zich te onthouden van datgene wat dezen of genen op billijke gronden tot ergernis zou kunnen zijn, mits die verplichting zich niet uitstrekke tot zaken die, binnen het bevattingsvermogen der leerlingen vallende, geacht kunnen worden, in hun eigen belang, zoowel als in dat van den Staat, vereischte kundigheden ter verdere ontwikkeling van de burgers te zijn. Wanneer dus eenmaal de vakken aangewezen zijn die, met het oog op het belang van Staat en leerling beiden, in de openbare school moeten onderwezen worden, dan moet het aan het beleid des onderwijzers worden overgelaten dat hij bij zijn onderwijs niet den eerbied uit het oog verlieze, waarop de godsdienstige overtuiging der ouders recht heeft, en den leeftijd der kinderen, nimmer uit 't oog verlieze. Wanneer in dezen zin door den onderwijzer de wettelijke bepalingen met nauwgezetten ernst worden opgevolgd, dan is wel niet de mogelijkheid afgesneden, dat er nog door dezen of genen bezwaren geopperd worden — bij het groote verschil der meeningen zal dit wel nimmer te voorkomen zijn — maar de zekerheid kan verkregen zijn dat geen meening, welke ook, bloot zal staan aan onaangename bejegening op school, of het voorwerp zal worden van onbetamelijke veroordeeling. Art. 23 al. 2 mag naar onze meening niet in een anderen zin opgevat worden. En waar dit verkregen is, heeft men alles bereikt wat met billijkheid verlangd kan worden.

En de zedelijke vorming? Wanneer de onderwijzer, behoorlijk voorbereid, d. i. opgeleid, zijn taak aanvaardt, zal hij zonder op het gebied der godsdienst te treden een ruim veld voor zijn arbeid in dezen vinden. Hij moet geven *une morale en action*. Het besef van de plichten die men jegens zichzelf, het huisgezin, de maatschappij, het vaderland, enz. te vervullen heeft, kan zeer goed, zonder dat het gebied der dogmen betreden wordt, in 't gemoed van het kind aangekweekt worden. En alle leden der tegenwoordige maatschappij, onverschillig welke hun overtuiging op godsdienstig gebied zij, hebben in de aangeduide zedelijke uitingen, die levensvoorwaarden van elken staat kunnen genoemd worden, punten van aanraking, daar allen, zij het soms ook op verschillende gronden, wier verklaring aan de kerk verblijft, die deugden bij hun kinderen aankweeken of wenschen aangekweekt te zien. In dezen zin en met deze beperking kan en moet de school zich ook de zedelijke vorming der leerlingen aantrekken, zonder dat daardoor het beginsel der neutraliteit, waardoor zij voor allen toegankelijk is, geschonden wordt

Men zou nochtans kunnen vragen of de godsdienstige begrippen die gemeengoed zijn van allen, behalve van de ongelooovigen, niet op de school zouden kunnen besproken worden. Het zwijgen toch daarover geeft den godsdienstige meer ergernis, dan het spreken er over bij den ongelooovige wekken kan. Op grond echter van de ervaring, die geleerd heeft dat ook ongelooovigen zich geërgerd hebben aan de vermelding van godsdienstige begrippen die zij bij hun kinderen niet wenschen aangekweekt te zien; op grond van de omstandigheid dat, als de kerk haar plicht doet, de school niet noodig heeft zich met die taak in te laten; op grond van de onmogelijkheid voor den onderwijzer zich tusschen al de verschillende meeningen te bewegen zonder aan een of andere zijde te kwetsen, meenen wij dat alle godsdienstonderwijs gedurende den gewonen schooltijd van de school moet weg blijven.

Ditzelfde geldt van het gebed op school. Wij meenen dat op school niet gebeden moet worden. Laat men het gebed op school toe, dan zal men altijd eenige concessies moeten doen met betrekking tot de vormen van het gebed, en daarvoor is het moeilijk een juiste grenslijn te trekken. Doch al ware dit niet zoo, dan nog gelooven wij, dat, om het groote en heilzame beginsel van neutraliteit tot werkelijkheid te maken, ieder iets moet opofferen. Alles dus wat het karakter draagt van godsdienstige plechtigheid van eenig kerkgenootschap, behoort naar onze overtuiging van de school geweerd te worden.

Ten einde nu, in overeenstemming met onze beschouwingen over de neutraliteit der school, alle aanleiding tot misverstand uit de wet te verbannen, zouden wij wenschen, dat in de eerste al. van art. 23 der wet van 1857 de woorden: en aan hunne opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, vervangen werden door: aan hun opleiding tot alle maatschappelijke deugden en aan hun zedelijke vorming. Deze wijziging, waardoor de tegenstrijdigheid tusschen de 1ste en 2de al. van dat artikel wordt weggenomen, kan, dunkt ons, bij niemand bezwaar ontmoeten, daar onze zedeleer, evenals onze maatschappij, geheel geënt is op den boom van het christendom. Er wordt dan ook alleen, maar meer rechtstreeks dan door de tegenwoordige redactie, door te kennen gegeven, dat men wel het zedelijkheidsgevoel opwekken, maar niet leerstellig godsdienst-onderwijs geven wil.

**C. ONDERSCHIED TUSSEHEN LAGER EN MIDDELBAAR
ONDERWIJS EN OMVANG VAN 'T LAGER
ONDERWIJS.**

Wanneer wij vroeger om verschillende redenen het wenschelijke en, krachtens de Grondwet, het noodzakelijke van het trekken eener grenslijn tusschen Lager en Middelbaar Onderwijs hebben uitgesproken, dan hebben wij daarmede niet gezegd, dat er tusschen deze beide takken van onderwijs geen verband zou moeten bestaan. Integendeel, wij wenschen dat Lager en Middelbaar Onderwijs ieder hun eigen afgebakend terrein bezitten, maar dat er tusschen beide zulk een innige aansluiting tevens besta, dat de overgang van het eene tot het andere schier onmerkbaar zij. En juist om deze aansluiting mogelijk te maken, is het noodig, dat òn de onderwijzer bij het Lager òn die bij het Middelbaar Onderwijs nauwkeurig weten, waar de taak des eersten eindigt, die des tweeden aanvangt, opdat zij zich rekenschap kunnen geven van de methode, die ieder bij zijn onderwijs te volgen heeft. Eerst daar, waar men met goed afgebakende begrippen te doen heeft, is het mogelijk de wijze aan te geven, waarop deze begrippen in onderling verband met elkander te brengen zijn.

Wij hebben reeds gezien, dat het op den grondslag der wetten van 1857 en 1863 onmogelijk is te zeggen, waar het Lager Onderwijs eindigen, het Middelbaar Onderwijs aanvangen moet. Wij zijn dus verplicht een criterium voor de onderscheiding te zoeken.

Het is intusschen hoogst moeilijk, zoo niet ten eenemale onmogelijk tusschen twee zoo na aan elkander verwante takken van onderwijs een grenslijn te trekken op grond van een enkel beginsel. Daarom meenen wij dat de volgende beschouwing het best zou kunnen dienen om het criterium voor de onderscheiding tusschen Lager en Middelbaar Onderwijs aan te wijzen.

Het doel van alle volksopvoeding is elken burger de gelegenheid te geven die mate van verstandelijke en zedelijke ontwikkeling te verkrijgen, welke hij noodig heeft om zijn plaats in de samenleving naar behooren, d. i. ten meeste nutte van zichzelf en anderen te bekleeden. Die gelegenheid wordt gegeven op de Lagere en de Middelbare School, die dus als de twee factoren van de volksopvoeding kunnen beschouwd worden, wier onderling verband, zoowel als eigenaardige

werkkring, bij elke regeling zoveel doenlijk, dient in acht genomen te worden.

Het Lager Onderwijs behoort al datgene te omvatten wat voor allen noodig is, onverschillig welk onderwijs zij daarna nog zullen ontvangen, of welke hun bestemming is. Op dit eigenlijke Lager Onderwijs volgt dan het Middelbaar Onderwijs, dat gegeven wordt op scholen van verschillenden aard, ingericht naar de uiteenloopende behoeften van hen die er gebruik van zullen maken.

Van dit, naar het ons voorkomt, rationeel beginsel uitgaande, blijft nog de vraag te beantwoorden tot hoever zich het voor allen gelijke Lager Onderwijs behoort uit te strekken. Wij meenen, dat het bij een goede inrichting der school zooals wij die wenschen, bij de leerlingen op ongeveer twaalfjarigen leeftijd dien algemeenen grondslag kan hebben gelegd, waarop ook door het Middelbaar Onderwijs kan worden voortgebouwd. Omstreeks zijn twaalfde jaar behoort derhalve de leerling van het Lager tot het Middelbaar Onderwijs over te gaan. Deze regeling heeft nog dit groote voordeel dat zij zich aansluit aan bestaande toestanden, waarvan de deugdelijkheid door de ervaring gebleken is.

Met het oog echter op ons voorstel tot invoering van leerplicht tot vijftienjarigen leeftijd, en in aanmerking nemende plaatselijke toestanden en bijzondere behoeften, zal het noodig zijn aan het tot 12 jaar gegeven Lager Onderwijs nog een cursus van 12 tot 15 jaar toe te voegen, die moet dienen om de vervloeiing van het geleerde te voorkomen en daaraan bovendien eenige uitbreiding te geven.

De Lagere School in ruimeren zin zal derhalve een tweeledige taak hebben. Ten eerste zal zij aan alle leerlingen tot hun twaalfde jaar hetzelfde onderwijs hebben te verschaffen; ten andere zal zij in een daaropvolgenden driejarigen cursus in de verdere behoefte van een groot gedeelte dezer leerlingen hebben te voorzien. Om deze dubbele taak naar behooren te kunnen vervullen, moet zij de kinderen op 7-jarigen leeftijd behoorlijk voorbereid en ontwikkeld kunnen ontvangen, zoodat aan het eigenlijk Lager Onderwijs goed voorbereidend onderwijs — bewaarschool-onderwijs — moet voorafgaan. Wil men ook dit voorbereidend onderwijs tot de taak der Lagere School brengen, dan zou men deze in drie cursussen kunnen verdeelen: een tweejarigen voorbereidenden cursus van 5—7 jaar; een vijfjarigen cursus van eigenlijk Lager Onderwijs van 7—12 jaar en een driejarigen cursus van voortgezet Lager Onderwijs van 12—15 jaar. Het onderwijs der Lagere School, altijd meer formeel dan materiëel, altijd

meer ontwikkeling der geestvermogens dan het aanbrengen van kennis beoogende, houdt zich in den eersten tweejarigen cursus uitsluitend met het eerste bezig, vat in den tweeden vijfjarigen cursus ook het tweede in het oog, om hierop in den derden driejarigen cursus meer nadruk te leggen. Aldus vervult de eerste cursus de plaats der tegenwoordige bewaarschool, de tweede cursus omvat het eigenlijke Lager Onderwijs, de derde cursus treedt in de plaats van het voortgezet en herhalingsonderwijs. Zóó ingedeeld kan de Lagere School haar doel bereiken. Zij heeft daarvoor echter al haar tijd onverdeeld noodig.

Doch de Lagere School, die in de behoefte der meerderheid geheel voorziet, doet dat slechts gedeeltelijk in die der minderheid. Er zijn er die voor hun vorming tot den stand of de betrekking, die zij zullen bekleeden, behoefte hebben aan meer ontwikkeling, meer kennis — b. v. van talen, van wis- en natuurkunde. Deze aanzienlijke minderheid gaat met de meerderheid mede tot aan het einde van het eigenlijke Lager Onderwijs. Tot dien tijd hebben zij geen anderen ontwikkelingsgang van noode. Voor hen begint evenwel, daar waar voor de meerderheid het voortgezet Lager Onderwijs een aanvang neemt, het Middelbaar Onderwijs.

Intusschen kunnen niet allen die tot de boven bedoelde minderheid behooren, in hun woonplaatsen gelegenheid vinden tot het ontvangen van Middelbaar Onderwijs. Tegen het oprichten van dergelijke scholen in alle plaatsen bestaat onoverkomelijk bezwaar. Ten behoeve van de zoodanigen — dus enkel op plaatsen, waar geen Middelbare School kan opgericht worden, — kan op de Lagere School onderwijs gegeven worden in de levende talen. Dit zal op tweeërlei wijze kunnen geschieden, afhankelijk van plaatselijke gesteldheid, en wel óf in een afzonderlijke afdeeling der gewone Lagere School óf in een afzonderlijke school; met dien verstande echter dat in het eerste geval de leerlingen van den straks genoemden driejarigen derden cursus ook de afzonderlijke afdeeling kunnen bezoeken; of wel in het tweede geval dat naast en in verband met het onderwijs in de levende talen. aan dat in de overige vakken van het voortgezet Lager Onderwijs ten minste evenveel tijd worde besteed als op den driejarigen cursus

Bij zoodanige regeling springt de waarde van een goed ingericht en algemeen ingevoerd voorbereidend onderwijs in het oog. Wij meenen om verschillende redenen dit onderwerp later afzonderlijk te moeten behandelen.

Het eigenlijke Lager Onderwijs, waarop wij toepassing van den

leerplicht wenschen, dat bestemd is voor kinderen van 7—12 jaar, behoort als hoofdvakken te omvatten - *a.* Lezen; *b.* Schrijven; *c.* Rekenen; *d.* Nederlandsche Taal; en kiest verder zijn stof uit: *e.* Aardrijkskunde; *f.* Geschiedenis van het Vaderland; *g.* Kennis van de Natuur; terwijl het bovendien eenigen tijd afzondert voor oefeningen in *h.* Zingen; *i.* Teekenen; *k.* Gymnastiek en *l.* Handwerken (nuttige) voor meisjes.

Het voortgezet Lager Onderwijs voor leerlingen van 12—15 jaar, waarvan wij het ontvangen ook verplicht wenschen te maken, moet dienen tot voortzetting en uitbreiding van de genoemde vakken met toevoeging van: *m.* Wiskunde; *n.* Algemeene Geschiedenis; *o.* Volkshuishoudkunde; *p.* Staatsinrichting.

Wij meenen dat het aantal lessen bij het Lager Onderwijs beperkt moet blijven binnen een minimum van 20 en een maximum van 26 uren wekelijks, terwijl de bepaling der schooltijden binnen deze grens aan het plaatselijk toezicht kan overgelaten worden. Voor den voortgezeten driejarigen cursus zouden wij een minimum van 12 uren per week noodig, maar ook voldoende, achten.

Wij hebben de beknopte voorstelling van onze wenschen niet willen afbreken door opmerkingen of motiveeringen. Het zij ons vergund het voornaamste van wat daaromtrent in onze vergaderingen besproken is, thans mede te deelen.

De methode kan, naar ons oordeel, niet den grondslag voor het trekken der gewenschte grenslijn uitmaken. Zij zou daarvoor in aanmerking kunnen komen indien de leergang der Middelbare School in haar laagste klasse onmiddellijk belangrijk afweek van dien der Lagere School in haar hoogste afdelingen. Dit is echter het geval niet. De methode, zal zij goed zijn, moet steeds ontwikkelend wezen en berekend naar de vatbaarheid der leerlingen. Er is dan ook in de methode der Lagere School voortdurend gradatie op te merken. Eerst ontwikkeling door aanschouwing, daarna door het bijbrengen van materiele kennis, en zoo gaat het bij alle onderwijs voort, totdat die graad van ontwikkeling bereikt wordt, waarop de leerling aan eigen werkzaamheid kan overgelaten worden en alle onderwijs plaats maakt voor eigen studie. Maar hierbij is elke overgang van methode geleidelijk, onmerkbaar schier, en is het dus moeilijk op den grondslag der methode een scheiding voor te stellen.

Het voornaamste doel dat wij ons bij het Lager Onderwijs in den eigenlijken zin, dus onderwijs tot 12 jaar, voorstellen, is zooveel mogelijk alzijdige ontwikkeling van het verstand, en daarnaast het verwerven

van de kennis en vaardigheid, die op dien leeftijd bereikbaar zijn. Deze onmisbare kennis en vaardigheid bepalen zich tot de vakken *a—d*, lezen, schrijven, rekenen, nederlandsche taal, maar niet opgevat in een beperkten zin. Voor geen dezer drie vakken willen wij dat men zich tevreden stelle met de bloot werktuigelijke vaardigheid, maar wij wenschen dat men bij het lezen, het gelezene leere begrijpen en gevoelen, dat het schrijven dienstbaar worde gemaakt aan het behoorlijk uitdrukken zijner gedachten op het papier, dat bij het rekenen vooral de betrekkingen en verhoudingen der gegevens goed begrepen worden en het uit 't hoofd rekenen goed worde beoefend. Voor het schrijven is kennis van de moedertaal een vereischte, niet een dorre grammatische kennis, maar woordkennis, met wellicht eenige der voornaamste spelregels. Indien wij nu uitsluitend het oog hadden op de behoeften voor het latere maatschappelijke beroep van de leerlingen, dan zouden wij ons zeer gaarne tot deze vier vakken bepalen, waaraan oefeningen in het zingen, teekenen, gymnastiek en (voor meisjes) nuttige handwerken behoorden toegevoegd te worden, om redenen die zoozeer voor de hand liggen, dat wij het overbodig achten ze hier te vermelden. Maar dan zou het onderwijs te eenzijdig zijn. Kennis van aardrijkskunde, van geschiedenis des vaderlands en van de natuur is niet uit te sluiten, vooral wanneer ze naar een flinke ontwikkelende methode wordt medegedeeld. De gezichtskring wordt daardoor ruimer, de liefde voor den geboortegrond levendiger, de macht van het bijgeloof zwakker. Zonder schade voor de hoofdvakken, en met winst voor de alzijdige ontwikkeling kan een beperkte tijd aan deze vakken gewijd worden. Daarentegen achten wij het in 't algemeen schadelijk dat ook het onderwijs in de levende talen ¹ en de wiskunde in het Lager Onderwijs worden opgenomen. Het eerste onderwijs in vreemde talen toch, moge het al een ontwikkelende kracht bezitten, moet daarin onderdoen voor dat in de door ons genoemde vakken. Bovendien, wij

---

¹ Door een van de leden der Commissie werd de meening geuit dat, indien met het aanleeren eener vreemde taal tot na het 12de jaar moest worden gewacht, het, zijns inziens, onmogelijk zou zijn op zoodanigen grondslag Hoogere Burgerschoolen te organiseren die aan de behoeften, vooral in aanzienlijke gemeenten, zouden kunnen voldoen. De meerderheid der Commissie echter is overtuigd van de noodzakelijkheid der gemelde uitsluiting, en meent dat alleen na geleverd bewijs van de beweerde onmogelijkheid, mag worden afgezien van wat zij noodzakelijk acht. Over die onmogelijkheid kan niet worden beslist zonder het geheele veld van 't Middelbaar Onderwijs te overzien, waartoe het thans niet het geschikte oogenblik mag geacht worden. Later bij de behandeling van het Middelbaar Onderwijs komt dit punt van zelf weder ter sprake.

meenden het beginsel zuiver te moeten stellen. Het is toch een feit dat bij de tegenwoordige inrichting op de meeste scholen van meer uitgebreid Lager Onderwijs het eigenlijke Lager Onderwijs, zoowel als de leerlingen dier scholen gedrukt gaan onder overlading met vakken, waardoor de ontwikkelende gang van 't onderwijs benadeeld wordt, daar het onderwijs in de vreemde talen en wiskunde op te jeugdigen leeftijd gegeven wordt; terwijl het bovendien betwijfeld mag worden of het onderwijzend personeel der Lagere School in het algemeen wel bekwaam is tot het geven van grondig onderwijs in zooveel uiteenlopende vakken. Bevrijdt men dus het Lager Onderwijs en de onderwijzers van den belemmerenden last van veelheid van vakken, dan verkrijgt men beteren waarborg voor degelijke ontwikkeling, het werktuigelijke van het onderwijs wordt tegengegaan, de eenheid van 't onderwijs zal er door bevorderd worden, omdat meer nadruk gelegd zal kunnen worden op ontwikkeling. Het Middelbaar Onderwijs zal onder zulk een regeling niet lijden. Tegenover de geringe kennis eener vreemde taal, dikwijls met een zeer gebrekkige uitspraak, zal zij dan in haar leerlingen een voldoende mate van ontwikkeling vinden. De klacht die op verschillende plaatsen door het Middelbaar over het Lager Onderwijs wordt aangeheven, is niet dat de leerlingen die het eerste van het laatste overneemt, te weinig weten, maar dat zij te weinig ontwikkeld zijn, met te veel verschillende vakken zijn beziggehouden en daarvan slechts een gebrekkige kennis hebben opgedaan.

D. RIJKS- OF GEMEENTEORGANISATIE.

De klacht over te groote kostbaarheid van het Lager Onderwijs voor vele gemeenten en de betrekkelijke verwaarloozing en te geringe behartiging van dat onderwijs, die daarvan een noodzakelijk gevolg zijn, hebben in den laatsten tijd van onderscheiden kanten de vraag doen opperen of het misschien niet wenschelijk zou zijn dat het Rijk de zaak der Lagere School geheel aan zich trok. Wij hebben die vraag ernstig overwogen. Wij zijn daarbij uitgegaan van de op ervaring gegronde stelling dat de bepalingen der tegenwoordige wet geen voldoende waarborg geven voor een nauwgezette behartiging der belangen van het openbaar Lager Onderwijs door alle gemeentebesturen, en hebben ons daarbij deze twee vragen gesteld: Wat eischt het belang van het onderwijs? Wat is in het belang van den onderwijzer wenschelijk? Om

deze vragen te beantwoorden zullen wij de voor- en nadeelen, aan organisatie van wege 't Rijk verbonden, opsommen.

Voor regeling van wege 't Rijk pleiten:

a. Meer eenheid van uitvoering, daar deze als 't ware van één middelpunt uitgaat, en dezelfde wil de inrichting aan alle plaatsen beheerscht.

b. Krachtiger regeling, omdat de Staat over grooter middelen beschikt en niet met plaatselijke bekrompenheid heeft te worstelen.

c. Grootere onbekrompenheid op financiëel gebied.

d. Benoeming van de onderwijzers door den Staat, waardoor persoonlijke overwegingen die zoo dikwijls een benoeming in strijd met het belang der school bewerken, zouden vernietigd worden. Bovendien zou de positie van den onderwijzer in de gemeente veel onafhankelijker worden, en het veel gemakkelijker zijn door verplaatsing den rechten man op de rechte plaats te brengen.

e. Op plaatsen, waar, zooals nog dikwijls het geval blijkt te zijn, een meerderheid tegen het openbaar onderwijs gekant is, zou de handhaving der wet op het Lager Onderwijs beter verzekerd zijn.

Bezwaren tegen rijks-organisatie zijn:

a. Te groote centralisatie, die soms nadeelig en verlamdend werken kan, en waardoor in ons land, waar verschillende regeeringen elkander nog al spoedig opvolgen en waar juist het onderwijs is een voorwerp van staatkundigen strijd, de benoeming der onderwijzers een quaestie van politiek zou kunnen worden.

b. Het Lager Onderwijs is wel in 't algemeen een belang van den Staat, maar toch ook van de gemeente, die niet van invloed daarop mag uitgesloten worden.

c. De autonomie der gemeente moet niet belemmerd worden, tenzij het algemeen belang dit vordert. Kan dus de gemeente het onderwijs even goed regelen als de Staat, dan is gemeente-organisatie verkieselijk.

d. De belangstelling van gemeentebesturen en ingezetenen is minder groot in een rijksschool dan in een gemeenteschool. De ondervinding bij het Middelbaar Onderwijs heeft dit op verschillende plaatsen doen zien. Het moge waar zijn, dat er voor de belangstelling der gemeentebesturen bijna geen gelegenheid is zich te openbaren, omdat zij geen invloed op de rijksschool kunnen oefenen, of dat op verschillende plaatsen de ingezetenen veel sympathie voor zulk een school aan den dag leggen, toch mag men veilig aannemen, dat deze laatste nog grooter zou zijn indien het een gemeente-inrichting gold.

e. De regeering is veelal met locale omstandigheden minder bekend, waardoor de openbare school wellicht in populariteit verliest. Immers, een school die ingericht is met het oog op plaatselijke behoeften en daarin naar behooren voorziet, zal meer leerlingen trekken dan een school, hoe goed ook op zich zelf georganiseerd, maar waarbij de plaatselijke eischen over het hoofd zijn gezien.

f. Het toezicht kan bij gemeentescholen beter zijn dan bij rijkscholen, daar in dit laatste geval uitvoering en toezicht in dezelfde handen zouden zijn.

g. De mogelijkheid is denkbaar, dat er in ons land een regeering aan 't bewind kwam, die geen hart heeft voor, of zelfs vijandig gekant is tegen het openbaar onderwijs. Het is moeilijk vooruit te zeggen wat van zoodanigen toestand de gevolgen zouden kunnen zijn, doch wij meenen, dat men het onderwijs niet aan het gevaar van zulk een kans mag blootstellen.

Het komt ons voor, dat men zal moeten erkennen, dat de nadeelen niet alleen quantitatief, maar ook kwalitatief de voordeelen overtreffen. Bij rijks-organisatie zou de onderwijzer wellicht iets winnen. Doch voor het welslagen en den bloei van het onderwijs moeten wij organisatie van gemeentewege blijven wenschen, natuurlijk met degelijker toezicht van den Staat, en dit te meer, daar er licht bepalingen kunnen worden vastgesteld, waardoor de positie van den onderwijzer als gemeente-ambtenaar niet achterstaat bij die als rijks-ambtenaar.

De regelen bij de wet te stellen tot een voldoende waarborg voor een goede inrichting van het openbaar Lager Onderwijs door de gemeentebesturen, zullen zich over de volgende punten moeten uitstrekken.

Vooreerst en in de voornaamste plaats achten wij het noodig, dat er verbetering kome in de bepalingen omtrent de kosten van het onderwijs. Deze komen tot nog toe, volgens art. 31 der wet van 1857, ten laste der gemeenten, voor zooverre zij niet komen ten laste van anderen of op andere wijze gevonden worden. De gemeenten kunnen daarentegen een bijdrage voor ieder schoolgaand kind heffen (art. 33), en wordt zij door de uitgaven tot een behoorlijke inrichting van het onderwijs te zwaar gedrukt, dan bepaalt de koning welk deel ten laste der gemeente zal blijven, terwijl in het ontbrekende door provincie en Rijk ieder voor de helft wordt voorzien (art. 36). Deze bepalingen schijnen in theorie zeer goed, maar laten in de practijk te wenschen over. De regeering moet het advies inwinnen van

Gedeputeerde en Provinciale Staten, dat voor haar wel is waar niet verbindend is, doch zelden handelt zij in strijd daarmede. Het kwaad zit dan ook grootendeels bij de Provinciale Staten ¹. Dezen zijn huiverig subsidiën toe te kennen die jaarlijks terugkeeren. Bovendien, bij de verschillende gezindheid der Staten in de onderscheidene provinciën werkt deze maatregel zeer ongelijk. Er dient dus naar een ander meer voldoende middel te worden uitgezien.

Dat middel meenen wij te vinden in het laten dragen van een aanzienlijk aandeel der kosten door het Rijk. Al de kosten aan het Rijk op te leggen, zou voor het onderwijs zelf minder goed zijn en in strijd wezen met het beginsel van gemeente-organisatie, dat wij aanbevolen hebben.

Op welke wijze zal nu de Staat tusschenbeide treden? Wij achten het overbodig hier alle mogelijke gevallen te bespreken, en meenen ons te kunnen bepalen tot de mededeeling van de wijze, die ons, zoowel wat uitvoerbaarheid als billijkheid betreft, toeschijnt de verkieslijkste te zijn. Het Rijk bepale namelijk voor elke gemeente, wat daar, alle omstandigheden in aanmerking genomen, noodig is om te kunnen voldoen aan de eischen der wet, en stelle tevens een minimum van bezoldiging van het onderwijzend personeel in iedere gemeente vast. Van het bedrag dezer uitgaven neme de Staat een deel, b. v. 80 pCt., op zich. Wat de gemeente meer wil doen, komt geheel te haren laste. Aan gemeenten die door de blijvende 20 pCt. nog te zeer gedrukt worden, kan en moet de provincie, naar gelang der behoefte, een subsidie verleenen.

Wordt in dezen geest een bepaling in de wet opgenomen, dan zullen er veel moeilijkheden voor de goede behartiging van het openbare onderwijs verdwijnen, en de Staat zal, zonder alle macht in handen te hebben, een grooten invloed ten goede op het onderwijs kunnen oefenen.

De andere punten, waaromtrent de wet regelen zou moeten bevatten, komen later afzonderlijk ter sprake.

---

¹ Er zijn echter enkele voorbeelden dat de regeering welgerde sommige Provinciale Staten op den goeden weg te volgen. Ook de 2^e Kamer is niet altijd bereid bevonden gevolg te geven aan het woord van Thorbecke: "het is noodzakelijk, dat de regeering met milde hand te gemoet kome."

E. SCHOOLGELDHEFFING.

In verband met de vraag naar organisatie van rijks- of van gemeentewege staat de quaestie der schoolgeldheffing.

Art. 33, al. 1, der wet van 1857 zegt dat, ter gemoetkoming in de kosten van het Lager Onderwijs de gemeente voor ieder schoolgaand kind een bijdrage kan heffen. Het heffen van schoolgeld¹ is hierbij facultatief gesteld. De gemeenten zijn vrij de bijdrage te vragen; zij kunnen ook het onderwijs kosteloos geven.

Van deze dubbele bevoegdheid is op verschillende plaatsen gebruik gemaakt. Terwijl sommige gemeenten zonder schoolgeldheffing in de behoeften van het onderwijs voorzien, worden op andere plaatsen de kinderen van hen die betalen kunnen, niet dan tegen een zekere bijdrage toegelaten. Welk van deze twee stelsels de beste resultaten oplevert, heeft de ervaring nog niet bewezen. Op sommige plaatsen schijnt het, dat de proef met de invoering van kosteloos onderwijs gunstig heeft gewerkt; van andere hoort men beweren, dat er minder prijs gesteld wordt op een getrouw gebruik van hetgene zonder eenige geldelijke opoffering kan worden verkregen.

Daar dus de werking van genoemd wetsartikel niet bepaald voordelig of nadeelig kan genoemd worden, zijn wij niet gebonden door bestaande toestanden, maar kunnen wij geheel vrij de zaak overzien, en ons daarbij alleen laten leiden door onzen wensch: goed onderwijs voor ieder toegankelijk, door ieder genoten.

Wij gaan uit van de onderstelling, dat er bestaat leerplicht voor kinderen van 7—15jarigen leeftijd, en dat het Rijk een aanzienlijk deel, stel 80 pCt., van alle gewone kosten van het onderwijs draagt.

Het komt er slechts op aan een voldoende antwoord te geven op deze vraag: "Wat is het meest in het belang van het openbaar Lager Onderwijs, of dat het algemeen kosteloos is, of dat er, naast gelegenheid voor kosteloos onderwijs, ook scholen waar een bijdrage voor de leerlingen geheven wordt, opgericht worden, en in dit laatste geval, of het schoolgeld aan scholen met geheel uniform leerplan verschillend mag zijn?"

---

¹ Het kan misschien nuttig zijn hier op te merken, dat het woord schoolgeld in tweeërlei zin gebezigd wordt. Aan niet gesubsidiëerde bijzondere scholen, die geheel voor rekening van den hoofdonderwijzer komen, moet het schoolgeld — en daar is het woord in den eigenlijken ruimen zin gebruikt — strekken tot goedmaking van alle kosten, met inbegrip van de bezoldiging der onderwijzers. Wij gebruiken het in den zin der wet als een bijdrage, een tegemoetkoming in de kosten die ten laste der gemeente komen.

Het spreekt van zelf dat er voor de kinderen van onvermogen- den altijd gelegenheid moet zijn tot het genieten van kosteloos onderwijs.

Wat nu het algemeen kosteloos onderwijs aangaat, het groote voordeel daarvan, zegt men, is dat daarbij kinderen uit allerlei stand naast elkander plaats nemen op de schoolbanken, waarvan het gevolg zal zijn dat die uit de mindere standen een beschavenden invloed ondervinden van hun verkeer met de leerlingen uit meer ontwikkelde kringen. Dit geschiedt reeds grootendeels op het platte land, en het zal ook in de steden plaats hebben, wanneer slechts alle scholen van dezelfde soort kosteloos voor iedereen openstaan. Men zal dan niet meer door het heffen van schoolgeld, en door dit laatste aan verschillende scholen tot een verschillend bedrag te bepalen, voedsel geven aan vooroordeelen en ingebeelde bezwaren van sommige ouders. Eertijds was de vermenging van de verschillende standen op de school ook in de grootere steden een werkelijkheid, totdat daarin door het oprichten van bijzondere scholen voor de hoogere klassen verandering kwam. De afscheiding van kinderen uit de verschillende standen op de scholen is mede een oorzaak van het groote verschil in stand dat men in de samenleving, vooral in groote steden, kan waarnemen en dat zoo uiterst nadeelig en gevaarlijk is, als zijnde een bron van het antagonisme der lagere klassen tegen de hoogere. En als de school en de onderwijzer slechts goed zijn, dan zullen ook de meergegoeden geen bezwaar maken hun kinderen derwaarts te zenden. Men ziet dit bij het Middelbaar Onderwijs in sommige steden. Daar gingen aanvankelijk ook stemmen tegen laag schoolgeld op, omdat de scholen dan ook door kinderen van minder goeden zouden bezocht worden. Men heeft zich daaraan niet overal gestoord. En nu zitten leerlingen uit zeer uiteenlopende standen der maatschappij naast elkander, zonder dat dit tot klachten aanleiding geeft.

Wij ontkennen niet dat er veel waars in deze redeneering is, en van harte wenschen wij de toenadering tusschen de verschillende standen te zien toenemen. Maar dit maakt ons niet blind voor de bezwaren die aan algemeen kosteloos onderwijs op de openbare Lagere School zijn verbonden. Immers wij kunnen niet toegeven dat de wensch naar afscheiding alleen zou ontstaan uit vooroordeel of grillen der ouders. Niet zonder reden zien zij die tot den besnaafden en fatsoenlijken stand behooren, er tegen op dat hun kinderen dagelijks omgaan met die uit de laagste volksklasse, en

dat wel in een tijd dat de gemoederen zeer ontvankelijk zijn. Men moet zich door eigen aanschouwing overtuigd hebben, om te kunnen oordeelen hoe laag sommige kinderen, in groote steden vooral, in veel opzichten staan. Het voorbeeld van het platte land gaat niet op, aangezien daar andere verhoudingen zijn. Evenmin is een beroep op de Middelbare School afdoende. De leerlingen dier inrichtingen loopen intellectueel en moreel niet zoo zeer uiteen. De kinderen uit den kleinen burgerstand en die uit de hoogste standen zullen elkander niet schaden. Maar wel zullen dezen allen een nadeeligen invloed ondervinden van hun aanraking met kinderen uit de onderste lagen der maatschappij. Zelfs in een zoo bij uitnemendheid democratisch land als Amerika zenden de stadbewoners die het om financiële redenen niet behoeven te laten, schier zonder uitzondering hun kinderen naar bijzondere scholen, om ze te vrijwaren voor aanraking met de kinderen der lagere volksklasse op de algemeene volksschool. Ook betwijfelen wij of het verschil in standen in de steden zijn oorsprong wel zoo zeer te danken heeft aan de afzondering der kinderen in verschillende scholen. Andere oorzaken als b. v. fabrieken, hebben die groote afscheiding bevorderd. Ook werd er vroeger niet zooveel geleerd en hadden dus de kinderen meer tijd buiten den schooltijd met elkander te spelen. En waar moeten de leerlingen der havelooze scholen in de groote steden blijven? Men moet met den werkelijken toestand der maatschappij rekening houden. En dan zou men door invoering van algemeen kosteloos openbaar Lager Onderwijs niets anders verkrijgen, dan dat alle kinderen uit den fatsoenlijken, ook kleineren, burgerstand naar de bijzondere school gedreven werden. En dit laatste kunnen wij niet wenschen.

Achten wij het dus wenschelijk dat er, in de steden althans, naast scholen voor kosteloos onderwijs ook scholen waar een bijdrage geheven wordt, worden opgericht, wij gelooven evenzeer dat het schoolgeld op deze laatste voor alle scholen gelijk moet zijn, aangezien op alle scholen hetzelfde onderwezen wordt. In dezen zin zou dan ook het straks genoemde artikel der wet te wijzigen zijn.

F. TOEZICHT.

Het doel van het toezicht op het onderwijs is aan allen die er

belang bij hebben, de noodige waarborgen te geven voor een flinke organisatie der school, strenge opvolging der wettelijke voorschriften, degelijke behartiging der volksopvoeding. Wij hebben boven aange- toond dat de tegenwoordige regeling aan dien eisch niet voldoet.

De verschillende belangen, bij het openbaar Lager Onderwijs betrokken, zijn die van den Staat, de gemeente, de ouders der school- gaande kinderen, de onderwijzers. In veel opzichten zijn deze be- langten solidaair, daar zij alle behooren uit te loopen op een flinke, degelijke, alzijdig ontwikkelende volksopvoeding.

Wij hebben gezien dat de Staat het grootste belang bij het onder- wijs heeft. Daar bovendien het Rijk, wanneer onze wenschen verwe- zenlijkt worden, het grootste aandeel draagt in de kosten van het onderwijs, en als beschikkende over de krachtigste middelen, het best in staat is het toezicht behoorlijk te oefenen, met inachtneming van alles wat noodig is om de eenheid van het onderwijs te bevorderen, zal men wel kunnen en moeten toegeven dat aan den Staat ook het grootste aandeel in het toezicht behoort te worden opge- dragen.

De gemeente moet invloed kunnen oefenen, niet zoozeer op het onderwijs, als wel op de benoeming van het onderwijzend personeel, terwijl haar het toezicht op de onderwijzers, die gemeente-ambtenaren zijn, niet zal kunnen ontzegd worden.

De ouders hebben het recht te oordeelen over de resultaten van het onderwijs en te verlangen dat de bepalingen omtrent omvang en neutraliteit van 't onderwijs stipt nageleefd worden.

De onderwijzer moet in het toezicht vinden aan den eenen kant de macht die hem tot stipte plichtsvervulling dwingen kan, aan den anderen kant de steunende hand die hem het vervullen zijner moei- lijke taak mogelijk en gemakkelijk maakt, en hem in zijn zelfstan- dige positie handhaaft.

Voor het aandeel in het toezicht van het Rijk achten wij noodig:

- 1°. Ministerieel oppertoezicht.
- 2°. Een adviseur voor het onderwijs.
- 3°. Inspecteurs.
- 4°. Schoolopzieners.
- 5°. Controleurs voor den leerlicht.

Dat het oppertoezicht op het onderwijs aan den Minister van Bin- nenlandsche Zaken is opgedragen, verdient op zich zelf geen afkeu- ring. Integendeel, wij erkennen de noodzakelijkheid dat er is een politiek verantwoordelijk persoon, die het algemeene toezicht houdt

en voor den algemeenen gang van het onderwijs rekenschap verschuldigd is aan de volksvertegenwoordiging, door wie hem de gelden voor de bestrijding der kosten van het openbaar onderwijs moeten worden toegestaan. Doch in de practijk meenen wij dat het onderwijs lijden moet onder de opeenstapeling van heterogeene werkzaamheden, thans aan den genoemden minister opgedragen. Zonder nu te willen bepalen op hoedanige wijze een toestand te verkrijgen is, waarin het onderwijs een evenredig grooter deel van de zorgen eens ministers uitmaakt, wagen wij het als onzen wensch, nit te spreken, gegrond op de door de ervaring bewezen noodzakelijkheid, dat het oppertoezicht op het onderwijs worde opgedragen aan een minister, die niet te zeer met andere staatszorgen belast is, om aan het onderwijs al den tijd en al de krachten te wijden, waarop dit volksbelang bij uitnemendheid aanspraak heeft. Zelfs zijn wij van oordeel, dat het nuttig kon wezen, als overgangsmaatregel, een afzonderlijk Ministerie van Onderwijs te scheppen. De minister, met dit departement belast, zou dan te zorgen hebben voor een goede regeling van alle takken van onderwijs, en zoodra deze in hun onderling verband en ieder naar zijn bijzondere behoeften geregeld waren, zou het ministerie kunnen opgeheven worden en de zaken van onderwijs als afdeling bij een ander ministerie worden ingedeeld. Op deze wijze zou het verderfelijke stelsel van partiële regeling kunnen worden verlaten en een afgerond, goed aaneensluitend geheel tot stand gebracht worden.

De minister echter aan wien het oppertoezicht op het onderwijs wordt opgedragen, moet noodzakelijkerwijze zijn een politiek persoon, en men kan niet verwachten dat hij tegelijkertijd een deskundige in zake onderwijs zal wezen. Dit laatste echter is ook niet noodig, mits men hem toevoege een ambtenaar die hem in dezen ter zijde kan staan. Daarom, en ook vooral om een geregelde gang van zaken bij het onderwijs te bevorderen en meer bestendigheid te geven aan de richting in welke de zaken van het onderwijs bestuurd worden, zouden wij het wenschelijk achten dat er werde geschapen een nieuwe betrekking, waaraan men zou kunnen verbinden den titel van Adviseur voor het Onderwijs. Deze adviseur zou moeten zijn iemand die met het schoolwezen in uitgebreiden zin grondig bekend is, en aan wien niet uitsluitend of bij voorkeur bureau-werkzaamheid wordt opgedragen, maar die van tijd tot tijd een persoonlijk onderzoek kan instellen, b. v. naar den gang der kweekscholen, gevallen waarin verschil van gevoelen in zake onderwijs tus-

schen andere autoriteiten bestaat, klachten die in de Staten-Generaal over het onderwijs aan bepaalde plaatsen worden aangeheven, enz. ten einde zodoende den minister niet alleen alle vereischte inlichtingen te verschaffen, maar hem ook met zijn ervaring voor te lichten bij het nemen van besluiten en het uitspreken van beslissingen.

Kan men op die wijze achten dat het toezicht op den algemeenen gang van het onderwijs genoegzaam verzekerd is, dan komt het er op aan in de verschillende groote deelen of provinciën van ons rijk, ambtenaren te hebben die toezien dat in elk deel de voorschriften der wet behoorlijk worden nageleefd. Dit is tot nog toe geschied door de provinciale inspecteurs. En het is wenschelijk die ambtenaren te behouden. Zij zijn de aangewezen tusschenpersonen tusschen de schoolopziers en de hooge regeering of de provinciale besturen, terwijl zij bovendien den onmisbaren band vormen tusschen de schoolopziensers in hun inspectie niet alleen, maar onder den adviseur ook medewerken tot bevordering van eenheid met betrekking tot het schoolwezen in het geheele land. Vooral is hun opgedragen de behartiging van alles wat als algemeen belang van het onderwijs in hun inspectie moet beschouwd worden. Door hun tusschenkomst worden locale verbeteringen tot gemeengoed. Daartoe stellen zij zich, door mondeling en schriftelijk overleg met de schoolopziensers, op de hoogte van alles wat belangrijks in hun inspectie voorvalt, en waar 't noodig is, overtuigen zij zich door bezoek op de plaats zelf van wat zij op andere wijze niet voldoende kunnen te weten komen. Zij zijn het die Gedeputeerden Staten adviseeren over toe te kennen provinciale subsidiën. Door hen verkrijgt de minister inlichtingen omtrent zaken van onderwijs in hun inspectiën voorkomende. Zij zijn het die als voorzitters der examen-commissiën eenheid brengen in de verschillende akte-examens en die in vergaderingen onderling onder voorzitting van den adviseur, en met hun schoolopziensers onder hun leiding, niet alleen de belangen van het onderwijs bespreken, maar ook maatregelen beramen en voorstellen ontwerpen tot bevordering van den bloei van het schoolwezen. Bovendien moeten zij toezicht houden op de plichtsvulling der schoolopziensers, en waken voor de handhaving van de rechten en de zelfstandigheid der onderwijzers. Om dat alles goed en doeltreffend te kunnen verrichten moeten zij niet alleen bekend zijn met de verschillende wetten die bij de organisatie van het schoolwezen in aanmerking komen, maar ook, al is het in hoofdtrekken, met de inwendige inrichting van school en

onderwijs. Het schijnt ons echter niet noodig daarvoor zooveel inspecteurs te hebben als er thans zijn. Ter bevordering van de eenheid in den gang van zaken is het integendeel wenschelijk hun getal te beperken. Het zou dus naar onze meening goed zijn hun land te verdeelen in vijf inspectiën. Maar dan moet ook ieder inspecteur zich geheel en onverdeeld aan zijn taak kunnen wijden.

De voornaamste factoren intusschen van het schooltoezicht zijn de schoolopzieners. Treedt bij het bovenbeschreven rijkstoezicht het administratieve gedeelte meer op den voorgrond, bij de schoolopzieners moet hoofdzakelijk het paedagogisch element in aanmerking komen. De schoolopziener moet, wel is waar, zorgen dat in elke school van zijn district de wettelijke bepalingen getrouw in acht genomen worden, zoowel door de gemeente als door den onderwijzer, maar hij moet voor den laatste meer zijn dan iemand die hem aan zijn plicht houdt. Hij moet invloed kunnen oefenen op het leerplan der school om te zorgen dat elk vak van onderwijs tot zijn recht komt zonder een ander vak te benadeelen; hij moet toezien dat het onderwijs niet een te wetenschappelijke richting neme ten koste van de beoogde alzijdige ontwikkeling; hij moet den onderwijzer opmerkzaam maken op leemten en gebreken die zijn onderwijs of zijn methode mochten aankleven, en hem tevens bekend maken met het voortreffelijke dat hij bij andere onderwijzers waarneemt. Dit wil intusschen niet zeggen dat de onderwijzer zijn zelfstandigheid tegenover den schoolopziener zou moeten laten varen, dat de schoolopziener aan den onderwijzer een methode, of wat ook, opdringen mag; de onderwijzer blijft in de school altijd de verantwoordelijke persoon, en mits de resultaten van het onderwijs goed zijn, is er voor verschillende leergangen plaats. Wanneer het echter mocht blijken dat de resultaten van het onderwijs te wenschen overlaten, dan moet de schoolopziener ook als paedagogisch raads- en leidsman kunnen optreden. Hij moet verder weten te beoordeelen welke de gebreken zijn der school, die niet van den onderwijzer, maar van het gemeentebestuur afhangen, en de bevoegdheid bezitten dat bestuur niet alleen die gebreken aan te wijzen, maar ook het door een beroep op hooger autoriteit tot zijn plicht te dwingen. Daartegenover staat dat hij zorgt dat de gemeente, in de door haar gestichte scholen, al datgene verkrijgt wat zij recht heeft te verwachten, en zoodoende behartigt hij de belangen der gemeente en der ouders in die der kinderen. Bovendien houdt hij het algemeen toezicht op het naleven van de bepalingen omtrent leerplicht. In 't kort, de schoolopziener is de man die den band vormt tusschen

den Staat, de onderwijzers, de gemeente, en de ouders der leerlingen, een band die aan den eenen kant afwijkingen en afdwalingen belet, maar die aan den anderen kant stevigheid geeft aan het gebouw der volksopvoeding, omdat hij alle krachten doet samenwerken tot één gemeenschappelijk doel.

Zulk een taak is zeer zeker geen gemakkelijke en zij vereischt, om behoorlijk vervuld te worden, een op het onderwijsgebied ervaren en kundig man, en dien man geheel. Maar dan ook kan het getal der schoolopzieners aanmerkelijk ingekrompen worden. Zonder hieromtrent bepaalde cijfers aan te geven, oordeelen wij dat ongeveer 80 scholen door één schoolopziener behoorlijk kunnen worden nagegaan; waaruit zou volgen dat er bij de 50 schoolopzieners zouden noodig zijn. Het aantal scholen toch, openbare en bijzondere, bedroeg in 1872 ruim 3700. Het spreekt van zelf dat de tabel der schooldistricten telkens zou moeten herzien worden, naar gelang het aantal scholen zich uitbreidt.

In het kader van ambtenaren voor het toezicht van rijkswege behoort bij invoering van leerplicht nog een klasse te worden opgenomen die aan den tegenwoordigen toestand geheel vreemd zijn, n. l. controleurs uitsluitend belast met de zorg dat de bepalingen omtrent leerplicht meer worden dan een doode letter. Van deze controleurs behoort er in elke gemeente ten minste één te zijn, tenzij twee of drie kleine naburige gemeenten zoodanige gesteldheid mochten hebben, dat één controleur voor haar toereikend zou zijn. Zulk een controleur is iemand van wiens bemoeiingen ter bevordering van geregeld schoolbezoek en ter handhaving van de voorschriften van den leerplicht, zeer veel afhangt, en die daarom een te vertrouwen persoonlijkheid moet zijn. Hij moet optreden als handhaver der rijkswet; daarom is het noodig dat hij zij rijksambtenaar. Maar aangezien het wenschelijk is dat de wet niet altijd terstond in al haar gestrengheid optrede, en het steeds verkieselijker is de naleving van wettelijke bepalingen langs den weg der zedelijke overreding te verkrijgen, dan door het toepassen van strafbepalingen, moet de controleur zooveel mogelijk iemand zijn die het vertrouwen en de achting der gemeentenaren geniet en een zekere positie in de gemeente inneemt. Daarom wenschen wij, de benoeming van rijkswege als noodzakelijk beschouwende, aan 't gemeentebestuur eenigen invloed op die benoeming toe te kennen, door het 't recht te geven een aanbeveling van een zeker tal geschikte personen voor het controleurschap op te maken, welke aanbeveling door den schoolopziener

moet goedgekeurd worden. Verder meenen wij dat het controleurschap, in de meeste gemeenten althans, niet zooveel werkzaamheden medebrengt, dat daarvoor al de tijd van een persoon zou vereischt worden. Het waarnemen van andere betrekkingen behoeft dan ook niet aan de controleurs verboden te zijn, te meer daar men niet verlangen kan dat aan deze betrekking een bezoldiging verbonden worde, groot genoeg om den controleur in staat te stellen zijn plaats in de gemeente op zoodanige wijze in te nemen, dat zijn zedelijke invloed daaronder niet lijdt. Om zijn taak naar behooren te kunnen vervullen en de noodige statistische tabellen omtrent het schoolverzuim te kunnen opmaken, zal den controleur de toegang tot de school zoowel als tot de registers van den burgerlijken stand moeten openstaan. Op zijn werkzaamheid kan aan den eenen kant door den onderwijzer, aan den anderen kant door den schoolopziener toezicht gehouden worden.

Het is vooral door zedelijke invloed, dat de controleur zal trachten de bepalingen van den leerplicht te doen opvolgen. Blijkt deze krachteloos te zijn en moet er overgegaan worden tot het toepassen van strafbepalingen, dan geeft de controleur de zaak in handen van den schoolopziener.

Voor het toezicht der gemeente is het dagelijksch bestuur, met den gemeenteraad, het aangewezen lichaam. Wat zijn functie betreft, daaromtrent wenschen wij alleen op te merken, dat deze blijven kan wat zij tot nog toe was, met uitzondering van de bemoeiingen, die o. i. aan den schoolopziener behooren opgedragen te worden.

Het afkeurend oordeel, dat wij gemeend hebben te mogen en moeten vellen over de werking der schoolcommissiën in het algemeen, leidt ons tot den wensch dezen te doen vervallen. Wij ontveinen ons niet, dat daardoor iets wordt weggenomen dat zou kunnen dienen als band tusschen de school en de ouders der leerlingen, aan hoedanigen band wij meenen dat voor de populariteit der school groote behoefte bestaat. Om aan die behoefte te voldoen, wenschen wij een lichaam in het leven te roepen dat, zonder rechtstreekschen invloed, de uiting zal kunnen zijn van de publieke opinie, en het middel waardoor op deze kan gewerkt worden, de drager als 't ware van het beginsel waarop de school berust, en dat middellijk van zeer grooten, heilzamen invloed zal kunnen worden. De leden van dit lichaam, dat men Schoolraad¹ zou kunnen noemen, moeten o. i.

¹ Ofschoon in naam overeenstemmende met de engelsche *Schoolboards*, zal het uit onze omschrijving duidelijk genoeg blijken dat wij een geheel andere zaak op het oog hebben.

door en uit de ouders der op de openbare school gaande kinderen gekozen worden, om het jaar of om de 2 jaar aftreden, alleen herkiesbaar zijn zoolang zij kinderen op de openbare school hebben, en het recht van toegang bezitten tot de school. Als gekozenen door hun medeburgers, moeten zij beschouwd worden als de uitdrukking der openbare meening. Als ouders van schoolgaande kinderen kunnen zij geacht worden bezadigde belangstellenden, immers belanghebbenden te zijn. Indien nu zulk een Schoolraad eenmaal 's jaars vergaderde in tegenwoordigheid van den schoolopziener, den onderwijzer en een of meer der leden van het gemeentebestuur, dan zou daardoor een geschikte gelegenheid gegeven worden aan de ouders hun oordeel over het onderwijs op de openbare school uit te spreken en hun wenschen daaromtrent te doen kennen; aan den schoolopziener en den onderwijzer, dat oordeel, waar het op een dwaalweg dreigt te geraken, weér in het rechte spoor te brengen; aan het gemeentebestuur, de openbare meening over de openbare school en haar organisatie te vernemen. Vooral voor den schoolopziener en den onderwijzer zouden zulke bijeenkomsten zeer leerrijk kunnen zijn, terwijl zeer zeker de belangstelling van het publiek in de school er aanzienlijk door zou bevorderd worden.

Wanneer het toezicht op het onderwijs naar de hierboven ontvouwde beginselen wordt geregeld, dan houden wij ons overtuigd, dat alle belanghebbenden hun rechten verzekerd zullen zien en dat het onderwijs er in groote mate bij zal winnen.

G. AKTE-EXAMENS.

Het onderzoek naar de bekwaamheid en geschiktheid van hen, die als onderwijzers wenschen op te treden, is bij de grondwet voorgeschreven. Er kan dus geen sprake zijn van afschaffing van dat onderzoek, — die trouwens nog door niemand verlangd werd. Op enkele punten echter behooren verbeteringen te worden aangebracht.

De door ons gewenschte wijzigingen betreffen den vorm en het gehalte.

De door den vorm vereischte veranderingen zijn de volgende.

De wet van 1806 kende vier rangen; die van 1857 kent slechts twee akten, een hulp- en een hoofdonderwijzersakte. Van een geheel theoretisch standpunt uitgaande, zou men kunnen beweren dat elke

onderscheiding volkomen overtollig is: men is bekwaam onderwijs te geven, of men is het niet. Doch om te gemoet te komen aan de eischen van de practijk, achten wij het wenschelijk twee akten te behouden, wier verschil alleen te zoeken is in zekere gradatie, niet wat het aantal vakken, maar den omvang van ieder vak betreft. Maar tevens, met het oog op bestaande en niet te veranderen toestanden, zouden wij die akten niet meer als hulp- en hoofdonderwijzersakte willen onderscheiden, maar eenvoudig ze noemen akte A en akte B. Een feit toch is het dat menige bezitter van de hoofdonderwijzersakte als hulponderwijzer fungeert en wellicht zal blijven fungeeren, waardoor een zekere ongerijmdheid ontstaat, zoodat iemand krachtens zijn akte hoofdonderwijzer, krachtens zijn betrekking hulponderwijzer is. Deze onregelmatigheid wordt in de door ons voorgestelde benaming vermeden. De bevoegdheid, aan elke dier akten verbonden, komt later ter sprake.

In plaats van tweemaal worde er slechts éénmaal 's jaars gelegenheid tot het doen van examen gegeven, en de tijd voor dat examen worde bepaald in overeenstemming met den cursus der rijkskweekscholen. De vrees die men mocht koesteren voor een te groot aantal candidaten bij zoodanige regeling, zal op grond van andere wijzigingen, die wij nog zullen voorstellen, blijken niet zeer gemotiveerd te zijn.

Natuurlijk dat bij een indeeling van ons land in inspectiën de plaatsen voor de zittingen der examen-commissiën telkens door den minister van binnenlandsche zaken zullen moeten aangewezen worden.

Wat den leeftijd, waarop men tot een akte-examen kan toegelaten worden, betreft, de achttienjarige schijnt voor het examen A de meest geschikte, omdat op dien leeftijd, ook blijkens de ervaring der kweekscholen, de noodige bekwaamheid tot het geven van onderwijs kan verkregen zijn. Voor het examen B, waartoe men nu eerst 5 jaar nadat men het examen A gedaan heeft, kan toegelaten worden, achten wij het aanwijzen van een leeftijd onnoodig. De tegenwoordige toestand heeft geleid tot de ervaring, dat de tijd tusschen hulp- en hoofdonderwijzers-akte voor een goed deel dikwijls verbeuzeld wordt. Wij zien dan ook het nut van het bepalen van een leeftijd voor de akte B niet in, en achten het voldoende als voorwaarde te stellen, dat aan het verkrijgen der akte B het bezit der akte A moet voorafgaan. Iets anders is het een leeftijd te bepalen voor de benoembaarheid tot hoofd eener school.

In 't algemeen achten wij vakstudie voor den onderwijzer niet in

't belang der Lagere School. Daarom zijn wij bij het Lager Onderwijs in beginsel tegen afzonderlijke vak-examens.

Alleen voor levende talen en teekenen zijn wij wel verplicht een afzonderlijke akte bij het Lager Onderwijs verkrijgbaar te stellen. Immers wij hebben boven gezien dat het noodzakelijk is op plaatsen waar geen Middelbare School kan bestaan, het onderwijs in moderne talen aan de Lagere School te verbinden. Doch niemand mag tot een examen in één of meer der moderne talen toegelaten worden, zonder in het bezit te zijn eener akte A.

Dit laatste behoeft niet het geval te zijn voor het teekenen. Dit vak vereischt, om er een flinke hoogte in te bereiken, een langdurige beoefening en studie, welke schier geheel buiten eenig verband staan met de algemeene studie des onderwijzers, en die men van de inrichtingen tot opleiding van onderwijzers niet in voldoende mate verwachten noch eischen kan. Het welslagen nu van het teekenonderwijs hangt ten zeerste af van de grondige bedrevenheid en ervarenheid en den methodischen takt des onderwijzers. Zal het teekenonderwijs iets meer zijn dan het natrekken van lijnen, dan dient het door in dit vak bekwame mannen gegeven te worden. Bovendien wordt voor het teekenen een zekere aanleg, een zekere gave vereischt, die niet een onmisbaar bestanddeel kan geacht worden van wat een goed onderwijzer moet zijn. Men kan de vaardigheid missen het meest eenvoudige voorwerp in teekening te brengen, en toch voor het overige een uitstekend onderwijzer zijn. Wel moet het teekenonderwijs dienstbaar gemaakt worden aan de ontwikkeling van den schoonheidszin, maar in andere opzichten treedt het opvoedend en ontwikkelend element daarbij niet zoozeer op den voorgrond. Om minder bedrevenheid in het teekenen zal dan ook den aan de andere eischen voldoende aspirant niet licht een akte geweigerd worden. En daarom zien wij er geen kwaad in dat er voor het teekenen een geheel afzonderlijke akte wordt verkrijgbaar gesteld, te meer daar mogelijke misbruiken in dit opzicht gemakkelijker door het toezicht zijn te keeren, dan dit het geval is bij een huisonderwijzers-akte.

Wanneer wij het examen éénmaal 's jaars met vijf examen-commissiën wenschen, dan zou dientengevolge het aantal kandidaten voor elke commissie, al het overige onveranderd gelaten, gemiddeld verviervoudigd worden. Wij zijn ons de bezwaren hieraan verbonden, volkomen bewust, doch meenen dat er middelen te vinden zijn ze zoo al niet geheel, dan toch voor het grootste gedeelte weg te

nemen, zonder het getal der uit te reiken akten te verminderen. Uit de officiële verslagen zien wij dat de uitkomsten der akte-examens in 1870, 1871 en 1872 waren als volgt:

	1870.		1871.		1872.	
	TOEGEL.	AFGEW.	TOEGEL.	AFGEW.	TOEGEL.	AFGEW.
Hoofdonderw. (M. en Vr.)	234	323	233	249	319	347
Hulponderw. (" " ")	524	395	442	272	566	349
Talen. (" " ")	353	269	323	246	483	389
Totaal.....	1111	987	998	767	1368	1085

zoodat de commissiën, om respectievelijk 1111, 998 en 1368 akten uit te reiken, hebben moeten examineeren 2098, 1765 en 2453 candidaten. Eén oorzaak dat zoo velen zich lichtvaardig aan een examen onderwerpen, is de bepaling van Art. 50, waarbij alleen betaling van de candidaten gevraagd wordt voor de verkregen akte. Wij zouden die willen wijzigen in zoodanigen zin dat er betaald moest worden voor het examen, zooals het bepaald was in Art. 26 der Verordeningen op het afnemen en afleggen der examens, behoorende bij de wet van 1806. Hierdoor zou voorkomen worden dat velen zich lichtvaardig en onvoldoende voorbereid aan het examen onderwerpen. Wij achten dit tevens een billijkheidsmaatregel, daar het Rijk voor het openstellen van de gelegenheid tot het doen van een examen gerechtigd is een bijdrage te heffen van hen, die van deze gelegenheid gebruik willen maken.

Een tweede oorzaak, ten gevolge waarvan zoo velen zich onvoldoende voorbereid aan 't examen onderwerpen, ligt in de afwezigheid van alle bepalingen omtrent het aantal malen dat een candidaat het recht heeft, na een eerste mislukking, opnieuw examen te doen. Er zijn toch voorbeelden van candidaten die een half dozijn en meer keeren zich voor dezelfde akte bij dezelfde commissie aanboden. Dit moge aan den eenen kant een bewijs zijn van de volharding der aspiranten, aan den anderen kant is het zeer zeker een zware beproeving van het geduld der examen-commissie. Een gevoel van droefheid vervult ons, als wij bedenken wat er moet worden van het onderwijs in de handen van zulke eindelijk toch bekwaam en geschikt geoordeelde onderwijzers. Wij achten het dan ook aller-

noodzakelijkst dat er in de wet bepaald worde dat een candidaat niet meer dan drie maal tot hetzelfde examen kan toegelaten worden. Daarentegen moet hem het recht toegekend worden het geheele examen af te leggen.

De verbetering van het gehalte der examens meenen wij te moeten verkrijgen door een andere samenstelling der examen-commissiën dan tot nu toe gebruikelijk is. Onze bezwaren tegen den bestaanden toestand hebben wij boven uiteengezet. Het komt ons voor dat het wenschelijker is te bepalen dat de examen-commissiën, onder het voorzitterschap van den inspecteur, samengesteld zijn uit verantwoordelijke deskundigen, door den Minister op voordracht van den inspecteur daarvoor aan te wijzen. Vaste examen-commissiën, zooals er in het buitenland bestaan, te benoemen, achten wij niet verkieslijk. Wel kan daardoor meer eenheid, meer gelijkheid in de verschillende examens worden verkregen, en zullen de leden van zulke commissiën meer geoefend worden in 't examineeren. Maar daartegenover staan nadeelen, als vermindering van opgewektheid bij een arbeid die uit den aard der zaak niet zeer opwekkend is, en waaruit een zekere sleur of routine ontstaat; herhaalde stoornis in het onderwijs aan dezelfde school, wanneer haar hoofdonderwijzer telken jare weer examen moet helpen afaemen, enz. Daar men nu door gedeeltelijke vernieuwing der commissiën de voordeelen kan behouden met vermijding der nadeelen, meenen wij het wenschelijke van vaste examen-commissiën niet te mogen uitspreken.

De inrichting van het examen worde geregeld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur. Behalve het reeds boven opgemerkte worden daarbij de volgende punten in acht genomen. Het examen is openbaar voor mannelijke candidaten. Zij worden schriftelijk en, één voor één, mondeling onderzocht. Het examen mag niet langer duren dan zes uur per dag, en mag bij dat maximum niet op denzelfden dag alleen uit schriftelijk werk bestaan. De stof voor het schriftelijk werk wordt door de gezamenlijke inspecteurs, de deskundigen gehoord, vastgesteld. Het werk, zoowel schriftelijk als mondeling, wordt door ten minste twee leden, onafhankelijk van elkander, beoordeeld. Bij verschil beslist de commissie.

Wij meenen ons bij deze algemeene regelen te moeten bepalen, om niet te veel in bijzonderheden af te dalen. Ook achten wij het onnoodig onze denkbeelden nader toe te lichten: zij bevelen zich van zelf aan.

Wij hebben boven reeds gezegd dat de eischen voor akte **A** en **B**

alleen behooren te verschillen in den omvang der kennis van ieder vak, niet in het aantal vakken. Voor elke akte wordt dus gevraagd kennis van alle vakken van den voortgezette cursus, maar voor akte **B** grondiger, meer omvattend en ontwikkeld. Voor beide akten moet niet alleen gelet worden op *wat* de candidaat weet, maar vooral *hoe* hij het weet, terwijl bij het examen in de verschillende vakken tevens in aanmerking genomen wordt de vaardigheid der candidaten in het mededeelen hunner gedachten. Doch evenals bij de inrichting der examens meenen wij ons ook hier te moeten onthouden van opmerkingen omtrent den omvang van elk der vakken en andere bijzonderheden. Een en ander kan ook gevoeglijk bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur worden vastgesteld.

Over een enkel vak echter, dat niet volgens het bovenstaande tot het akte-examen zou behooren, zij het ons vergund nog enkele opmerkingen in het midden te brengen. Wij bedoelen paedagogiek. Het komt ons voor dat de paedagogische kennis van den onderwijzer minder een op zich zelve staande wetenschap behoort te zijn, dan wel een onmisbaar bestanddeel van elk der verschillende vakken, zoodat wij het dan ook als een stellig voorschrift in het programma zouden wenschen opgenomen te zien, dat de candidaten bij elk vak blijken moeten geven dat zij bij hun studie steeds zich de vraag gesteld hebben: "op hoedanige wijze kan dit vak het best en met de meeste vrucht voor de ontwikkeling der leerlingen onderwezen worden." Wordt het examen door deskundige examinatoren in dezen geest afgenomen, dan behoeft paedagogiek niet als een afzonderlijk vak op het programma vermeld te worden, en kan zij toch een belangrijk vak van onderwijs bij de opleiding blijven.

H. BEVOEGDHEID TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS.

Aan onze besprekingen over akte-examens sluiten zich als van zelve die over de bevoegdheid tot het geven van onderwijs en de benoembaarheid tot hoofdonderwijzer aan.

Wij zullen beginnen met onze denkbeelden daaromtrent beknoptelijk mede te deelen en daaraan eenige korte opmerkingen toevoegen.

Met uitzondering van het teekenonderwijs, waarvoor een afzonderlijke akte voldoende moet geacht worden, mag naar onze overtuiging niemand bevoegd verklaard worden tot het geven van eenig lager onderwijs, welk ook, die niet in het bezit is van akte A. Ook het

huisonderwijs, onverschillig aan hoeveel kinderen te gelijk, mag alleen door bezitters van de vereischte akten gegeven worden. Hiermede zouden lett. *a.* en *b.* van art. 7 der wet van 1857 vervallen; de bepalingen onder *c.* en *d.* van dit artikel kunnen behouden blijven.

Om blijvend aan 't hoofd eener school te staan moet men in het bezit zijn van akte B en den leeftijd van 23 jaar bereikt hebben. Voor tijdelijke vervanging eens hoofdonderwijzers is het bezit van akte B voldoende. De tegenwoordige bepalingen krachtens welke een onderwijzer van zijn bevoegdheid vervallen verklaard wordt, zijn doeltreffend terwijl voor het teruggeven der bevoegdheid het advies van Gedeputeerde Staten behoort ingewonnen te worden.

Met betrekking tot het geven van onderwijs aan kinderen van één gezin, meenen wij dat er in de tegenwoordige bepalingen iets is, dat strijdt met het doel dat wij ons voorstellen: verbetering van 't onderwijs en algemeenmaking daarvan. Indien de bepaling bleef bestaan, dat het hier bedoelde onderwijs mag gegeven worden door personen die niet den minsten waarborg aanbieden voor de degelijkheid van hun arbeid, dan zou al het goede dat in leerplicht gelegen is, vrijdeld kunnen worden door deze concessie ten behoeve van enkelen. Het toezicht toch op dat onderwijs is uiterst moeilijk, zoal niet onmogelijk. Daarom is het noodig in de wet bepalingen op te nemen waardoor aan den eenen kant de vrijheid van onderwijs gewaarborgd en aan den anderen kant de zekerheid verkregen worde dat het in overeenstemming zij met de eischen van leerplicht. Den eenvoudigsten waarborg voor dit laatste meenen wij te vinden in de personen door wie dat onderwijs mag gegeven worden. Men zou misschien ook voor de kinderen die zoodanig onderwijs ontvangen, een periodiek — jaarlijksch of halfjaarlijksch — onderzoek ten overstaan van den schoolopziener kunnen voorschrijven; maar daaraan schijnen ons groote bezwaren verbonden.

Het beginsel van art. 20, bij amendement in de wet opgenomen, krachtens hetwelk hulponderwijzers aan het hoofd van buurtscholen kunnen geplaatst worden, heeft de goede bedoeling in wijd uiteenliggende gemeenten het onderwijs zooveel mogelijk onder ieders bereik te brengen, zonder de gemeentekas te zeer te bezwaren. De goede bedoeling juichen wij toe: wij ook verkiezen gebrekkig onderwijs boven geen onderwijs. Wanneer echter leerplicht eenmaal ingevoerd zal zijn, naast ruime geldelijke ondersteuning van staatswege, dan bestaat er geen reden meer voor de bepaling van art. 20 en kan zij alleen nog dienen als een voorwendsel voor de tegen-

standers der openbare school om zich te beroepen op de ongelijkheid die hieruit ontstaat voor het bijzonder onderwijs tegenover het openbare. Het is toch niet geoorloofd hulponderwijzers aan 't hoofd van bijzondere scholen te plaatsen. En dat is het waarop de voorstanders van bijzonder onderwijs aandringen, aangezien het oprichten van bijzondere scholen daardoor, als minder kostbaar, veel gemakkelijker zou worden. Daar wij het voldoen aan dit verlangen in strijd achten met de belangen van het onderwijs wenschen wij de bepaling van art. 20 te doen vervallen.

Het tot nog toe door het dagelijkse bestuur afgegeven bewijs van goed maatschappelijk, zedelijk gedrag, zouden wij wenschen te doen afgeven door den hoofdonderwijzer en den schoolopziener.

In Art. 6 der wet van 1857 is de bepaling opgenomen dat vreemdelingen bovendien 's Konings vergunning behoeven. Mocht deze bepaling een politieke strekking hebben en in de wet zijn opgenomen om te voorkomen dat personen van deze of gene gevaarlijk geachte staatkundige richting in ons land als onderwijzers werkzaam zijn, dan moeten wij ons onbevoegd verklaren daarover een oordeel uit te spreken. Wij gelooven echter dat zij alleen is voorgeschreven omdat de regeering beter dan gemeentebestuur of schooltoezicht in staat is omtrent vreemdelingen de noodige inlichtingen in te winnen. De koninklijke vergunning behoort echter altijd door een grondig onderzoek in het buitenland te worden voorafgegaan.

I. AANSTELLING DER ONDERWIJZERS.

Bij het bespreken van dit onderwerp hebben wij er naar gestreefd naast een waarborg voor goede benoemingen tevens het middel te vinden om den invloed der verschillende belanghebbende autoriteiten naar een billijken maatstaf te bepalen.

Wat de benoeming van het hulppersoneel aangaat, het is de hoofdonderwijzer, die bij de keuze van het hulppersoneel, met wie hij moet arbeiden, het meeste belang heeft, en die daarop dus ook een grooteren invloed moet kunnen oefenen dan hem tot dusverre werd toegekend. Van den hoofdonderwijzer in overleg met den schoolopziener ga dus de voordracht uit, terwijl bij verschil van zienswijze tusschen dezen de inspecteur beslissen kan. Aan den gemeenteraad kan dan de benoeming binnen de perken der voordracht worden overgelaten. Op deze wijze achten wij den invloed zoowel van het

rijk, als van de gemeente en den hoofdonderwijzer in behoorlijk verband gebracht en ieders belangen volkomen verzekerd, terwijl de verhouding tusschen hoofdonderwijzers en hulppersoneel daardoor beter worden zal, dan zij nu vaak is.

Eenigszins uitvoeriger zullen wij moeten stilstaan bij de benoeming der hoofdonderwijzers. De volgende overwegingen schijnen ons daarbij der aandacht waardig.

Ofschoon in 't algemeen gezegd mag worden, dat de omvang van het onderwijs op alle scholen, ingericht naar de beginselen die wij vroeger ontvouwd hebben, gelijk is, met uitzondering alleen van die, waaraan de voortgezette driejarige cursus een uitbreiding met onderwijs in de moderne talen mocht ondergaan, gelooven wij toch, dat ook dan zelfs niet alle scholen even belangrijk kunnen geacht worden. Er zullen altijd eenige punten van verschil, b. v. het aantal leerlingen, het gehalte der leerlingen, scholen in een stad of op het platteland enz., blijven bestaan, tengevolge waarvan aan de hoofdonderwijzers zoo al niet wetenschappelijk of paedagogisch, dan toch in andere opzichten verschillende eischen moeten gesteld worden. Daarom zouden wij wenschen, dat bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur de scholen verdeeld werden in twee klassen, met zoodanige bepaling, dat alleen zij, die ten minste twee jaar aan het hoofd eener school van de laagste of tweede klasse gestaan hebben, benoembaar zijn tot hoofdonderwijzer eener school van de hoogste of eerste klasse.

Met erkenning van de gebreken, die de vergelijkende examens tot nog toe, behoudens loffelijke uitzonderingen, in 't algemeen aankleven, verklaren wij ons tegen afschaffing daarvan.

Wat toch zal bij afschaffing het geval zijn? De voordracht aan den gemeenteraad voor de benoeming van een hoofdonderwijzer zal de met die voordracht belaste autoriteit opmaken naar aanleiding van de ervaring, die deze omtrent de bekwaamheid en geschiktheid der candidaten heeft opgedaan, of wel op grond van getuigenissen, die zij zou kunnen inwinnen of doen overleggen. Getuigschriften te beoordeelen is intusschen uiterst moeilijk. Daartoe wordt, behalve vaardigheid in het lezen van wat zij bevatten, maar ook van wat er niet in staat, bekendheid vereischt met de personen, die ze afgeven. Wij nemen aan dat dezen altijd te goeder trouw zijn; toch blijft de moeilijkheid bestaan, aangezien het eenvoudige *goed* uit den mond of de pen des eenen dikwijls meer waarde heeft dan een *wilmuntend* uit die des anderen. Bovendien ziet de onderwijzer

ziju bevordering dan somtijds geheel afhankelijk gesteld van een enkel persoon, en gevoelt zich tegenover dezen minder zelfstandig. De deur wordt wijd opengezet voor gunstbetoon. Zij, die op afgelegen plaatsen arbeiden, hebben minder gelegenheid zich gunstig bekend te maken. Het provincialisme, ja zelfs het districtisme zullen er zeker zeer door bevorderd worden, stellig niet in het belang van het onderwijs. Eindelijk het verheffend en krachtgevend bewustzijn, dat men zichzelf den weg tot bevordering kan banen en bij welslagen gebaand heeft, wordt den onderwijzer ontnomen.

Geen afschaffing dus, maar verbetering. En nu wordt al aanstonds een belangrijke verbetering verkregen wanneer de schoolopzieners, zooals wij die verlangen, bepaald deskundigen zijn, d. i. mannen, die met het uit- en inwendige leven, het geheele organisme der school, ook wat de practijk betreft, bekend zijn. Beantwoorden al de schoolopzieners aan dit ideaal — trouwens niet onbereikbaar, — dan zal het bezwaar vermeld op pag. 12 van zelf komen te vervallen. Immers wij zouden de vergelijkende examens willen doen afnemen door commissiën uitsluitend bestaande uit deskundige schoolopzieners. Hebben wij bezwaar gemaakt voor de akte-examens dergelijke commissiën voor te stellen op grond van den langen duur dier examens, dit bezwaar kan bij vergelijkende examens niet gelden, omdat zij doorgaans in eenige dagen zullen afloopen. Zoodanige commissiën zouden kunnen bestaan uit den districts-schoolopziener en drie door den inspecteur aan te wijzen ambtgenooten uit aangrenzende districten. Wat de groote kosten betreft, voor gevestigde hoofdonderwijzers aan het bijwonen van een vergelijkend examen verbonden, hieraan kan teemoet gekomen worden door een billijk defroyement vanwege de gemeente, die er belang bij heeft dat niet soms een zeer bekwaam en geschikt onderwijzer terugblijft, omdat er voor hem te groote uitgaven aan de reis verbonden zijn. Het bezwaar dat hoofdonderwijzers die reeds eenigen tijd gevestigd zijn, niet gaarne willen of niet goed kunnen concurreeren met hulponderwijzers, vervalt bij de bovengemelde classificatie der scholen. Het verlies van prestige, voor den hoofdonderwijzer in de gemeente waar hij gevestigd is, mag bij goede regeling min of meer als illusoir beschouwd worden. Immers hij werd indertijd benoemd na vergelijkend examen als een der bekwaamsten, laat ons hopen als de bekwaamste en geschiktste onder de adspiranten; hij heeft reeds eenigen tijd gehad zich een zekere positie, een goeden naam bij de gemeentenaren te verwerven. En deze goede naam moet al een zeer zwakken grondslag hebben, indien de onderwijzer bij een

sollicitatie naar één school, waar dus ook maar één gelukkige of uitstekende kan benoemd worden, bleek te behooren tot de groote meerderheid die niet geplaatst worden. Wie zoo bevreesd is voor het verlies van zijn prestige, heeft er zelf geen grooten dunk van. Bovendien een gevestigd hoofdonderwijzer die niet meer, als tot heden, door matericële zorgen gedrukt of door overmatige inspanning in de school afgemat, met lust en ijver blijft voortwerken, behoeft waarlijk niet te vreezen in het strijdperk te treden met jeugdiger ambtgenooten, op wie hij een ruimer blik en langduriger ervaring voor heeft. Het exceptioneele van den toestand des onderwijzers dat hij voortdurend geëxamineerd moet worden, kan niet als een grief beschouwd worden: 't is een waarborg dat wie wil, kan vooruitkomen. Of zou men meenen dat er niet menige stand is, door wie de invoering van vergelijkende examens gewenscht wordt; of wel dat een bevordering bij ancienniteit of bij vrije keuze zoozeer aanbevelenswaardig is? Dat de vergelijkende examens bij het Middelbaar Onderwijs niet bestaan of tot nog toe gewenscht werden, is volstrekt geen reden ze bij het Lager Onderwijs af te schaffen. Op het punt van de onmogelijkheid uit een soms zeer groot aantal sollicitanten den rechten man te vinden, heeft de ervaring bij den bestaanden toestand reeds uitspraak gedaan: verschillende benoemingen, om niet te zeggen het meerendeel, kunnen dat bewijzen. De eventueele onbekwaamheid der schoolopzieners en het gemis van allen invloed bij de deskundigen op het opmaken der voordracht, benevens hun onverantwoordelijkheid kunnen, bij hetgeen wij als wenschelijk voorstellen, niet meer als bezwaren gelden, terwijl het nadeel, voor de school voortspruitende uit de afwezigheid van den Hoofdonderwijzer minder zal gevoeld worden, wanneer de onderwijskrachten op elke school naar een behoorlijken maatstaf geregeld zijn.

Wanneer men nu bij dit alles overweegt dat de hulponderwijzers met akte B van het vergelijkende examen voor een school 1ste klasse geweerd zijn; dat een school 2de klasse ook een fatsoenlijk bestaan behoort op te leveren; dan mag men veilig verwachten, dat het aantal sollicitanten ook niet zoo ontzaglijk groot zal zijn als het nu soms is, althans niet grooter worden zal.

Omtrent de inrichting der vergelijkende examens kunnen wij zeer kort zijn. Wij willen daaromtrent niet in bijzonderheden treden, maar alleen enkele algemeene opmerkingen in het midden brengen. Wij hebben reeds gezegd dat wij ze over het algemeen uitsluitend door schoolopzieners wenschen afgenomen te zien, en wel ten overstaan

van het dagelijksche bestuur der gemeente, of van afgevaardigden uit hun midden, terwijl de leden van den gemeenteraad tot het bijwonen van het examen worden uitgenoodigd. Een grooter publiek toe te laten of de vergelijkende examens, even als de akte-examens voor mannelijke kandidaten, voor ieder toegankelijk te stellen, schijnt ons niet aanbevelenswaardig. De kandidaten zijn dan dikwijls van de zijde van het publiek aan een zeer scheeve, vaak zeer onaangename beoordeeling blootgesteld, terwijl het voor de waarborgen eener strikte onpartijdigheid ten eenenmale overbodig mag geacht worden. Zelfs de leden van den voorgestelden schoolraad wenschen wij niet toe te laten. Wel kan men dezen beschouwen als de tusschenpersonen tusschen de school en het publiek en zouden zij er toe kunnen bijdragen den te benoemen hoofdonderwijzer al aanstonds een zeker prestige in de gemeente te verschaffen; maar dit problematische voordeel verandert in een stellig nadeel, wanneer het mocht gebeuren dat de benoemde niet juist degene is, die volgens het vaak oppervlakkig oordeel der schoolraads mannen de meest gewenschte persoon is. En het is voor den hoofdonderwijzer veel moeilijker de hierdoor ontstane ingenomenheid tegen zijn persoon te overwinnen, dan de zoozeer gewaardeerde populariteit te verwerven door zijn werkzaamheid in de school.

Tot nog toe heeft de schoolopziener zich bij het opmaken der voordracht met een bescheiden rol moeten tevreden stellen. Burgemeester en wethouders hebben alleen met hem in overleg te treden. Waar het gemeentebestuur werkelijk het belang der school bedoelt, is het echter feitelijk de schoolopziener die de voordracht opmaakt, daar het bestuur gaarne naar zijn raad luistert en zich door zijn bevinding bij 't examen laat leiden. Om echter mogelijke botsingen te voorkomen en aan het Rijk, dat meer geld zal moeten verstrekken, een evenredig grooteren invloed op de benoemingen te geven, meenen wij dat de voordracht moet opgemaakt worden door den schoolopziener en de hem assisteerende collega's.

Met het opmaken der voordracht kan de taak van het Rijk als afgewerkt beschouwd worden. Binnen de grenzen van deze blijft de benoeming ten slotte overgelaten aan den gemeenteraad. Op zoodanige wijze blijft ook hier het beginsel der wet van 1857, volgens hetwelk èn Rijk èn gemeente invloed op de benoeming oefenen, gehandhaafd, al is het dan ook in eenigszins gewijzigde verhouding.

K. FINANCIËELE POSITIE DES ONDERWIJZERS.

Aan den hoofdonderwijzer worden in 't belang van het onderwijs, zeer terecht, eischen gesteld, die op hun beurt een maatstaf zijn voor hetgene de onderwijzer van zijn betrekking verwachten mag. De som dier eischen laat zich kort uitdrukken in de formule: hij moet zijn een ontwikkeld, bekwaam en beschaafd man. De factoren, ontwikkeling en beschaving, moeten dan ook volstrekt in rekening worden gebracht bij het bepalen van wat de billijkheid eischt, dat de onderwijzer als loon van zijn arbeid trekke. Dit zal wel niet meer of minder zijn dan dat hij als beschaafd en ontwikkeld man een behoorlijk bestaan hebbe in overeenstemming met de behoeften, die onafscheidelijk aan de gestelde eischen verbonden zijn. Zoodanig bestaan moet hem door zijn betrekking alleen verschafft worden, ten einde aan den eenen kant zijn onafhankelijkheid van personen of collegiën te waarborgen, aan den anderen kant hem te vrijwaren voor kwellende zorgen en beslommeringen, die de kanker zouden zijn, waardoor zijn lust, zijn ijver, zijn opgewektheid, zijn toewijding aan de school ondermijnd worden.

De tegenwoordige wet heeft blijkbaar willen voorzien in de bezwaren, die voor den hoofdonderwijzer uit het bekleeden van andere betrekkingen kunnen voortvloeien. Immers, in art. 24 wordt het bekleeden van ambten en bedieningen alleen met voorbehoud toegestaan, en het oefenen van eenig beroep zelfs aan des onderwijzers huisgenooten verboden. En die bepaling achten wij uitmuntend. Jammer maar, dat art. 19, laatste al., niet geheel in overeenstemming daarmede is. Wij meenen dan ook, dat de voorschriften van art. 24 behooren gehandhaafd te worden, slechts met deze wijziging, dat het verlof tot het bekleeden van bijbetrekkingen alleen door den schoolopziener kan verleend of geweigerd worden, met beroep op den inspecteur. Wel zijn wij van oordeel, dat in abstracto een absoluut verbod wenschelijk is om den onderwijzer geheel voor de school te behouden; maar met het oog op plaatselijke toestanden en rekening houdende met de practijk, schijnt het verkieslijk de gelegenheid niet geheel af te snijden, maar ze onder een streng deskundig toezicht open te laten. Immers, het kan gebeuren, en het gebeurt in kleine plaatsen en plattelandsgemeenten vooral, dat de onderwijzer de eenige geschikte persoon is voor de waarneming van sommige, met name

kerkelijke betrekkingen, als koster en voorzanger. Daar de werkzaamheden, aan die betrekkingen verbonden, vallen buiten de schooluren, en het absolute verbod dergelijke functiën door den onderwijzer te doen waarnemen, op verscheiden plaatsen tot groote moeilijkheden zou kunnen leiden, mag men de populariteit der toekomstige schoolwet niet in de waagschaal stellen door het streven naar een idealen toestand. Daarbij komen nog hier en daar toestanden van ingewikkelde financiëelen aard, die het gevolg zijn van vroegere verhoudingen der school en waaromtrent de onderwijswet niet met een enkele pennestreek alles ongedaan of anders kan maken. Ook is het ons niet bekend, dat de verleende vergunning ergens tot schade van het onderwijs of tot onderwerping van den onderwijzer aan verkeerde kerkelijke of andere invloeden geleid heeft. En dit zal nog veel minder het geval zijn wanneer de onderwijzer voor zijn bestaan niet afhankelijk gesteld wordt van die bij-betrekkingen.

Op veel plaatsen heeft de hoofdonderwijzer benevens zijn vaste bezoldiging nog een veranderlijk inkomen, bestaande in zeker percent van het schoolgeld, en dus afhankelijk van het getal kinderen die de school bezoeken. Dit veranderlijk inkomen moet waarschijnlijk dienen als prikkel den onderwijzer tot verhoogden ijver aan te sporen. Wanneer deze echter, hoe goed hij ze doorgaans ook kunne gebruiken, een kleine vermeerdering van inkomen noodig heeft om zijn ijver aan te vuren, dan is die ijver niet van goed allooi, en is het te vreezen dat hij niet ontstoken is aan het heilige vuur van toewijding en plichtbesef. Bovendien kunnen omstandigheden, onafhankelijk van den onderwijzer, er toe bijdragen dat het getal leerlingen zijner school vermindert, en dan wordt hij, boven en behalve zijn leedgevoel over die vermindering, nog gestraft met geldelijk nadeel. Doch dit alles daargelaten; er is steeds een onbillijkheid in voor den onderwijzer, aangezien het veranderlijk inkomen niet wordt opgenomen in den grondslag voor zijn pensioensbijdrage. Daar nu bij invoering van leerplicht het motief leerlingen te lokken, niet meer bestaat, althans niet in dezelfde mate als tegenwoordig, achten wij het toekennen van een veranderlijk inkomen bepaald afkeurenswaardig.

Op grond van den door ons aangenomen maatstaf meenen wij, dat voor de scholen der eerste klasse een minimum van f 1500, voor die der tweede klasse van f 1000 dient vastgesteld te worden, beide met genot van vrije woning, zoo mogelijk met tuin.

Evenals wij de hoofdonderwijzersbetrekkingen in twee klassen wenschen te onderscheiden, achten wij het nuttig de hulponderwijzers-

plaatsen in twee categorieën te splitsen. Vooreerst die, waarvoor akte B gevraagd wordt; ten andere die, waaraan met akte A voldaan kan worden. Voor het overige is hetgene over de hoofdonderwijzers gezegd is, ook op het hulppersoneel toepasselijk. Ook zij moeten zich onbekommerd en onbezorgd aan het onderwijs en hun studie kunnen wijden, en daarom moet ook hun bezoldiging zoodanig zijn, dat zij behoorlijk kunnen leven, en zich het voor hun studie en vorming noodige aanschaffen. Zij moeten niet langer verplicht zijn, ten einde een geringe vermeerdering van inkomen te verkrijgen, zich tot schade voor het schoolonderwijs af te sloven door het geven van privaateslessen. Bovendien zal lichtelijk deze bron van inkomen, bij invoering van leerplicht, voor den openbaren onderwijzer, gedeeltelijk althans, opdrogen, wat op zich zelf als wenschelijk te beschouwen is. Nog mag men niet voorbijzien, dat bij vervulling van onze wenschen wel het aantal hoofdonderwijzersplaatsen grooter zal worden, maar dat der hulponderwijzersbetrekkingen zeer zeker in veel grootere mate zal toenemen, zoodat inderdaad een stand van hulponderwijzers zal worden in 't leven geroepen.

Voor dit belangrijke deel van den onderwijzersstand moet ook behoorlijk gezorgd worden, en daarom achten wij een minimum van f 800 voor eerste, van f 500 voor tweede hulponderwijzers noodig.

De bepalingen omtrent het pensioenfonds kunnen gehandhaafd blijven. Wij althans achten het niet op onzen weg te liggen, ook de wenschelijkheid van veranderingen in dezen te bespreken.

L. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

In het voorgaande hebben wij gemaks- en duidelijkheidshalve ons van de tegenwoordige benaming hulponderwijzer bediend. Hoezeer deze naam de voorkeur verdient boven dien van ondermeester, vóór 1857 gebruikelijk, is hij toch op zich zelf minder juist, en geeft meermalen tot verkeerde opvatting aanleiding. Wij zouden daarom wenschen het hulppersoneel eener school eenvoudig aan te duiden met den naam onderwijzer (der 1ste en der 2de klasse). Daardoor wordt tevens het karakter van het assisteerend personeel in hun maatschappelijke positie verheven.

Sommigen zijn, om den onderwijzersstand tegenover het publiek te verheffen, in den laatsten tijd zelfs zoo ver gegaan dat zij verlangen den hoofdonderwijzer den titel van directeur te doen geven, zich daarbij vooral beroepende op het Middelbaar Onderwijs. Doch, het is reeds bij meer punten gebleken, een vergelijking van toestanden bij Lager Onderwijs en Middelbaar Onderwijs gaat niet altijd door, daar beide een te zeer uiteenlopend karakter hebben, al is beider hoofddoel ontwikkeling. Ook zal de titel directeur weinig tot de verheffing van den stand bijdragen: daartoe is de naam te algemeen.

Een zeer moeilijk punt is het een maximum van leerlingen voor één onderwijzer te bepalen. Scholen met een talrijke bevolking toch verkeeren in dit opzicht in een gunstiger toestand dan die met een klein getal leerlingen. Wij zullen dus moeten onderscheiden, en beginnen te dien einde met een maximum van leerlingen aan te geven voor één klasse. Wij blijven hierbij, evenzeer als bij het voorgaande, steeds indachtig aan het spreekwoord, dat het betere dikwijls een vijand is van het goede. Wij zullen ons dus wachten voor het aanbevelen van idealen, en wenschen onze aanwijzingen alleen beschouwd te hebben als de uiterste grens van wat kan worden toegestaan.

Als maximum van leerlingen in één klasse meenen wij dat in den vijfjarigen cursus (voor leerlingen van 7—12 jaar) 40, en in den driejarigen cursus (van 12—15 jaar) 30 het hoogste getal is dat men mag toelaten. Bij de bepaling dezer maximums is rekening gehouden met de omstandigheid dat een groot deel van het onderwijs classicaal kan worden gegeven, zonder dat echter het hoofdelijk onderwijs geheel kan worden gemist. Ook mogen de getallen 40 en 30 in geen geval overschreden worden, omdat bij talrijker klassen het opvoedend beginsel van het onderwijs, waartoe kennis van karakter, aard en aanleg van elken leerling afzonderlijk noodig is, gevaar zou loopen tot een minimum herleid te worden. Zelfs bij 40 (30) leerlingen wordt er in dit opzicht veel van den onderwijzer geëischt. Maar om het bezwaar van onuitvoerbaarheid te vermijden, meenen wij het maximum niet meer te mogen beperken, hoe gaarne wij daarvoor ook een kleiner getal aangenomen zagen. Wij vleien ons echter dat op veel plaatsen de autoriteiten geneigd zullen bevonden worden, niet van de uiterste ruimte door de wet toegestaan gebruik te maken. Slechts op enkele plaatsen zou dit verschoonbaar zijn.

Bij een maximum van 40 leerlingen voor den vijfjarigen cursus, een

van 30 voor den driejarigen cursus aan te nemen kan zeker geen zwaarigheid opleveren. Allicht gaan van de 40 leerlingen der Lagere School op twaalfjarigen leeftijd een tiental tot het middelbaar of gymasiaal onderwijs over.

Meermalen is ook besproken het maximum van leerlingen die op één school mogen toegelaten worden. Sommigen verklaarden zich voor zeer talrijke scholen op grond van een gemakkelijker indeeling der leerlingen in klassen; anderen voor minder talrijke, ten einde den hoofdonderwijzer betere gelegenheid te verschaffen het geheel te overzien. Wij meenen ons door het mogelijke dat verkrijgbaar is, te moeten laten afhouden van het ideale dat wenschelijk is. Wanneer slechts de hoofdonderwijzer door een behoorlijk getal onderwijzers wordt terzijde gestaan, dan kan naar ons oordeel het onderwijs, ook met het oog op de opvoeding, voldoende resultaten opleveren, wanneer de vijfjarige cursus eener school als maximum telt 400 leerlingen, voor elken cursus verdeeld in twee parallelklassen.

Er zullen intusschen altijd een aantal scholen zijn, waarop de klassen lang niet het boven toegestane maximum bereiken, ja zelfs zal het mogelijk zijn dat het totaal der leerlingen eener school in den vijfjarige cursus blijft beneden 40, terwijl zoodanige school dan toch hetzelfde aantal klassen of afdelingen heeft als een die meer talrijk is. Voor zoodanige gevallen achten wij bijzondere bepalingen noodig.

Wij meenen dat men in het algemeen een voldoende toestand zal verkrijgen, wanneer een tabel van onderwijzend personeel wordt vastgesteld van de volgende strekking. Er wordt vereischt voor scholen beneden 20 leerlingen 1 hoofdonderwijzer.

van 21— 60 lecr. 1 hoofdonderw. 1 onderw. akte A.

"	61—120	"	1	"	1	"	"	"	B. 1 onderw. akte A.
"	121—160	"	1	"	1	"	"	"	3 " " "
"	161—200	"	1	"	1	"	"	"	4 " " "
"	201—240	"	1	"	2	"	"	"	4 " " "
"	241—280	"	1	"	2	"	"	"	5 " " "
"	281—320	"	1	"	3	"	"	"	5 " " "
"	321—360	"	1	"	3	"	"	"	6 " " "
"	361—400	"	1	"	4	"	"	"	6 " " "

Men ziet uit deze tabel dat, zoodra het getal leerlingen tot 120 gestegen is, wij den hoofdonderwijzer minder als onderwijskracht wenschen te doen optreden.

Nog merken wij op dat de onderwijzers-plaatsen waarvoor akte A

gevraagd wordt, natuurlijk door bezitters van akte B mogen vervuld worden, zonder dat daaraan het minimum van bezoldiging voor onderwijzers eerste klasse verbonden is.

Verder wenschen wij in de wet aan het schooltoezicht de macht toegekend te zien een gemeentebestuur te verplichten tot het doen van oproepingen voor de vervulling van een (hulp)onderwijzersvacature tegen verhoogde jaarwedde, opdat de open plaats niet te lang onbezet blijve.

Is een school op aangeduide wijze voorzien van het noodige onderwijzers-personeel, dan kunnen jongelieden die geen gelegenheid hebben een kweekschool te bezoeken, voor hun practische vorming daarop gedurende een beperkt aantal uren worden toegelaten met toestemming van den districtsschoolopziener, zonder dat zij evenwel ooit tot het onderwijzend personeel mogen gerekend worden.

Wij meenen hier nog als onze overtuiging te mogen uitspreken dat in de laagste klassen van den vijfjarigen cursus bij voorkeur (hulp)onderwijzeressen moeten aangesteld worden, wegens de grootere geschiktheid die zij bezitten met jonge kinderen om te gaan, en den beschavenden invloed dien zij kunnen oefenen. Daar de klassen niet meer dan 40 leerlingen zullen mogen bevatten, bestaat er tegen de benoeming van vrouwelijk hulppersoneel geen bezwaar.

M. OPLEIDING DER ONDERWIJZERS.

Op de vraag hoe men de meest geschikte onderwijzers zal verkrijgen, hebben wij boven reeds als onze meening geantwoord, dat de kweekschoolopleiding als de beste moet beschouwd worden.

Om over de mogelijkheid langs dien weg ook een voldoende getal geschikte onderwijzers te verkrijgen, te kunnen oordeelen, is het noodig een overzicht te hebben van wat de behoefte aan onderwijzers eischt. Het volgende kan misschien strekken bij benadering een antwoord op die vraag te geven. Er zal alleen sprake zijn van onderwijzers. Voor onderwijzeressen zou een dergelijke berekening te maken zijn.

Volgens het regeeringsverslag over 1872 bedroeg het getal scholen voor gewoon en meer uitgebreid Lager Onderwijs 3766 met 3292 hoofdonderwijzers. Het getal vacatures voor Hoofdonderwijzers stellen wij op ruim 100. Het getal der onderwijzers was 3685 met ten minste

100 vacatures¹. Neemt men nu aan dat jaarlijks, door overlijden of door het kiezen van een andere betrekking, 4 pCt. van de hulponderwijzers wegvallen, dan zal aanvankelijk moeten worden voorzien in een getal van 100 + 4 pCt. van 3685, zegge ruim 250 (hulp-)onderwijzers om de openstaande en openvallende plaatsen te kunnen aanvullen. Dit cijfer is echter te laag. Immers het getal kinderen die in dat jaar geen school bezochten, wordt op 84000 geschat. Bij invoering van leerplicht moeten die onderwijs ontvangen, dus ook kunnen ontvangen. Neemt men nu in aanmerking dat in weerwil van 308 toegelaten hulponderwijzers in 1874, er nog eer meer dan minder gebrek aan hulponderwijzers schijnt te bestaan, dan mag men veilig aannemen, dat er, in de eerste jaren althans, behoefte is aan tusschen 400 en 500 hulponderwijzers jaarlijks. Onderstellende dat er voor de opleiding der onderwijzers noodig is een 3-jarige cursus van 15—18 jaar, dan zou het aantal kweekelingen ongeveer 1400 bedragen.

Indien nu het Rijk in de behoefte aan opleiding geheel moest voorzien, dan zouden er, elken cursus op ruim 20 leerlingen stellende, ten minste 20 kweekscholen noodig zijn, elk met ongeveer 70 kweekelingen. Het spreekt van zelf dat zulk een eisch, hoe wenschelijk de zaak op zich zelf mag wezen, op zeer groote bezwaren zou stuiten. Bovendien is het ook niet noodig dat de staat de geheele opleiding aan zich trekke. Hij mag, ja moet ruimte laten voor particuliere krachten. In allen gevalle mag het verkrijgen eener akte nimmer afhankelijk gesteld worden van de voorwaarde dat men op een rijkskweekschool opgeleid zij, hoezeer het ook wenschelijk

¹ Door de Inspecteurs van Lager Onderwijs in Noord-Brabant, Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Utrecht, Groningen, Drenthe, Limburg zijn op ons verzoek de volgende mededeelingen omtrent de bestaande vacatures op 31 Dec. 1874 gedaan, waarvoor wij bij dezen aan die heeren onzen openlijken dank betuigen.

	Vacatures.	
	HOOFDONDERWIJZER.	HULPONDERWIJZER.
Noord-Brabant	2	40
Gelderland	2	24
Zuid-Holland	—	69
Noord-Holland	—	+ 50
Zeeland	2	29
Utrecht	1	15
Groningen	2	23
Drenthe	15	16
Limburg	7	21

moet geacht worden dat de onderwijzer zijn opleiding ontvangende aan opzettelijk voor hem in 't leven geroepen inrichtingen. Wij mogen ons echter niet vleien dat het aantal rijkskweekscholen in eens een zoo aanzienlijke vermeerdering als volgens het bovenstaande blijkbaar noodig is, zal ondergaan. Men zal dus, in afwachting van den gewenschten toestand, voorloopig nog normaallessen, maar in verbeterden vorm, dienen toe te laten.

Vatten we nu het bovenstaande met het vroeger aangevoerde samen, dan komen wij tot het besluit, dat de enkel practische opleiding in en door de school — het zoogenaamde kweekelingsstelsel — verwerpelijk is; dat de opleiding door normaallessen in den tegenwoordigen vorm onvoldoende blijkt; dat kweekscholen hoofdzakelijk voor de opleiding der onderwijzers in aanmerking moeten komen; dat echter zoolang het aantal kweekscholen niet voldoende uitgebreid is om in de jaarlijksche behoefte te kunnen voorzien, nog gebruik moet gemaakt worden van beter dan thans ingerichte normaallessen; en eindelijk dat het belang der volksopvoeding dringend de spoedige oprichting van meer kweekscholen vereischt.

Met betrekking tot den leeftijd waarop de eigenlijke beroepsopleiding van den toekomstigen onderwijzer behoort aan te vangen, meenen wij ons in zekeren zin te moeten schikken naar de omstandigheden. Indien er aan alle plaatsen Middelbare Scholen waren, zou men eenvoudig kunnen volstaan met te zeggen, dat die opleiding eerst begint nadat de leerling de derde klasse eener Hoogere Burgerschool heeft doorloopen, d. i. dus ongeveer op 16jarigen leeftijd. Vóór dien tijd toch kan hij bezwaarlijk met bewustheid een beroepskeuze doen, en is het moeilijk te beslissen of hij geschiktheid en aanleg voor het onderwijzersvak bezit. Tot zoolang heeft hij dan ook geen speciaal onderwijs noodig. De taak der kweekscholen zou daarmede tevens eenvoudiger worden, aangezien de cursus dan slechts een tweejarige behoefte te zijn. Bovendien men zou zuiverder toestanden verkrijgen in 't belang van onderwijzer en onderwijs beide, omdat er minder gevaar zal bestaan voor het lokken der jongelieden, terwijl de kans de onderwijzers uit een anderen stand te verkrijgen dan tot nog toe algemeen het geval is, er grooter door zou worden. Doeh bij het ontbreken eener Hoogere Burgerschool in verreweg de meeste gemeenten, en het eindigen van het Lager Onderwijs op vijftienjarigen leeftijd, komt het ons wenschelijk voor de eigenlijke beroepsopleiding der onderwijzers reeds op vijftienjarigen leeftijd te doen beginnen.

De voortgezette driejarige cursus der Lagere School zal echter op veel plaatsen niet zoodanig ingericht zijn, dat hij voldoende gelegenheid biedt ter opleiding voor de kweekschool. Voor hen die op plaatsen wonen, waar een Hoogere Burgerschool ontbreekt, of een andere gelegenheid het op de Lagere Scholen genoten onderwijs voort te zetten of uit te breiden, zouden wij wenschen, als onvermijdelijken overgangsmaatregel, aan de kweekscholen een driejarigen voorbereidingscursus in te richten. Wij weten wel dat hieraan zeer groote bezwaren verbonden zijn, al is het alleen dat daardoor de kweekscholen feitelijk een zesjarigen cursus zullen hebben, waarvan een aanzienlijke vermeerdering van kosten, en dus minder kans van oprichting van nieuwe kweekscholen het gevolg zal zijn. Maar, in afwachting dat de verbetering van de bezoldiging der hoofdonderwijzers zoo afdoende is dat de onderwijzersbetrekking een algemeen, ook door jongelieden uit den meer gegoeden stand, begeerde is, wenschen wij langs dezen weg voorloopig te gemoet te komen aan de bestaande, en zeker nog toenemende behoefte aan onderwijzers.

Aan de rijkskweekscholen en de normaalschoollessen bestaan rijks beurzen, die na vergelijkend onderzoek aan veelbelovende jongelieden toegekend worden om hen te steunen bij hun opleiding tot onderwijzer.

Dit beurzenstelsel echter is op zich zelf als verkeerdt, immers kunstmatig, te beschouwen. Het is een der oorzaken dat er nog altijd zooveel onderwijzers getrokken worden uit standen, die daarvoor eigenlijk eerst in de laatste plaats behoorden in aanmerking te komen. Zoodra uit een financieel oogpunt de betrekking van onderwijzer een, ook voor jongelieden uit den fatsoenlijken stand, begeerlijke positie aanbiedt, en het dus te verwachten is dat er zich velen uit dien stand aan het onderwijs zullen wijden, behoort daarom naar onze meening, dit stelsel verlaten te worden, behalve alleen voor zoodanige jongelieden die, zich door bijzonderen aanleg onderscheidende, door beperkte middelen belet zouden worden een kweekschool te bezoeken. Veleer dan dat de Staat zich naast de opvoeding ook met de voeding der kweekelingen belast, zou het wenschelijk zijn dat er van dezen een tegemoetkoming in de kosten der kweekschool gevraagd werd. Immers eerst dan kan men waarachtige verheffing van den onderwijzersstand verwachten, wanneer meer algemeen jongelingen van beter opvoeding en ruimer middelen zich daaraan wijden.

Doch voorloopig zal men het beurzenstelsel niet kunnen missen.

Het is hoog noodig in de dringende behoefte aan onderwijzend personeel te voorzien. En zoolang er aan de kweekscholen de door ons gewenschte driejarige voorbereidingscursus bestaat, zoodat reeds knapen van 12 jaar daaraan kunnen toegelaten worden, is het zeer wel mogelijk hen, die tot lageren stand behooren, tot goede en beschaafde onderwijzers te vormen, daar de kweekschool ze dan gedurende zes jaar onder haar heilzamen invloed zal hebben. Wij zouden dus voor het oogenblik een regeling en, bij gebleken behoefte, zelfs uitbreiding van het beursstelsel wenschen op zoodanige wijze, dat jongelieden, die aan een kweekschool wenschen geplaatst te worden, vooraf moeten verklaren of zij op eigen kosten willen studeeren dan wel of zij een beurs verlangen. Na het examen worden zij, die aan de eischen voldaan hebben, gekozen, onverschillig of zij al dan niet een beurs gevraagd hebben.

Zonder in een uiteenzetting te willen treden van wat er tot een goede opleiding aan de kweekscholen en normaallessen op het programma dier richtingen moet opgenomen worden, willen wij ten slotte als onze overtuiging uitspreken, dat de meeste klem behoort gelegd te worden op de opleiding voor akte A. Wie deze verkregen heeft, moet hebben geleerd zelfstandig verder te studeeren. Het organiseren van enkele lessen in bepaalde studievakken, vooral in die, waarvoor hulpmiddelen vereischt worden die niet binnen ieders bereik liggen, behoeft daarom niet te zijn uitgesloten.

Het spreekt van zelf dat voor de practische vorming van de leerlingen der kweekscholen daaraan rijksleerscholen moeten verbonden zijn, zooals dat thans reeds het geval is. De kweekschoolleeringen hun practische opleiding te doen ontvangen aan andere openbare scholen, is zoowel voor de zelfstandigheid der hoofdonderwijzers, als voor de eenheid in de vorming der toekomstige onderwijzers, niet wenschelijk.

Wat in deze afdeeling van onderwijzers gezegd is, geldt ook voor onderwijzeressen.

N. VOORBEREIDEND ONDERWIJS.

Hebben wij vroeger verschillende klachten en bezwaren omtrent het Lager Onderwijs opgesomd en daarna de middelen aangewezen waardoor o. i. daarin verbetering kan aangebracht worden, wij zullen thans in 't kort onze meening mededeelen over alles wat betrekking heeft

op het voorbereidend onderwijs, dat tot nog toe aan de zoogenaamde bewaarscholen wordt gegeven.

Deze inrichtingen hebben aanleiding gegeven tot verschillende klachten waarvan wij alleen de volgende zullen noemen. Wij hebben daar vroeger geen melding van gemaakt, omdat zij tot nog toe wettelijk in geen verband staan met het Lager Onderwijs.

Ten eerste wordt de zorg voor de kinderen dikwijls toevertrouwd aan personen die haar bevoegdheid alleen ontleenen aan het feit dat zij bereid zijn die zorg op zich te nemen, maar wier geschiktheid zeer dikwijls blijkt van zeer gering gehalte te zijn. Het zal intusschen wel geen betoog behoeven dat juist in den jeugdigen leeftijd der kinderen een grond ligt voor den eisch dat zij, die hen gedurende een aanzienlijk gedeelte van den dag leiden en verplegen, weten wat de beste wijze is met zulke kinderen om te gaan, zoodat deze omgang een heilzamen invloed op dezen oefenen kan.

Ook laten de vertrekken waarin soms een groot aantal kinderen uren achtereen opgehoopt worden, dikwijls veel te wenschen over. In plaats van in zuivere frische lucht, ademen de kinderen daar in een atmosfeer die een verpestenden invloed op hun gezondheid moet oefenen, terwijl de afwezigheid van een flinke speelplaats het niet mogelijk maakt door gedurig genot van de buitenlucht, dien nadeeligen invloed tegen te gaan. Dit laatste is vooral in groote steden het geval en menige waarschuwend stem heeft zich reeds tegen dergelijke toestanden verheven.

Verder brengt het eigenbelang der bewaarschoolhouderessen, die haar inkomen dikwijls alleen uit de schoolgelden moeten vinden, mede dat zij trachten niet alleen de kinderen zoo vroeg mogelijk te lokken, maar ook ze zoo lang mogelijk te houden. Door dit laatste wordt vaak een aanzienlijke inbreuk gemaakt op den tijd die eigenlijk aan de Lagere School toekomt.

Om echter aan dit laatste bezwaar eenigszins te gemoet te komen, wordt op menige bewaarschool bepaald onderwijs gegeven in de eerste beginselen van het Lager Onderwijs, zonder dat de bewaarschoolhouderes kan geacht worden daartoe de noodige bekwaamheid, d. i. den methodischen tact te bezitten. De noodlottige gevolgen van zulk slecht voorbereidend onderwijs doen zich niet alleen gevoelen op de school, die eindelijk de leerlingen van de bewaarschool overneemt, maar zijn ook dikwijls merkbaar in de verzwakte gezondheid of de verstompte vermogens van het kind, dat nog niet voor zulk onderwijs rijp was.

Al die klachten vinden echter haar gemeenschappelijke oorzaak in het totale gemis van alle wettelijke regeling op het punt der bewaarschool, ofschoon de behoefte daaraan algemeen gevoeld wordt en de wensch naar zoodanige regeling herhaaldelijk en luide is uitgesproken. De pogingen tot het aanvullen van deze leemte hebben tot nog toe steeds om verschillende redenen schipbreuk geleden.

Kan dus de toestand der bewaarscholen geacht worden ten eene male onvoldoende te zijn, zoo is het de vraag, op hoedanige wijze de noodzakelijke verbeteringen in dien toestand kunnen verkregen worden. Op die vraag zullen wij trachten een antwoord te geven.

De eigenlijke bewaarschool, waar de ouders hun kinderen alleen naar toe zenden om gedurende een zekeren tijd van de zorg voor hen ontslagen te zijn, laten wij buiten beschouwing. Zijn zulke inrichtingen, die in geen geval plaatsen van onderwijs mogen of kunnen zijn, noodig, dan zij het aan anderen overgelaten daaromtrent de te stellen eischen te motiveeren. Wij zullen ons alleen bepalen bij dat gedeelte van de werkzaamheid der tegenwoordige bewaarscholen, dat strekken moet om de ontwikkeling der kinderen geleidelijk te bevorderen, en dat wij wenschen te noemen: voorbereidend onderwijs.

Dit voorbereidend onderwijs heeft geen ander doel dan de kinderen te oefenen in het gebruik hunner zintuigen, hen te leeren opmerken, zien en spreken en hun spelen te leiden, kortom, de vermogens van hun geest te ontwikkelen en ze door die ontwikkeling vatbaar en geschikt te maken voor het op zevenjarigen leeftijd beginnend rechtstreeksch onderwijs. De naam voorbereidend onderwijs — verkieselijk boven bewaarschoolonderwijs, daar op de bewaarschool geenerlei onderwijs kan of mag gegeven worden — moge bij dezen of genen aanstoot geven, wij meenen dat hij juist is: alle rechtstreeksche oefeningen toch, die ontwikkeling van de vermogens des kinds ten doel hebben, behooren tot het onderwijs, — men denke aan de verschillende aanschouwingsoefeningen, — en daar deze oefeningen moeten dienen om het kind geschikt te maken tot het ontvangen van 't eigenlijke Lager Onderwijs, kan men het zeer gepast voorbereidend onderwijs noemen.

Zulk een voorbereidende ontwikkeling is noodzakelijk. Het eigenlijk gezegde Lager Onderwijs, dat wij op 7-jarigen leeftijd wenschen te doen aanvangen, moet de kinderen behoorlijk ontwikkeld ontvangen. Deze ontwikkeling behoorde eigenlijk uit te gaan van het huisgezin maar de meeste moeders missen de noodige bekwaamheid en geschiktheid daarvoor. De ondervinding heeft dan ook geleerd hoezeer

het huisgezin, om zeer verschillende redenen, in deze noodzakelijke voorbereiding te kort schiet. De school — en dit is het gedeelte van de taak der moeder, dat zij overneemt — behoort dus, om niet later in de noodzakelijkheid te zijn vele kinderen ongeschikt voor het onderwijs te verklaren, zelf te zorgen dat de noodige ontwikkeling aangebracht worde. Daartoe dient voor kinderen van 5—7 jaar de gelegenheid opengesteld te worden tot het verkrijgen van de vereischte ontwikkeling om het Lager Onderwijs met vrucht te kunnen ontvangen.

Het openstellen van deze gelegenheid is voldoende, zonder dat daaraan leerplicht verbonden wordt. Het is toch van den kant der ouders te verwachten, dat zij hun 5 en 6-jarige kinderen, van wie zij nog geen stoffelijk voordeel kunnen trekken, gaarne naar een inrichting van voorbereidend onderwijs zullen zenden, vooral wanneer zij weten, dat een zekere graad van ontwikkeling een vereischte is voor de toelating tot het Lager Onderwijs op 7-jarigen leeftijd. Leerplicht achten wij hoofdzakelijk noodig voor die jaren, waarop de kinderen in staat zijn door eenigen arbeid een al is het geringe bijdrage tot het inkomen der ouders te verdienen.

Hebben wij aldus den aard en de noodzakelijkheid van 't voorbereidend onderwijs kortelijk aangetoond, wij willen thans de vraag trachten te beantwoorden op hoedanige wijze dit onderwijs het best zou kunnen georganiseerd worden. Hiertoe staan twee wegen open: men kan de oprichting van afzonderlijke zelfstandige inrichtingen van voorbereidend Lager Onderwijs als regel stellen in alle plaatsen waar daartoe mogelijkheid bestaat, en alleen op plaatsen waar deze ontbreekt, een voorbereidingsklasse aan de Lagere School verbinden; of wel men verbindt als regel aan elke Lagere School een voorbereidings-cursus van twee jaren en laat alleen op enkele plaatsen waar zeer bijzondere omstandigheden dit wenschelijk maken, afzonderlijke voorbereidingscholen toe. De laatste wijze schijnt ons de meest aanbevelenswaardige. Zij toch kan de voordeelen die aan de eerste regelingswijze verbonden zijn, behouden met vermindering van het gebrekkige dat daarmee gepaard gaat. Immers het Lager Onderwijs moet zooveel mogelijk van het vijfde tot het vijftiende jaar één geheel zijn, opdat er eenheid zij in den ontwikkelingsgang der leerlingen. Deze eenheid is niet zoo goed te verkrijgen wanneer de voorbereidende school en de Lagere School ieder als een zelfstandige inrichting onder een afzonderlijk en zelfstandig hoofd staan. Het beste schooltoezicht is dan niet in staat die eenheid te bewerken.

De hoofdonderwijzer der Lagere School moet weten welken graad van ontwikkeling de kinderen bereikt hebben wanneer zij op 7jarigen leeftijd tot hem komen; terwijl hem bovendien de gelegenheid moet ontnomen worden zich achter een beroep op onvoldoend voorbereidend onderwijs te verschuilen, wanneer de vruchten van zijn eigen onderwijs soms te wenschen overlaten. Ook moet men trachten de bestendinging te voorkomen van het euvel dat het voorbereidend onderwijs zich te veel op het leeren toelegt, welk streven zich zoo licht openbaart wanneer de voorbereidende school geheel zelfstandig is, omdat eenige kennis zich veel beter leent tot het pronken met verkregen resultaten dan een groote mate van ontwikkeling, die het eigenlijke doel van 't voorbereidend onderwijs moet zijn. Daar men nu den voorbereidings-cursus eener Lagere School even goed kan plaatsn onder vrouwelijke leiding, als een geheel afzonderlijke voorbereidende school, terwijl de hoofdonderwijzer der Lagere School alleen de richting aangeeft, waarin het voorbereidend onderwijs door de vrouw zelfstandig behoort te worden gegeven, achten wij de laatste organisatie verre verkieselijk boven de eerste, te meer omdat dan ook het voorbereidend onderwijs als een onderdeel van het Lager Onderwijs bij dezelfde wet kan worden geregeld.

Wij hebben reeds gezegd dat men den voorbereidenden cursus der Lagere School zeer goed onder vrouwelijke leiding kon plaatsn. Wij meenen dat dit zelfs wenschelijk is, daar in 't algemeen de vrouw geschikter is om met jeugdige kinderen om te gaan dan de man. Dit neemt echter niet weg dat wij het zeer nuttig zouden achten, dat die voorbereidende cursus geplaatst werd onder de leiding of wil men liever het toezicht van den hoofdonderwijzer. Al is toch de vrouw het best geschikt voor den omgang met jeugdige kinderen, en kan men dus aan haar veilig de uitvoering overlaten, het kan niet ontkend worden dat juist ook op het gebied van het voorbereidend onderwijs, het mannen zijn geweest die daarin groote verbeteringen hebben tot stand gebracht en de denkbeelden aangegeven, volgens welke men geleidelijk en zeker het beoogde doel kan bereiken. En dit is zeer zeker een van de grootste voordeelen die te wachten zijn van de verbinding van een voorbereidenden cursus aan de Lagere School dat men naast de beste uitvoerende macht een flink organiseerend hoofd hebben zal voor het aangeven van beginselen.

Zal echter de vrouw onder het toezicht van den hoofdonderwijzer zelfstandig werkzaam zijn aan den voorbereidenden cursus, dan moet men haar ook zekere eischen stellen met betrekking tot haar bevoegd-

heid. Kwam het er alleen op aan ontwikkelde vrouwen in dien cursus werkzaam te doen zijn, dan zou men kunnen volstaan met voor haar het bezit van akte A verplichtend te stellen. Er wordt echter voor het voorbereidend onderwijs meer vereischt dan alleen wetenschappelijke kennis. Er is toch tusschen voorbereidend en eigenlijk Lager Onderwijs een groot verschil; het eerste vereischt een eigenaardigen tact en kennis van veel zaken die niet in het programma van 't Lager Onderwijs kunnen opgenomen worden. Hierom zouden wij meenen dat er voor het voorbereidend onderwijs niet alleen afzonderlijke gelegenheden ter opleiding van onderwijzeressen, maar ook een afzonderlijke akte moet ingesteld worden, terwijl men van haar die aan het hoofd eener geheel afzonderlijke school van voorbereidend onderwijs mochten geplaatst worden, bovendien het bezit van akte A behoort te eischen.

Op deze wijze kan het voorbereidend onderwijs als een deel van het Lager Onderwijs in dezelfde wet geregeld worden, terwijl de opleidingsklasse voor het voorbereidend onderwijs zou kunnen verbonden worden of aan de eventueel op te richten kweekscholen voor onderwijzeressen of aan de normaallessen.

Omtrent het programma voor die opleidingsklasse of voor het akte-examen meenen wij hier in geen bijzonderheden te moeten treden. Alleen zou het ons wenschelijk voorkomen de akte voor 't voorbereidend onderwijs verkrijgbaar te stellen op jeugdiger leeftijd dan akte A, b. v. op den leeftijd van 16 jaar.

De benoeming en de bepaling van de jaarwedden der onderwijzeressen voor het voorbereidend onderwijs, geschieden als die der (hulp)onderwijzers.

O. INWENDIGE INRICHTING DER SCHOOL.

Hebben wij in het voorafgaande de middelen besproken waardoor naar onze meening aan alle kinderen een voor allen toegankelijk, ontwikkelend, goed georganiseerd en flink gecontroleerd onderwijs zal gegeven worden door bekwame, goed opgeleide, behoorlijk beloonde, voldoende talrijke onderwijzers, wij zullen thans een schets geven van de school zooals zij wezen moet, en zijn zal wanneer onze wenschen vervuld worden. Wij willen daartoe een vluchtigen blik slaan op den hoofdonderwijzer in zijn rechten en verplichtingen, en in zijn verhouding tegenover de school en de andere onderwijzers,

en tevens trachten in breede trekken het doel en den omvang aan te geven van het onderwijs in de verschillende vakken der Lagere School.

De hoofdonderwijzer is verantwoordelijk voor zijn school, zoowel wat het onderwijs als de naleving der wettelijke verordeningen betreft, in zooverre althans de zorg voor deze laatste niet aan anderen is opgedragen. Dezen eisch aan den hoofdonderwijzer te stellen kan niet onbillijk geacht worden, daar in zijn persoon de zekerheid moet gezocht worden voor alle waarborgen die de wet aan de ouders geeft, zoowel met betrekking tot de resultaten van het onderwijs als tot de handhaving eener strikte neutraliteit in den vroeger door ons aangeduiden zin. Waar echter aan iemand verantwoordelijkheid voor den gang en het welslagen van het onderwijs wordt opgelegd, behoort hem ook vrijheid gelaten te worden in de keuze van de middelen waardoor hij zich van die verantwoordelijkheid meent te kunnen kwijten. In alles dus wat de methode, de keuze der leermiddelen, in één woord het geheele onderwijs betreft, moet dan ook de onderwijzer binnen de perken der wet, eh onder het toezicht van den schoolopziener, geheel vrij zijn. De gemeentebesturen moeten niet het recht hebben den onderwijzer voorschriften te geven — zooals dit blijkens de ervaring op sommige plaatsen geschiedt — met betrekking tot het gebruik van schoolboeken of eenige andere hulpmiddelen bij het onderwijs. Alleen kan men hun niet de bevoegdheid ontzeggen, daar de gemeente een deel in de kosten van het onderwijs moet dragen, in overleg met den hoofdonderwijzer een begrooting vast te stellen, waarbij voor de verschillende behoeften bepaalde sommen worden aangewezen als maxima die de hoofdonderwijzer niet mag overschrijden. Mocht zich hierover verschil tusschen het gemeentebestuur en den hoofdonderwijzer openbaren, dan beslist de schoolopziener. Op het gebruik dat de hoofdonderwijzer van de hem aldus toegestane sommen wil maken, moet het gemeentebestuur verder geen invloed hebben. Daar het echter vooral in zake onderwijs beter is preventief dan repressief te handelen, kan den hoofdonderwijzer de verplichting opgelegd worden met den schoolopziener in overleg te treden omtrent de boeken, leermiddelen, enz. die hij zou wenschen aan te schaffen. Indien toch de hoofdonderwijzer iets aanschafte dat later bleek in strijd te zijn met de neutraliteit b. v., dan zou deze post der begrooting uitgeput zijn, en het een onmogelijkheid zijn zonder overschrijving van andere posten of zonder supplementaire begrooting in de behoefte voor dat vak gedurende de

loopende begrooting te voorzien, tenzij men den onderwijzer de verplichting wilde opleggen uit eigen middelen te vergoeden wat door hem verkeerd besteed werd, een bepaling die wij niet zouden wenschen in de Wet opgenomen te zien. In zulk een overleg met den schoolopziener kan voor den hoofdonderwijzer niets kwetsends of onaangenaams gelegen zijn, daar de schoolopziener als deskundige geacht moet worden op de hoogte van de zaak en boven vitzucht of persoonlijke neigingen verheven te zijn.

Aan verreweg het grootste gedeelte der scholen zullen echter naast den hoofdonderwijzer een kleiner of grooter aantal (hulp-)onderwijzers werkzaam zijn. Reeds vroeger merkten wij op dat door de wet van 1857 de meer intieme betrekking die eertijds tusschen den hoofdonderwijzer en de andere onderwijzers eener school bestond, in menig opzicht gewijzigd is, niet altijd in het belang van het onderwijs. Het zou derhalve wenschelijk zijn dat de wet enkele bepalingen bevatte, waardoor die verhouding tusschen het hoofd en de onderwijzers beter geregeld werd. Men zou daarbij vooral te letten hebben op twee zaken: de verantwoordelijkheid van den hoofdonderwijzer voor het geheel, en de zelfstandigheid der onderwijzers in zooverre die met de verantwoordelijkheid des eersten bestaanbaar is. De school toch moet één organisch geheel zijn, bezielde door één geest, bestuurd door één leidende gedachte. Die geest, die leidende gedachte moeten van één verantwoordelijk persoon, d. i. den hoofdonderwijzer, uitgaan. Daarom behoort dezen ook de noodige macht bij de wet toegekend te worden alle werkkraacht in de school dienstbaar te maken aan de bevordering van dien geest, en alles te weren wat in strijd is met de leidende gedachte die aan de school haar richting geeft. Aan de onderwijzers wordt daarnevens de verplichting opgelegd rekenschap te houden met de aanwijzingen door den hoofdonderwijzer gegeven, de wenschen door dezen geuit, de richting door hem aangegeven. Maar met deze verplichting behooren ook de onderwijzers zelfstandig te kunnen arbeiden, en moeten zij al die handelingen kunnen verrichten waardoor zij meenen het best het doel der school, ontwikkeling, te kunnen bereiken. Wij vleien ons dat de grootere invloed, den hoofdonderwijzer bij de benoeming van het hulppersoneel toegestaan, veel zal bijdragen tot het bevorderen van een goede verhouding tusschen hoofd- en (hulp-)onderwijzers.

Wij hebben boven, toen wij een minimum en maximum van schooltijden noemden, gezegd dat de verdeeling daarvan over de week of het jaar, alsmede de bepaling der gewone vacantiën kon overgelaten

worden aan het dagelijksch bestuur in overleg met den Schoolopziener en onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Wij wenschen met een enkel woord daarop terug te komen. De bepalingen toch omtrent den duur en het aantal der schooltijden staan in zeer nauw verband met het onderwijs. Het is dus noodig dat ook de hoofdonderwijzer daarin gehoord worde, en dat derhalve de wet voorschriften in dezen zin bevatte.

Wanneer wij thans overgaan tot het aangeven van het doel der verschillende onderwijsvakken op de Lagere School en den omvang dien elk der vakken op de school behoort te verkrijgen, dan wenschen wij de onmogelijkheid voorop te stellen, vooral met betrekking tot het laatste een scherpe grenslijn te trekken. Wat wij hieromtrent zullen mededeelen, zal dan ook alleen in 't algemeen een aanwijzing bevatten van wat men met recht van de Lagere School mag verwachten, en een aanduiding van klippen die men moet trachten te vermijden. Vooral de gevaarlijke klip van te grooten omvang, van overlading der school is het waarvoor wij ten zeerste willen waarschuwen.

Evenzeer als wij wenschen den hoofdonderwijzer een groote mate van vrijheid en onafhankelijkheid te geven met betrekking tot de stoffelijke middelen van zijn onderwijs, willen wij hem ook zoo min mogelijk in de regeling en inrichting van zijn leerplan binden. Wij meenen dat hij hierin vooral volkomen vrij moet zijn. Wanneer wij echter voor den hoofdonderwijzer zulk een bijna onbepaalde zelfstandigheid in de school vragen, stellen wij daartegenover ook andere eischen. Zal men de inwendige organisatie der school veilig aan den hoofdonderwijzer kunnen overlaten, dan moet men de zekerheid hebben dat deze een volkomen voorstelling bezit van het doel der school, van den weg waarlangs men dat doel kan bereiken, en van de snelheid waarmede men de verschillende deelen van dien weg kan doorloopen. Deze zekerheid kan men verkrijgen wanneer men den hoofdonderwijzer de verplichting oplegt, bij het begin van elk nieuw schooljaar aan den schoolopziener ter goedkeuring in te zenden, niet alleen een rooster van wekelijksche werkzaamheden, maar ook een volledig uitgewerkt programma, ongeveer in den geest als die welke bij de Middelbare School uitgegeven worden, waarin voor elke afdeeling is aangewezen het gedeelte van een onderwijsvak, dat in die afdeeling zal behandeld worden. De gezamenlijke deelen voor de verschillende afdeelingen vormen dan het geheel van het op die

school gegeven onderwijs, en moeten dus, om een samenhangend geheel uit te maken, in behoorlijk onderling verband staan. De deskundige schoolopziener zal uit zoodanig programma kunnen zien of elk vak tot zijn recht komt, of het onderwijs alzijdig is, en of het doel der school daarbij goed in 't oog gevat is. Het spreekt van zelf dat hij daar waar hij leentem of gebreken meent te ontdekken, de bevoegdheid moet bezitten den onderwijzer hierop opmerkzaam te maken. Ook is het schier overbodig te zeggen dat zulk een programma niet als die der Middelbare School in druk behoeft uitgegeven te worden, daar het doel er van niet is de eischen te doen kennen waaraan voldaan moet worden om in een of andere klasse opgenomen te worden, maar alleen den schoolopziener in de gelegenheid te stellen na te gaan of de school aan haar roeping tracht te voldoen. Wij gelooven niet dat de vrijheid en zelfstandigheid des hoofdonderwijzers door het indienen van zulk een programma beperkt wordt, terwijl het een waarborg kan zijn voor de degelijkheid der school.

Bij het opmaken van zulk een programma nu moet de omvang van elk vak op de Lagere School nauwkeurig omschreven zijn, hetwelk niet mogelijk zal zijn zonder dat men van het doel dat men met het onderwijs in elk vak beoogt, een duidelijke voorstelling hebbe. Wij meenen daaromtrent het volgende als wenschelijk en bereikbaar te mogen aanbevelen.

Het doel van het leesonderwijs is kinderen te leeren lezen. Dit wil niet zeggen, dat de leerlingen alleen moeten geoefend worden verbindingen van letters en lettergrepen vlug op het eerste gezicht uit te spreken, d. i. werktuigelijk te leeren lezen, maar zij moeten ook het gelezene leeren verstaan. Daartoe behoort het leesonderwijs dienstbaar gemaakt te worden aan het bijbrengen van woorden- en zaakkennis, en dient dus de leesstof zich voor de verstgevorderden ook uit te strekken tot onderwerpen van algemeenen aard. Wij gelooven dat vrij algemeen het leesonderwijs in dezen zin gegeven wordt. Toch wenschen wij enkele opmerkingen te maken.

In de eerste plaats wenschen wij te waarschuwen voor een overdreven gebruik van zoogenaamde leesleerboeken, waarvan er in den laatsten tijd zulk een menigte verschenen zijn. Bij veelvuldig gebruik van deze loopt de leesles gevaar te ontaarden in een cursusje over het vak, dat in het boekje behandeld wordt. En dit achten wij in strijd met goed leesonderwijs en tevens met oordeelkundig onderwijs in het behandelde vak. De wetenschappelijke kennis, op de Lagere School te verkrijgen, behoort, naar onze meening, vooral

door de mondelinge voordracht van den onderwijzer bijgebracht te worden. Daarvoor boekjes te gebruiken, achten wij in strijd met de beginselen van een goede methode. Alleen zouden wij wenschen dat aan de meestgevoerde leerlingen een enkel leesleerboek werd in handen gegeven, om hun den weg te leeren kennen, waarop zij uit boeken kennis kunnen verkrijgen, iets, wat zoowel voor hen, wier onderwijs met de Lagere School eindigt, als voor degenen, die voor andere inrichtingen van onderwijs bestemd zijn, groote waarde heeft, daar zij er door leeren kunnen te studeeren.

Ten andere meenen wij, met erkenning van al het voortreffelijke dat in de leesboeken van den laatsten tijd te vinden is, de opmerking niet te mogen achterwege houden, dat de meeste leesboeken, voor de Lagere School bestemd, te fragmentarisch zijn. Zij bevatten, voor zooverre zij ons bekend zijn, alle slechts korte stukjes, die elkander in bonte rij afwisselen, waardoor het onderhoudende van de leesles zeer zeker bevorderd wordt, maar dat tevens aan de leerlingen de gewoonte eigen maakt slechts korte stukken met genoegen te lezen. Wij achten dat niet goed. Wij zouden wenschen, dat de leerlingen ook gewend werden een werk van zekeren omvang, niet opzettelijk voor kinderen geschreven, uit te lezen, en zich rekenschap te geven van het geheel, dat zij in verschillende achtereenvolgende lessen doorloopen hebben.

Ten derde wordt er niet algemeen genoeg werk gemaakt van de vrije voordracht. Men laat, ja, de leerlingen kleine verzen van buiten leeren, maar wat het teruggeven of het opzeggen daarvan aangaat, dit laat veel te wenschen over. In veel, om niet te zeggen de meeste scholen, heerscht bij het opzeggen of lezen van poëzie een schooldreun, die schadelijk is voor den indruk van het gedicht en nadeelig werkt op de vorming van den smaak, terwijl een flinke voordracht zooveel zou kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel. Bovendien zal bij behoorlijke oefening in dezen tevens veel van het onbeholpene en beschroomde in houding en bewegingen, waarmede thans het meerendeel der nederlandsche schooljeugd behept is, verdwijnen, zonder dat men bij goede leiding behoeft te vreezen voor pedanterie of aanmatiging.

Eindelijk, de leesles moet leesles zijn en blijven. Woordverklaring is doorgaans noodig tot recht verstand van de leesstof, maar de leesles moet niet ontaarden in een cursus van nederlandsche spraak-kunst. Alleen in zooverre verklaring van taalvormen noodig is voor een recht begrip van de leesstof, mag het gebied der taalkunde be-

treden worden bij het lezen, opdat niet de leesles haar aantrekkelijkheid verlieze en het bonte gewemel van taalkundige opmerkingen een spraakkunstige verwarring in het hoofd der leerlingen doe ontstaan.

Wij hebben eenigszins uitvoerig bij het lezen stilgestaan, omdat wij dit vak èn om zijn ontwikkelende waarde, èn om zijn belangrijkheid voor het volgend leven, als een der voornaamste vakken, zoo niet het voornaamste, beschouwen. Met betrekking tot het schrijven kunnen wij korter zijn.

Het doel van het schrijfonderwijs is het uitdrukken zijner gedachten in zichtbare teekens op het papier. In onze dagen, waarin tijd geld is en de leerlingen zooveel en velerlei zich eigen te maken hebben eer zij in staat kunnen geacht worden met vrucht in de maatschappij werkzaam te zijn, kan er volstrekt geen sprake meer wezen van de oefeningen in de *Penneconst* van vroegere jaren. Het zal er dus minder op aankomen de leerlingen tot schoonschrijvers te vormen, dan wel hen te leeren vlug en duidelijk in loopend schrift te schrijven. Vooral ook verzuime men niet aan het schrijfonderwijs oefeningen te verbinden in het maken van korte aantekeningen over een gehoorde voordracht, om die aantekeningen later door de leerlingen te doen uitwerken.

Behalve de ontwikkelende strekking van het rekenonderwijs kan men als doel daarbij stellen de leerlingen bekwaam te maken tot het vaardig oplossen van alle rekenkundige vragen, die zich in het dagelijksch leven kunnen voordoen. Hoe het best een ontwikkelende kracht aan het rekenonderwijs te geven is, is een quaestie van methode, waarmede wij ons hier niet kunnen inlaten. Voor het andere doel is het voldoende, dat het rekenen zich uitstrekke tot de kennis en het gebruik der zoogenaamde hoofdregels, toegepast op geheele enkelvoudige en samengestelde benoemde getallen, de gewone en tien-deelige breuken, en de verschillende in ons land gebruikte maten. De vraagstukken, die tot oefening in deze toepassing gegeven worden, moeten zooveel mogelijk aan het dagelijksche leven ontleend zijn en uit het hoofd opgelost worden, in zooverre althans de getallen daarvoor niet te groot zijn. In het algemeen wenschen wij het hoofdrekenen een zeer belangrijke plaats bij het rekenonderwijs te zien innemen.

Het doel van het onderwijs in de taalkunde is de taal in haar verschillende vormen te doen verstaan en ze zooveel mogelijk zuiver te doen schrijven. Voor dit tweeledig doel is geen volledige spraakkunst noodig. Het eerste deel van dit doel wordt reeds zonder op-

zettelijke oefeningen in de spraakkunst bereikt door goed lesonderwijs. Voor het tweede behoort het onderwijs in de moedertaal te bestaan uit, en zich te bepalen tot een reeks van practische oefeningen in het zuiver schrijven der taal, waarbij de eigenlijke spraakkunstige regels en de logische analyse alleen in zooverre behandeld worden als zij kunnen dienen om dat zuiver schrijven te bevorderen en het gelezene te doen begrijpen. Men vermijde echter bij die regels allen geleerden omhaal, en bij de redekunstige ontleding, die men zoo eenvoudig mogelijk maken moet, alle lastige en vreemde terminologie. Daarentegen legge men zich er op toe de leerlingen gevoelig te maken voor de wijzigingen van beteekenis, die voortvloeien uit een veranderden zinsbouw, uit het gebruik van een ander woord, en dergelijke oefeningen, waarbij minder het werktuigelijk onthouden dan wel het denken op den voorgrond treedt, zooals eenvoudige synoniemen, de verschillende beteekenis die eenzelfde woord in verschillende zinnen hebben kan, de verschillende kracht van beteekenis van voren- en achtervoegsels van afleiding, enz., enz. Als zeer belangrijk deel van het taalonderwijs in de Lagere School is nog te beschouwen het maken van schriftelijke opstellen, d. i. het geregeld voorstellen van eigen gedachten, waarbij echter te waken is tegen het naschrijven uit het geheugen van een vooraf van buiten geleerd lesje.

Het doel van het onderwijs in de aardrijkskunde is de leerlingen bekend te maken met de aarde als woonplaats van den mensch, doch niet met alle deelen in dezelfde mate. Het spreekt van zelf dat de naaste omgeving het eerst en het uitvoerigst dient gekend te worden. Maar van die naaste omgeving uitgaande, breide men den kring telkens verder uit, tot eindelijk een algemeen overzicht van de geheele aardoppervlakte verkregen is. Nederland en zijn overzeesche bezittingen behooren natuurlijk het uitvoerigst behandeld te worden, doch even natuurlijk is het dat men geen zuivere voorstelling kan verkrijgen van onze koloniën zonder tevens een algemeen denkbeeld te hebben van Azië en Amerika. Uitsluitend topografische kennis moet onvoldoende geacht worden. De groote vooruitgang op het gebied van het onderwijs in aardrijkskunde tot stand gebracht, moet zich ook reeds op de Lagere School doen gevoelen. Geen dorre opsomming dus van namen, maar reeds aanstonds voor zooveel het met de vatbaarheid der leerlingen strookt, een motiveering van den tegenwoordigen toestand. Verder lette men vooral op ligging, grondgesteldheid, klimaat, voortbrengselen, middelen van bestaan en verkeer, en wijze het verband dat tusschen een en ander bestaat, aan.

Het doel der geschiedenis op de Lagere School is voornamelijk de leerlingen bekend te maken met de wijze waarop ons volk tot zijn tegenwoordigen toestand is gekomen, zoowel uit een staatkundig als maatschappelijk oogpunt. Het is buiten eenigen twijfel dat de laatste vier eeuwen op de ontwikkeling van den tegenwoordigen toestand den grootsten invloed gehad hebben. Derhalve dient ook dit tijdvak hoofdzakelijk in aanmerking te komen, en de onderwijzer zal vooral bij die feiten behooren stil te staan, welke om zoo te zeggen de schakels in den ontwikkelingsgang uitmaken. Doch hij zal als 't ware door de leerlingen zelf gedrongen worden ook enkele lessen te wijden aan den vroegeren toestand van ons land. Indien toch het onderwijs in de geschiedenis op de rechte wijze en naar een goede methode gegeven wordt, dan zal de leerling moeten komen tot het inzicht, dat het heden ligt in 't verleden en dat het tegenwoordige de kiem der toekomst in zich bevat. Als van zelf zullen dan de vragen van zijn lippen vloeien, die den onderwijzer in teruggaande beweging voeren van de zestiende eeuw naar de eerste bewoners van ons land, zoodat een vluchtig overzicht van de eerste tijden niet wel gemist kan worden. Ook ter verklaring van den tegenwoordigen aardrijkskundigen toestand van ons land, kan uit de eerste eeuwen met vrucht het een en ander behandeld worden. De algemeene geschiedenis worde echter in den vijfjarigen cursus niet afzonderlijk behandeld, dan in zooverre de Nederlanden met het buitenland in aanraking komen.

Het beginsel der neutraliteit eischt niet dat over vaststaande historische feiten gezwegen wordt op de openbare school.

In vergelijking met de reeds genoemde vakken is de kennis der natuur nog een zeer jong vak van onderwijs. Dat zij onder de vakken van onderwijs der Lagere School is opgenomen, is om verschillende redenen geschied. Zij is toch ten zeerste geschikt om het opmerkings- en waarnemingsvermogen van den leerling te wekken, zijn denkvermogen te scherpen, hem eenig inzicht in en begrip van verschijnselen te geven, die hij hetzij dagelijks of alleen nu en dan ziet plaats grijpen, hem daardoor te vrijwaren voor alle noodlottige gevolgen van onkunde, als bij- en lichtgeloovigheid, en hem tot een zekere mate van zelfstandigheid in zijn oordeel te brengen. Wij meenen dan ook, dat hierin het doel van het onderwijs in de kennis der natuur ligt opgesloten. Het is echter moeilijk den omvang van dit vak voor de Lagere School aan te duiden, aangezien wij het oogenblik nog niet gekomen achten om te kunnen zeggen, dat de methode voor dit onderwijs op de Lagere School

reeds gevonden is. Wij moeten ons dus bepalen tot algemeene aanduidingen, te meer daar het niet te verwachten is, dat alle toekomstige onderwijzers elk onderdeel van de zeer uitgebreide natuurwetenschap even goed machtig zullen zijn. Wij zouden het dus in menig opzicht wenschelijk achten, dat elk onderwijzer zich hoofdzakelijk bepaalde bij datgene, waarin hij zich zelf het best te huis gevoelt, opdat niet een gebrekkige voorstelling van den kant des onderwijzers verwarring in het hoofd des kinds te weeg brenge. Daarbij ga de onderwijzer eclecticisch te werk, vermijde het geven van een geregelden cursus in een of ander onderdeel en bepale zich bij datgene, wat geacht kan worden onder de kinderlijke bevatting te vallen en het meest tot de ontwikkeling van het waarnemings- en denkvermogen bij te dragen. De belangrijkste voorwerpen uit de dieren- en plantenwereld, die in de naaste omgeving van het kind gevonden worden, en de meest voorkomende natuurverschijnselen zijn dus van dat onderwijs de stof, terwijl de middelen bestaan in aanschouwing en eenvoudige proeven. Naar gelang van plaatselijke omstandigheden, moeten ook zaken van kunstvlijt of van anderen aard, die in de omgeving des kinds gevonden worden, als sluisen, gierponten, poldermolens, verlaten, enz. het onderwerp van de les in natuurkennis uitmaken.

Wij achten het wenschelijk dat de onderwijzer zich bij dit vak in de eerste drie jaren bepale tot voorwerpen uit de dieren- en plantenwereld en eerst met het vierde jaar het gebied der eigenlijke natuurkunde betrede.

Het doel van het teekenonderwijs op de Lagere School is oefening van het oog in het juist zien, en van de hand in het vaardig teruggeven van wat het oog heeft waargenomen, waarbij tevens de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel beoogd wordt. Het teekenen naar voorwerpen staat dus in de Lagere School op den voorgrond, doch men dient zich hierbij tot het zeer eenvoudige te bepalen. Als uiterste grens zou men in de hoogste afdeeling het teruggeven van de werking van licht en schaduw in aanmerking kunnen nemen.

Behalve bevordering van een opgewekten geest op school, vorming van den smaak, en ontwikkeling van het zedelijkheidsgevoel, kan men aan het zangonderwijs op de Lagere School als doel stellen, de leerlingen lust te doen krijgen in het zingen. Daarvoor is het noodig dat zij bedrevenheid in het lezen van eenvoudig notenschriften eenige kennis van toonafstand bezitten, en in staat zijn eenvoudige melodieën voor te dragen. Hiermede is tevens de omvang van het onderwijs in het zingen bepaald.

Het onderwijs in de gymnastiek moet strekken om de lichamelijke ontwikkeling der leerlingen te bevorderen opdat een gezonde geest een gezond lichaam ter woonplaats vinde. Hierbij treden vooral de zoogenaamde vrije oefeningen op den voorgrond, die het best geschikt zijn om den welstand van het lichaam te bevorderen. Met vermindering van alle gevaarlijke toeren, moeten marcheeren, loopen, springen, klimmen, naast de verschillende vrije oefeningen hierbij op den voorgrond staan.

De handwerken wenschen wij op de Lagere School aan de meisjes onderwezen te zien, om te beletten dat dezen schade lijden in het aanleeren van datgene, wat later voor elke vrouw een noodzakelijk vereischte is. Op de school behooren dus vooral de nuttige handwerken, benevens enkele van de zoogenaamde fraaie handwerken onderwezen te worden. Voor dit onderwijs vestigen wij ten zeerste de aandacht op de aan sommige scholen genomen en welgeslaagde proef het onderwijs in handwerken classicaal te geven, d. w. z. dat alle meisjes te gelijktijd met hetzelfde werk bezig zijn.

Het voorafgaande is gegeven als de eisch voor elk vak in de eigenlijke Lagere School, dus voor leerlingen tot hun 12de jaar. Wat de uitbreiding betreft die de vakken in den voortgezette cursus dienen te ondergaan, daaromtrent kunnen wij zeer kort zijn.

Het lezen wordt in de door ons aangeduide richting voortgezet; alleen de leesstof kan wat zwaarder genomen worden.

Het rekenen breidt zich nu ook uit tot het practisch meetkundig rekenen en de kennis der stekunde voor zoover die daarbij onmisbaar is.

De eigenlijke spraakkunst wordt niet uitgebreid, maar aan de oefeningen in het mondeling en schriftelijk uitdrukken der gedachten wordt een grootere plaats ingeruimd.

Bij de aardrijkskunde worden nu Europa en de andere werelddeelen meer uitvoerig behandeld, en enkele hoofdzaken op het gebied van wiskundige aardrijkskunde opgenomen.

De geschiedenis strekke zich uit over het geheel van die van ons vaderland, en over de belangrijkste feiten der algemeene geschiedenis. Een goed inzicht in den ontwikkelingsgang der geschiedenis moet steeds hoofdzaak zijn.

Het vak natuurkennis wordt nu uitgebreid, ook met het bespreken van algemeene scheikundige begrippen, die men op geheel practische wijze uit eenvoudige proeven afleidt en verklaart, zonder het onder-

wijs in wetenschappelijke vormen te hullen. Ook hierbij lette men zooveel mogelijk op de omgeving der leerlingen als punt van uitgang zonder echter de algemeenheid der kennis daaronder te zeer te doen lijden.

Volkshuishoudkunde komt als nieuw vak in den voortgezette cursus voor. Het doel daarvan moet zijn alle burgers bekend te maken met de wetten waardoor de volkswelvaart beheerscht wordt. Het onderwijs in dit vak bepaalt zich tot de verklaring der algemeen aangenomen oeconomische waarheden, wier kennis voor ieder behoefte kan geacht worden.

Ook staatsinrichting is een nieuw vak. Het doel van het onderwijs hierin moet zijn den leerling een denkbeeld te geven van het raderwerk van het staatsbestuur, hem de plaats te doen kennen die hij in het geheel inneemt, en hem op de hoogte te brengen van de rechten die hij als lid van den staat kan doen gelden, en van de plichten jegens het geheel die op hem rusten. Daarom is het noodzakelijk dat aan de leerlingen een duidelijk begrip gegeven wordt van de inrichting van het gemeentelijke, provinciale en algemeene bestuur in ons land, van de wijze waarop bij de drie genoemde takken van bestuur de uitvoerende macht gecontroleerd wordt door de wetgevende, en hoe ieder die aan zekere eischen voldoen kan om kiezer te zijn, kan medewerken om aan het bestuur de richting te helpen geven die hem de meest gewenschte toeschijnt. Ook met betrekking tot de rechtspraak mag de onderwijzer niet geheel zwijgen, opdat de leerlingen de overtuiging verkrijgen van rechtszekerheid en van gelijkheid voor de wet. Voor vergelijking van de tegenwoordige toestanden met vroegere, bestaat gelegenheid bij het onderwijs in de geschiedenis.

P. BIJZONDER ONDERWIJS.

Hebben wij ons vroeger met kracht verklaard voor het groote beginsel der Wet van 1857, Neutraliteit van het Openbaar Onderwijs, niet minder nadrukkelijk spreken wij den wensch uit dat een ander beginsel, vrijheid van het Bijzondere Onderwijs, in vollen omvang moge gehandhaafd worden met niet meer beperking dan noodzakelijk gemaakt wordt door de verplichting die op den Staat rust voor de degelijke ontwikkeling zijner leden te zorgen. Deze plicht zal in de eerste plaats ten gevolge hebben dat het toezicht op de bekwaam-

heid en zedelijkheid der bijzondere onderwijzers, de schoollokalen, enz. van staatswege worde geoeffend, waartegen o. i. ook niet het minste bezwaar kan geopperd worden of, voor zooverre ons bekend is, ooit geopperd is. Een tweede uitvloeisel van dien plicht des Staats is dat deze zorge voor de stipte opvolging van de bepalingen voor den leerplicht. Indien toch deze bepalingen ook niet op bijzondere scholen toepasselijk werden verklaard, dan zou de geheele leerplicht een hersenschim blijken te zijn. Wanneer dus vrijheid van het Bijzondere Onderwijs gehandhaafd blijft, dan kan wel elke bijzondere school ingericht worden naar het goedvinden van hen die aan haar hoofd staan, maar alleen de scholen van Bijzonder Onderwijs die ingericht zijn volgens de regelen, bij de Wet voor openbare scholen vastgesteld, zullen geacht kunnen worden met de openbare gelijk te staan.

Leerlingen die tot hun vijftiende jaar den volledige cursus van een met de openbare gelijk gestelde bijzondere school hebben doorloopen, moeten geacht worden aan de bepalingen van den leerplicht voldaan te hebben.

Iets anders is het met betrekking tot zoodanige bijzondere scholen, die hetzij in leerplan, hetzij in aantal onderwijzers, of in eenig ander opzicht, blijven beneden de eischen door de Wet aan de openbare scholen gesteld. Ofschoon wij zelfs zoover willen gaan om voor het Bijzonder Onderwijs de vrijheid te verlangen: zijn scholen op minder voldoende wijze dan voor de openbare school is voorgeschreven in te richten, meenen wij dat de leerlingen van zulke scholen, wier inrichting geen waarborg geeft voor de vervulling der eischen van den leerplicht, onderworpen moeten worden aan een onderzoek van staatswege ten einde daardoor te komen tot een oordeel over de waarde van het op die scholen gegeven onderwijs. Zoodanig onderzoek behoort te worden ingesteld door den districts-schoolopziener, bijgestaan door een commissie van deskundigen, door den Minister aan te wijzen. Leidt dit onderzoek tot de overtuiging dat de resultaten van het onderwijs in spijt van de gebrekkige inrichting der school voldoende zijn, dan wordt zoodanige school, voor één jaar, met de openbare gelijk gesteld. Blijkt echter het tegendeel, dan zal de school naar de regelen der Wet moeten ingericht worden om die gelijkstelling te verkrijgen. Bij weigering hieraan gevolg te geven, moet zulk een bijzondere school in het publiek als onvoldoende worden bekend gemaakt, terwijl haar leerlingen, zoodra zij den leeftijd van twaalf jaar bereikt hebben, aan een examen worden on-

derworpen, en bij onvoldoende ontwikkeling en vorderingen verplicht worden òf een openbare, òf een goed ingerichte bijzondere school te bezoeken gedurende zooveel tijd als de commissie van onderzoek noodig zal oordeelen.

Ofschoon het in 't algemeen niet te vermoeden is dat de belangstelling der ouders in de vorderingen hunner kinderen zoo gering zal zijn, dat zij dezen toch naar een school die als gebrekkig en onvoldoende bekend gemaakt is, zullen blijven zenden, achten wij het wenschelijk dat de Wet bepalingen bevatte om in mogelijke gevallen te kunnen voorzien. De leerplicht is in het belang van het kind, en behoort daarom ten strengste gehandhaafd te worden. Het is den Staat in veel opzichten onverschillig waar en hoe de kinderen ontwikkeld en onderwezen worden, mits dit op voldoende wijze geschiede. Waar echter slechts gebrekkige ontwikkeling verkregen en onvoldoend onderwijs gegeven wordt, daar moet hij als beschermer van de belangen des kinds optreden, en wel vóór dat dit een leeftijd bereikt hebbe waarop alle kans op herstel van het verzuimde verdwenen is. Met het onderzoek naar de ontwikkeling en de vorderingen der leerlingen op de laatstbedoelde soort van bijzondere scholen mag dus niet tot het vijftiende jaar gewacht worden.

Het spreekt van zelf dat de school-autoriteiten niet alleen ten allen tijde toegang¹ moeten hebben tot de bijzondere scholen, maar dat ook de bijzondere onderwijzers verplicht zijn hun alle gevraagde mondelinge en schriftelijke inlichtingen te geven die noodig zijn voor een juiste beoordeeling van den toestand en de inrichting hunner scholen.

De van gemeentewege gesubsidiëerde bijzondere scholen komen bij de door ons gewenschte regeling van zelf te vervallen.

Q. SCHOOLHYGIËNE.

Tot nog toe hebben wij ons uitsluitend bepaald tot hetgene gedaan moet worden in het belang van de intellectueele en moreele ontwikkeling der leerlingen. De ontwikkeling zal niet alzijdig zijn indien ook de lichamelijke niet tot haar recht komt. De

---

¹ Het zou te wenschen zijn dat het begrip *toegang* zoodanig in de Wet kon omschreven worden dat de schoolautoriteit niet verplicht is, zooals nu soms geschiedt, eerst een zekeren tijd als 't ware te *antichambreeren* voor zij in de school toegelaten wordt.

behoefden van deze meenen wij gevoegelijk onder het woord schoolhygiëne te kunnen begrijpen. Het gedeelte van de zorg voor de gezondheid der leerlingen dat hierbuiten zou vallen, hebben wij vroeger bij het gymnastiekonderwijs en bij het bepalen van een maximum der schooltijden in aanmerking genomen, zoodat wij ons thans kunnen bepalen tot de korte vermelding van wat er met het oog op de gezondheid der leerlingen dient in acht genomen te worden bij de inrichting der schoolgebouwen.

De wet van 1857 bevat hieromtrent geenerlei voorschriften. Alleen heeft zij den schoolopziener de macht toegekend een schoollokaal af te keuren en te doen sluiten. De toestand van veel schoollokalen, zelfs van nieuw gebouwde, laat in 't algemeen nog veel te wenschen over. De oorzaken daarvan liggen voor de hand. De wetenschap der hygiëne is betrekkelijk nieuw, en het is er verre vandaan dat zij in alle opzichten reeds haar laatste woord zou gesproken hebben. Op sommige punten heerscht bij de geleerden nog verschil van opinie, niet zoozeer wat het doel, maar wat de middelen betreft. Van daar dat de wetenschap niet overal met kracht kan optreden. En waar zij niet in alle opzichten apodictisch spreken kan, maar zelf nog twijfel blijft koesteren, daar hecht de groote meerderheid ook geen waarde aan wat zij boven allen twijfel heeft vastgesteld. Gemeentebouwmeesters achten het dan ook in 't algemeen beneden hun waardigheid deskundigen te raadplegen. Veelal worden de plannen voor nieuwe lokalen noch aan onderwijzer, aan aan inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht, noch aan andere deskundigen ter beoordeeling ingezonden. Toch is er een verblijdende vooruitgang en belangstelling waar te nemen. Er begint zich een publieke opinie te vormen, dank zij den onvermoeiden pogingen van buitenlandsche en nederlandsche geleerden. De Gedeputeerde Staten van enkele provinciën hebben zich de zaak aangetrokken; onderwijsbladen, gezondheids-commissiën hebben ze besproken; de lucht der schoollokalen is scheikundig onderzocht; reeds worden in enkele gemeenten plannen voor nieuwe schoolgebouwen aan deskundige beoordeeling onderworpen; er is vooruitgang; maar deze is nog niet groot genoeg, nog niet algemeen genoeg. Wij hebben daarom gemeend de zaak der schoolhygiëne te moeten maken tot een onderwerp van bespreking. Het resultaat daarvan is geweest een zeer belangrijke uitvoerige beschouwing over dit onderwerp, waarvan wij hier niet meer dan een geraamte kunnen terug geven, maar die wij de eer hebben als bijlage tot ons rapport aan U over te leggen. Aan de

hand van deze beschouwing komen wij tot de volgende conclusiën.

Wanneer een herziening van de wet op het Lager Onderwijs aan de orde komt, dan meenen wij dat daarin bepalingen moeten voorkomen van ongeveer de volgende strekking:

1. Regelen of voorschriften voor den bouw en de inwendige inrichting der school, uit het oogpunt der hygiëne, worden vastgesteld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, en om de 10 jaren herzien.

2. De keuze van het emplacement en het plan eener nieuw te bouwen openbare school, of verbeteringen in een bestaande school aan te brengen, met nauwkeurige opgave van in- en uitwendige inrichting, moeten door den districts-schoolopziener goedgekeurd worden, vóórdat tot het bouwen of het verbeteren overgegaan wordt.

3. Aan bestaande scholen die door den districts-schoolopziener niet geheel onvoldoende gekeurd worden, kan een termijn van 1—3 jaren gesteld worden tot verbetering.

4. Na de herziening van de verordening onder 1 vermeld, wordt aan alle scholen die aan de nieuw gestelde eischen niet voldoen, een termijn van 1—3 jaren gesteld, binnen welken daaraan zooveel mogelijk moet voldaan zijn.

5. Van elke afkeuring eener school door den districts-schoolopziener bestaat beroep op den inspecteur, en van dezen op den minister.

6. De schoolopziener roept de hulp van het geneeskundig staats-toezicht in, waar hij die noodig acht bij de beoordeeling van den hygiënischen toestand eener school.

Het spreekt van zelf dat de verordening die het gevolg is van bovenstaand wettelijk voorschrift, 1°. alleen datgene gebiedend kan voorschrijven wat tot onomstootbare wetenschap verheven en met het oog op de kosten uitvoerbaar is; 2°. in andere opzichten alleen op de wenschelijkheid van te nemen maatregelen kan wijzen en de uitvoering moet overlaten aan de goede gezindheid der plaatselijke besturen; 3°. de noodige ruimte moet laten voor een trapsgewijze verbetering der bestaande scholen, en eindelijk 4°. de noodige vrijheid moet laten voor de invoering van verbeteringen die na haar uitvaardiging mochten ontdekt en proefhoudend bevonden worden.

Op zoodanige wijze maakt de regeering een geoorloofd gebruik van den vooruitgang die door de vrije beweging op het schoolgebied reeds verkregen is, en werkt in geen deele belemmerend op een verdere ontwikkeling der schoolhygiëne, die niet zal uitblijven.

De verordening zelf op den bouw en de inrichting der openbare

Lagere Scholen zou de volgende punten moeten bevatten.

- I. Bouwkundige inrichting in het algemeen:
  - a. Plaats en inrichting; b. Grondslag; c. Buitenmuren; d. Kap; e. Portalen, gangen, trappen; f. Gemeenschap; g. Verdiepingen.
- II. Inwendige inrichting der schoollokalen:
  - a. Afmetingen; b. Wanden; c. Vloeren; d. Zoldering; e. Af-scheiding der vertrekken; f. Opvolging der vertrekken; g. Verlichting; h. Verwarming; i. Luchtverversching; k. Schoolbanken; l. Meubelen.
- III. Speelplaats.
- IV. Bergplaats voor overkleeders en hoofddeksels.
- V. Drink- en waschinrichting.
- VI. Gemakken en waterplaatsen.
- VII. Plannen van schoolgebouwen.
- VIII. Verplichting der hoofdonderwijzers.

Wij gelooven dat wij met deze korte aanduiding der hoofdpunten hier kunnen volstaan, daar in de hierbij ter Uwer beschikking gestelde bijlage het zoo belangrijke onderwerp tot in bijzonderheden behandeld wordt. Alleen willen wij nog opmerken dat hetgene wij wenschen, in andere landen, b. v. Neder-Oostenrijk, reeds tot werkelijkheid geworden is.

Mei 1875.

De Commissie voornoemd:

(w. g.) H. DE VEER,	} HOOFDBESTUUR.
" " H. F. R. HUBRECHT,	
" " W. C. MEES,	
" " J. M. VAN BEMMELEN, <i>Leiden.</i>	
" " W. DEGENHARDT, <i>Amsterdam.</i>	
" " L. B. FIKKERT, <i>Tilburg.</i>	
" " A. KERDIJK, <i>'s Gravenhage.</i>	
" " G. VAN MILLIGEN, <i>Groningen.</i>	
" " A. MOENS, <i>Utrecht.</i>	
" " D. J. STEIJN PARVÉ, <i>Leiden.</i>	
" " J. ZAAIJER AEN., <i>Leeuwarden.</i>	